

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra archivnictví a pomocných věd historických

Diplomová práce

Bc. Lenka Kletečková

Eugenie Schwarzwaldová, život a její reformní činnost v oblasti školství a sociální péče

Eugenie Schwarzwald's life and reform activity in school system and social
care

Neunkirchen 2022

Vedoucí práce: PhDr. Milada Sekyrková, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 10. srpna 2022

Lenka Kletečková

Klíčová slova (česky)

vzdělání, ženy a dívky, reforma školství, lyceum, gymnázium, Rakousko, prázdninové kolonie, společenské kuchyně

Klíčová slova (anglicky):

Education, women and girls, school reform, lycée, gymnasium (high school), Austria, holiday camps, common kitchens

Abstrakt (česky)

Cílem této práce bude seznámit české prostředí s životem Eugenie Schwarzwaldové, která se do historie rakouského vyššího dívčího vzdělání zapsala jako reformátorka s výjimečným pedagogickým přístupem. O problematice přijetí studentek na gymnaziální školy a univerzity společnost veřejně diskutovala od druhé poloviny 19. století. Na počátku 20. století se Eugenie Schwarzwaldové podařilo ve Vídni vytvořit ojedinělé školní centrum s pestrou nabídkou vzdělávacích programů pro dívky. Mezi její největší pedagogický přínos pak patří otevření prvního dívčího reálného gymnázia na území Rakouska.

Protože stát se svým tradičním a zdrženlivým přístupem dívčí erudici upozadoval, přebíraly iniciativu spolky a jednotlivé osoby. K nim se právě řadila i Eugenie Schwarzwaldová, jež se kromě pedagogické činnosti věnovala od první světové války také dalším aktivitám. Uplatnila se zejména jako organizátorka sociální pomoci, v jejímž rámci podporovala i dospělé jedince.

Abstract (in English):

In this thesis I would like to introduce the life of Eugenie Schwarzwald to the Czech speaking community, who was a great reformer in the Austrian educational system. Since the second half of the 19th century, society had publicly discussed the problems of admitting girls to grammar schools and universities. At the beginning of the 20th century she managed to create a unique school center in Vienna with a wide range of girls' education programs. Her greatest pedagogical contribution might be the opening of the first reformed realgymnasium for girls in Austria.

The state with its traditional and reserved attitude had the public girls' education lagging behind the common demands, private initiative filled the gap. One of them was Eugenie Schwarzwald, who was beside her pedagogical activity since the First World War also devoted to other activities. She was considered to be the organizer of social care for supporting grown-ups.

OBSAH

1	ÚVOD	7
2	PRAMENY A LITERATURA	12
2.1	ARCHIVNÍ PRAMENY	12
2.2	DOBOVÁ PERIODIKA.....	13
2.3	LITERATURA	16
3	CESTA K VYŠŠÍMU ŽENSKÉMU VZDĚLÁNÍ.....	20
3.1	POČÁTKY SPOLKOVÉ SNAHY.....	20
3.2	MARIANNE HAINISCHOVÁ, BOJOVNICE ŽENSKÝCH Hnutí.....	21
3.3	ŽENSKÉ VYSOKOŠKOLSKÉ STUDIUM	23
3.4	LYCEÁLNÍ VÝUKA PRO DÍVKY.....	26
3.5	PŘEDCHŮDKYNĚ ELEONORE JEITELESOVÁ A ZROD LYCEA	28
4	EUGENIE SCHWARZWALDOVÁ.....	30
4.1	DĚTSTVÍ A MLÁDÍ REFORMNÍ PEDAGOŽKY	30
4.2	SBÍRÁNÍ PRVNÍCH PEDAGOGICKÝCH ZKUŠENOSTÍ A KOUPE „JEITELEA“ ..	34
4.3	SCHWARZWALDSKÁ ŠKOLA A MODERNIZACE DÍVČÍHO VZDĚLÁVACÍHO SYSTÉMU	36
4.3.1	<i>Budování impozantního projektu</i>	36
4.3.2	<i>Byrokratická rovina a spolupráce s úřady</i>	40
4.3.3	<i>Vznik Reálného gymnázia</i>	45
4.3.4	<i>Další vývoj schwarzwaldského školního centra</i>	48
4.3.5	<i>(Ne)Shody s Otto Glöckelem.....</i>	54
4.3.6	<i>Radostná škola (glædens Skole, fröhliche Schule)</i>	56
4.3.7	<i>Spokojené studentky.....</i>	59
4.3.8	<i>Známi pedagogové a absolventi</i>	62
4.4	ORGANIZACE PRÁZDNINOVÝCH SÍDEL, OZDRAVOVEN A DOMOVŮ PRO DĚTI A DOSPĚLÉ.....	66
4.4.1	<i>Plán výstavby prvního výchovného centra na Semmeringu, ozdravovna v St. Wolfgang</i>	66
4.4.2	<i>Vídeňské děti na venkov.....</i>	67
4.4.3	<i>Lázeňské středisko v Bad Topolschitz.....</i>	69

4.4.4	<i>Letní osady v Bad Ischl</i>	71
4.4.5	<i>Semmeringské programy a Domov na Slunci</i>	72
4.4.6	<i>Rekreace u jezera Grundlsee a sloučení sociální činnosti</i>	76
4.5	SPOLEČENSKÉ KUCHYNĚ	78
4.5.1	<i>Úprava vídeňského pohostinství</i>	78
4.5.2	<i>Kuchyně do Berlína</i>	81
4.6	LIDÉ OKOLO REFORMNÍ PEDAGOŽKY	84
4.6.1	<i>Osoba nejbližší, Hermann Schwarzwald a partnerský trojúhelník</i>	84
4.6.2	<i>Salónní atmosféra</i>	88
4.6.3	<i>Přátelství Eugenie Schwarzwaldové</i>	89
4.7	ATMOSFÉRA TŘICÁTÝCH LET 20. STOLETÍ A POSLEDNÍ ETAPA ŽIVOTA	91
4.7.1	<i>Transformace společnosti a změny k horšímu</i>	91
4.7.2	<i>Už nikdy zpátky do Rakouska</i>	95
4.7.3	<i>Nelehký konec</i>	99
4.7.4	<i>Zánik schwarzwaldského školního projektu</i>	103
4.7.5	<i>Odkaz reformní pedagožky</i>	105
5	ZÁVĚR	107
6	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY:	111
6.1	ARCHIVNÍ PRAMENY	111
6.2	DOBOVÁ PERIODIKA	112
6.3	LITERATURA	112
7	SEZNAM ZKRATEK:	119
PŘÍLOHA 1. HISTORICKÁ DATA SCHWARZWALDSKÉHO ŠKOLNÍHO		
ZAŘÍZENÍ		
I		
PŘÍLOHA 2. EUGENIE SCHWARZWALDOVÁ NA SNÍMKU GRETE		
KOLLINEROVÉ		
II		

1 Úvod

Po vypracování seminární práce o diplomatických pramenech týkajících se jednoho vídeňského dívčího vzdělávacího centra, mě napadla myšlenka, vytvořit biografii jeho hlavní tváře. Jedná se o Eugenie Schwarzwaldovou, ženu, která v rakousko-uherské monarchii a po první světové válce v Rakousku v prvních čtyřech desetiletích minulého století zpestřovala život dětem a nabízela pomoc vídeňským obyvatelům v nouzi. Veřejnost ji znala jako ženu mnoha aktivit a povolání. Dodnes je její postava nejvíce spojována s reformou rakouského dívčího školství. Byť se po většinu své aktivní pedagogické profese nemohla oficiálně pod své plány podepsat, podařilo se jí z jednoho vídeňského dívčího lycea vytvořit vzdělávací centrum s garancí moderních učebních metod a mimořádných pedagogů. Snažila se ženám zpřístupnit akademický terén. Svou školu rozšířila o další výchovné programy se zaměřením na koedukaci a na gymnaziální vzdělání. Právě zřízení prvního dívčího vídeňského reálného gymnázia se stalo jádrem jejích organizovaných reforem.

V dnešní době je dívčí gymnaziální a univerzitní vzdělání považované za zcela samozřejmé. Není to ale tak dávno, co obecně školní výchova pro dívky zaujímala výhradní právo úzké společenské elity. Jen bohatě situované rodiny si mohly dovolit posílat své dcery do privátních dívčích ústavů. Stát se do konce první světové války prakticky zdráhal takové instituce zřizovat a finančně je podporovat, byť snahy zpřístupnit ženám středoškolskou výuku sahaly již do 19. století. Určitou roli zde hrály předsudky související s mravní vážností, s nedostatkem pochopení, rozumu, vědomostí či odborným porozuměním. Iniciativu tak přebraly spolky, jež všeobecně bojovaly za rovnocennou účast žen na veřejném, sociálním a kulturním životě.

Na území habsburské monarchie se podařilo v oblasti vyšší dívčí edukace dosáhnout výrazného pokroku v Praze, kde bylo v září 1890 otevřeno gymnázium Minerva.¹ Spolek stejného jména v čele s Eliškou Krásnohorskou tak teoreticky nabídl dívkám možnost hlásit se ke studiu na vysokou školu. Dívky se zde během pěti let musely popasovat s učebním plánem osmiletého chlapeckého gymnázia, tudíž studium nebylo zrovna lehké.²

¹ Milada SEKYRKOVÁ, *Minerva 1890-1936 Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*, Praha, 2016, s. 11.

² *Tamtéž*, s. 12.

Tomuto milníku předcházela na českém území od padesátých let 19. století vlastenecká vlna zakládání spolků k dosažení dívčího vzdělání. Vhodné podmínky souvisely s pádem Bachova absolutismu v roce 1859.³ Spolky do té doby fungovaly jen jako volná sdružení, bez stanov a řídicího výboru. Zároveň neměly vymezený program činnosti.⁴ Již v roce 1851 se konstituoval český ženský spolek Spolek svaté Ludmily.⁵ Jeho členka Marie Riegrová-Palacká se podílela v roce 1865 na vzniku ženské průmyslové školy pro chudé dívky. Tato škola se specifikovala odbornou praxí. Mladší dívky se tak mimo jiné seznámily s šitím, ty starší si pak jako specializaci mohly zvolit například krejčovství, knihařství nebo živnostenské účetnictví.⁶ Ve stejné době, tedy v polovině šedesátých let 19. století, vzniklo další uskupení s názvem Americký klub dam.⁷ Členky kolem hlavní postavy tohoto klubu Vojty Náprstka se snažily smysluplně využít volný čas vzděláním a dobročinnou činností. Dosud byla řeč výhradně o pražských ženských spolcích. Na Moravě je s otázkou ženské vzdělanosti spjatý brněnský spolek Vesna, jenž svou činnost zahájil prostřednictvím Dívčího pěveckého kroužku v sedmdesátých letech 19. století. Tento spolek se zaměřil na národně buditecké aktivity, především s cílem studia českého jazyka, jeho dějin a kultury.⁸

Jasnou strukturu začala postupně od devadesátých let 19. století získávat i dívčí gymnázia v hlavním městě monarchie. Opět se na jeho zřízení podílely soukromé organizace. Konkrétně vídeňský ženský Spolek pro rozšířené ženské vzdělání (*Verein für erweiterte Frauenbildung*) se v roce 1892 participoval na etablování první gymnaziální dívčí školy ve Vídni. Velkou zásluhu na tomto úspěchu měla Marianne Hainischová, jejíž

³ Marie BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha, 2005, s. 34.

⁴ *Tamtéž*, s. 140.

⁵ Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, Praha, 2009, s. 225.

⁶ Marie BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha, 2005, s. 63.

⁷ *Tamtéž*, s. 75.

⁸ Marta BOTÍKOVÁ, *Dcerám českým...Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*, s. 227, In: Marta BOTÍKOVÁ, Kornélia JAKUBÍKOVÁ, Katarína NÁDASKÁ, Jana AMBROZOVÁ, Igor HOLÉCZY, Marta PASTIERIKOVÁ, *Slovenský národopis, Od etnografii Slowian do antropologii kulturowej*; *Jubilejné výstava Ignáca Bizmayera*, 2007, Vol.55 (2), s. 224-235.

snahy se upínaly právě na zřizování dívčích gymnázií s pozdější možností docházky na vysoké školy.

S otevíráním prvních gymnaziálních škol pro dívky v habsburské monarchii byla nyní otázka univerzitnímu přístupu oběma pohlavím nevyhnutelně na spadnutí. Jako první se dívkám otevřely v roce 1897 filozofické fakulty. Se studiem medicíny se pak mohly seznámit od roku 1900. Zájemkyně o právní znalosti musely vytrvat až do rozpadu habsburského impéria, kdy se i jim v roce 1919 podařilo překročit práh právnických fakult. Jistou formu juristických znalostí mohly předtím získat v takzvané Právní akademii pro ženy (*Rechtsakademie für Frauen*) v rámci dvouletého semináře.⁹ Tento problém mezery v ženském právnickém vzdělání viděla i Eugenie Schwarzwaldová, jejíž postavě se bude tato práce věnovat.

Kromě svého pedagogického působení se vídeňská školní reformátorka věnovala i publicistické činnosti. Se svými fejetony se jednak snažila dostat do povědomí veřejnosti, ale také získat finance na své nespočetné projekty. Tyto dochované novinové příspěvky jsou jediným autentickým pramenem, líčící její aktivity a pohled na svět v oblasti výchovy, dívčího vzdělání a problémů mládeže.

Tato práce čerpá z velké části právě z dobového tisku, který je Rakouskou národní knihovnou (*Österreichische Nationalbibliothek*) po digitalizaci zájemcům dostupný k nahlédnutí.¹⁰ Dále také, pokud jde o reformátorky soukromý život, vychází z archivních pramenů, konkrétně z osobního fondu Hanse Deichmanna, jenž osmdesátá léta 20. století věnoval shromažďování materiálu k vytvoření kroniky o této výjimečné ženě. Co se administrativních záležitostí školy týče, je použit fascikl Ministerstva kultu a vyučování (*Ministerium für Kultus und Unterricht*). Mimo jiné se získané poznatky opírají o velké množství publikací, vydávaných od devadesátých let 20. století, což souvisí zvláště s oživením vzpomínky Eugenie Schwarzwaldové díky bádání Hanse Deichmanna.

Protože o této dámě v české literatuře prakticky na nic nenarazíme, představuje tato práce jedinečný počín na základě analýzy čistě německojazyčných pramenů. Zatím žádnému českému autorovi se nepodařilo shrnout její život a tvorbu, i když určité vazby na

⁹ Novinový článek v *Neues Wiener Tagblatt*, *Die erste Rechtsakademie für Frauen*, 11. prosince 1917, dostupné online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19171211&seite=7&zoom=43>, přístup 16. března 2022

¹⁰ Novinové články k nahlédnutí online: https://anno.onb.ac.at/alph_list.htm, přístup 4. července 2022

české prostředí Eugenie Schwarzwaldová měla. Jde ale pouze o drobné zmínky. V dobovém tisku jsem na její osobu narazila v souvislosti s prázdninovými akcemi na venkov, jejichž prostřednictvím vycestovaly děti v roce 1916 do Českého Krumlova nebo do moravských Buchlovic.¹¹ Dále se její jméno objevilo například v Pražském deníku (*Prager Tagblatt*), kde se s čtenáři podělila o svůj fejetonový článek.¹² Do třetice pak lze upozornit na její přátelský vztah s československým spisovatelem Františkem Langerem, se kterým si na sklonku svého života dopisovala.¹³

Vedle rekonstrukce jejího osobního života se zaměřím na její profesní pedagogickou dráhu a na činnosti v oblasti vyššího dívčího vzdělání. V samostatné kapitole o schwarzwaldském školním centru přiblížím jeho vývoj, učební postupy vídeňské reformátorky a její mimořádný přístup k žákům. Schwarzwaldská škola udávala v prvních čtyřiceti letech 20. století ve Vídni směry moderního školství. Její novátorské metody pocítovaly už malé děti, když se učily ve smíšených třídách. Tento koedukační princip se Eugenie snažila prosadit skrz všechny své školní programy, jejichž počet nebyl zrovna malý. Vedle obecné školy a lycea fungovaly gymnaziální kurzy a vědecké kurzy dalšího vzdělání. Vrcholem její reformní práce ve sféře dívčí edukace pak bylo zřízení prvního reálného gymnázia na území Rakouska.

Principy školy brzdila za dobu její existence rakouská byrokracie. Eugenie Schwarzwaldová bojovala s jejím vlažným přístupem, neboť se snažila se svými reformátorskými podněty ohrožovat tradiční hodnoty monarchie, kde bylo vyšší vzdělání

¹¹ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Wiener Kinder aufs Land*. 10. srpna 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19160810&seite=10&zoom=33>, přístup 10. ledna 2022 nebo novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Wiener Kinder von Buchlau*. 23. září 1916, dostupný online: dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19160923&seite=12&zoom=63>, přístup 10. ledna 2022

¹² Novinový článek v Prager Tagblatt, *Esther Grenen, oder: Wie kommt eine Wienerin zu Erfolg?* 27. května 1934, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=ptb&datum=19340527&seite=7&zoom=33>, přístup 31. května 2022

¹³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen A 1/21, 1939/40 Briefe G.S. an ihren Arzt in Zürich, dopis Eugenie Schwarzwaldové Františku Langerovi, Kopenhagen, 14. 5.38.

určené pouze chlapcům. Tato práce tak rovněž na příkladech vzájemné písemné komunikace poukáže na zkostnatělost školského systému.

Eugenie Schwarzwaldová vykázala jasný přínos společnosti prostřednictvím svých filantropických aktivit. Českému prostředí též obecně objasním její zásluhy v sociální oblasti. Vedle svého pedagogického povolání během první světové války organizovala prázdninové pobyty pro mládež. Skrz spolky Vídeňské děti na venkov (*Wiener Kinder aufs Land*) a Domov na Slunci (*Haus in der Sonne*) měl dorost od roku 1916 během letních prázdnin možnost opustit městské prostředí a seznámit se s venkovskou krajinou. Její letní kolonie doplňovaly domovy k rekonvalescenci a odpočinku, z nichž největší popularity se těšil hotelový komplex na jezeře Grundlsee ve Štýrsku, primárně určený dospělým hostům. Ve Vídni mohla tato věková skupina rovněž od druhé poloviny první světové války navštěvovat stravovací zařízení, pomocí nichž se snažila vídeňská reformátorka zmírnit finanční krizi obyvatel. Její projekt Společenských kuchyní (*Gemeinschaftsküchen*) spočíval v nabídce teplého oběda za nákladové ceny. Akce ve dvacátých letech 20. století překročila hranice Rakouské republiky a pronikla až do Berlína.

V další části této práce vyličím Eugeniino bezprostřední okolí. Jednak se soustředím na její přátelské vazby a na její domov, který ve své době platil za prominentní adresu, také ale poukážu na nejdůležitější osobu v životě reformní pedagožky. Její muž Hermann Schwarzwald zastával ve dvacátých letech 20. století zásadní funkci v procesu vytváření rakouské platební měny. V manželském svazku korigoval se svou klidnou a vyrovnanou povahou entuziasmus a energičnost své manželky. Strávili spolu skoro 40 let, během nichž si vytvořili pevné místo ve vídeňské kulturní společnosti a jejich vliv zastavily až nacistické restrikce a podlomené zdraví.

Závěrečná pasáž tak bude věnována postupným změnám třicátých let 20. století. Jak nové společenské poměry a politický vývoj ovlivnily život vídeňské filantropky a chod jejích aktivit. Eugenií Schwarzwaldovou totiž přiměly okolnosti nevrátit se z pracovní cesty zpátky do Vídne a na místo toho strávit poslední životní etapu ve špatném zdravotním stavu mimo domov.

2 Prameny a literatura

2.1 Archivní prameny

Tato práce čerpá výhradně ze dvou archivních fondů, přičemž převážně vychází z takzvaného *Schwarzwaldského archivu (Schwarzwald-Archiv)*, jehož obsah soustředil Hanse Deichmann. Tento Eugeniin blízký přítel, odbojář a právník oživil její památku a po dlouhém bádání a pátrání po bývalých studentkách v osmdesátých letech minulého století precizně zrekonstruoval její biografii, pedagogické koncepty a činnosti v různých sociálních oblastech. Rovněž shromáždil její texty, osobní dopisy, vzpomínky a fotky, jež nechají nahlédnout do jejího života a prostředí a vykreslí společenské a hospodářské poměry té doby. Co se zde uložených školních akt týče, jedná se vlastně o neustálá povolání k získání práva veřejnosti a aprobace k výuce. Materiál tak zrcadlí množství překážek, které se školská správa snažila škole až do doby první republiky stavět do cesty. Akta si lze dnes prohlédnout ve *Vídeňském městském a zemském archivu (Wiener Stadt- und Landesarchiv)* v jedenáctém vídeňském okrese, kam je Hans Deichmann v letech 1990 a 1995 uložil.¹⁴

Druhý fond, úzce spjatý se jménem vídeňské reformátorky, se nachází ve vídeňské městské části zvané Erdberg v Rakouském státním archivu (*Österreichisches Staatsarchiv*), konkrétně v oddělení Všeobecného správního archivu (*Allgemeines Verwaltungsarchiv*). Jedná se výhradně o referátníky Ministerstva kultu a vyučování vyhotovené zemským školním radou, jež měly stanovenou svoji strukturu.¹⁵ Nejenom, že se díky předtištěným údajům snáze badatel obeznámí s obsahem textu, tak také úřad využívá tuto funkci k rychlejší orientaci. Tyto tiskopisy se v minulosti prosadily nejdříve u Rakouské dvorské kanceláře (Hofkanzlei) a u Dvorské komory (Hofkammer) v polovině dvacátých let 19. století. O sto let později je rakouské centrální úřady používaly již zcela

¹⁴ Deborah HOLMES, "Genia" Schwarzwald and Her Viennese "Salon". In: Günter BISCHOF, Fritz PLASSER, Eva MALTSCHNIG, *Austrian lives*, New Orleans, 2012, s. 198.

¹⁵ Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (1500 (ca.)-1940 (ca.)), Unterricht und Kultus (1500 (ca.)-1940 (ca.)), Unterrichtsministerium (1848-1940), Allgemeine Reihe (1848-1940), Akten (1848-1940), 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, 26. Jänner 1905, Eugenie Schwarzwald. Inhaberin des Privat-Mädchenlyzeums in Wien I. Kohlmarkt 6 um Verleihung des Öffentlichkeitsrechtes für diese Anstalt.

běžně. Jejich předloha se v následujících desetiletích pro rakouskou oblast jen nepatrně změnila. Naposledy tomu bylo tak v Kancelářském nařízení (Kanzleiordnung) z roku 1974.¹⁶

2.2 Dobová periodika

Vůbec první tištěný pramen zmiňující se o Eugenie Schwarzwaldové byl časopis Prvního vídeňského ženského klubu (*Erster Wiener Frauenclub*). Tento spolek vydával po dobu svého krátkého trvání (1899-1902) dvakrát měsíčně magazín s názvem Dokumenty žen (*Dokumente der Frauen*). Nové revolucionářské periodikum se zabývalo otázkami ženské politiky a postavení. Neušla mu přítomnost Eugenie ve Vídni a inzerovalo na pár řádcích její činnosti v oblasti ženského vzdělání. Neví se ovšem, jestli ona sama byla členkou tohoto klubu.¹⁷

V momentě, kdy se Eugenie stala majitelkou dívčího lycea, převzala na sebe i roli informátorky. Její výroční zprávy se soustřeďovaly na tehdejší dění okolo dívčího lycea a později reálného gymnázia. Do tohoto autentického pramenu můžeme dnes díky moderním technologiím nahlédnout a nasávat tak atmosféru školy. Předchůdkyně schwarzwaldského lycea, Eleonore Jeitelesová, nechávala sborníky školy rovněž tisknout. Z jejího působení se můžeme virtuálně seznámit se školním rokem 1896/1897 až do doby, kdy školu přenechala Eugenie Schwarzwaldové (1900/1901).¹⁸ Ročenky nové majitelky vycházely pravidelně na konci školního roku v období 1902-1913, přičemž poslední publikaci si zájemci mohli prohlédnout za rok 1912/1913, vydanou před prázdninami 1913. Tato výroční zpráva se od ostatních liší, neboť je zaměřena mimo jiné i na projekt Semmeringské školy (*Semmeringschule*), k němuž, jak se dozvíme na dalších řádkách této práce, nikdy nedošlo. O zveřejňování zpráv se staralo vlastní školní nakladatelství ve spolupráci s tiskařskou

¹⁶ Michael HOCHEDLINGER, *Aktenkunde. Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit*, Vídeň, 2009, s. 91.

¹⁷ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 93.

¹⁸ Ročenka Privátního dívčího lycea ve Vídni I., Františkánské náměstí 5, 1896/1897, dostupná online: https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_8318562&order=1&view=SINGLE, přístup 27.

firmou *Christoph Reisser's Söhne*.¹⁹ Po dobu své existence zaznamenávaly výroční zprávy neustálý rozvoj školy. Svým rozsáhlým, precizním a pečlivým zpracováním školního života se řadí k důležitým dokumentům, ve kterých veřejnost nenašla jen běžné administrativní informace o jednotlivých školních programech, o učebních plánech, o učitelském kolektivu a školní docházce, ale dozvěděla se něco z interního života školy, především o pořádaných kulturních akcích. Tento druh literárního pramenu plnil funkci nejenom informativního, ale i reklamního charakteru s poukázáním na to, co všechno Eugenie se svým pedagogickým týmem na škole přes zdrženlivost nadřízených úřadů vykonávala.

Bohužel stěhování do nové budovy v roce 1914 už není v brožuře dokumentováno. Lze se pouze domnívat, proč další ročenky nespátřily světlo světa. Možná proto, že Eugenie od roku 1913 už nevystupovala jako aktivní pedagožka.²⁰ Dalším důvodem mohla být Eugeniina pracovní vytíženost, když měla na začátku války plné ruce práce se svými sociálními aktivitami a na záznamy o dění školy neměla čas a chuť, anebo ji už na tisk nestačily finanční prostředky. Situaci ani po válce neulehčila přicházející inflace, kdy stále více rodičů mělo problém s placením školného a příjmy stěží pokryly učitelské platy.²¹

Z období první světové války informativní prameny chybí. Škola však fungovala nadále a její majitelka se soustředila na pomoc uprchlým dětem, aby jim v nuzném čase mohla dopřát alespoň pár hodin vzdělání. Dochoval se ovšem díky bývalé žákyni Annie Lifcizové školní katalog z roku 1915. Ta jej v osmdesátých letech minulého století poskytla Hansu Deichmannovi k nahlédnutí. Dodnes tak tento soupis tvoří nedílnou součást jeho fondu.²² Byť má tato brožura pouze pár stránek, jedná se o cenný pramen, podávající informace o školních programech a vybavení školy. Zároveň nám na několika dobových fotografiích umožní představit si, jak zařízení přibližně vypadalo.

¹⁹ Ročenka 1913 školních zařízení paní doktorky filozofie Eugenie Schwarzwaldové ve Vídni, dostupné online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=mls&datum=1913&page=1&size=45>, přístup 29. dubna 2022

²⁰ Brigitta KEINTZEL, *Eugenie Schwarzwald (geb. Nußbaum)*. In: Ilse KOROTIN, *Wir sind die Ersten, die es wagen, Biographien deutschsprachiger Wissenschaftlerinnen, Forscherinnen, intellektueller Frauen*, Vídeň, 1993, s. 116.

²¹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 166.

²² Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 102.

Dalším důležitým autentickým pramenem, zachycující Eugenii jako ženu činu se svou širokosáhlou nabídkou aktivit jak pro děti, tak v průběhu let i pro dospělé, jsou novinové deníky, které si začaly všimnout její pedagogické profese už v době, kdy se nesměle, přesto s velkým úspěchem objevila v bukovinských městech, aby vedla přednášky o literatuře.²³ Dále s působením jejího velkého školního projektu se tenkrát rovněž v novinových výtiscích objevovaly pravidelně každý rok sdělení o konání přijímacích zkoušek a o začátku nového školního roku jednotlivých programů schwarzwaldského centra.²⁴ Tehdejší nejvlivnější vídeňské občanské deníky podávaly zprávy o její činnosti a při příležitosti výročí 25-letého působení zrekapitulovaly, na čem všem se podílela.²⁵ Nezapomněly také inzerovat mimoškolní aktivity pro děti, které se díky ní rekreovaly o prázdninách na venkově, či pak pro dospělé, když jim pomohla dostat se za rozumnou cenu k teplé stravě.²⁶ Tento svůj nápad po několikaletém působení ve Vídni úspěšně zrealizovala i v Berlíně a lokální tisk i o této skutečnosti informoval.²⁷

Noviny zveřejňovaly také její fejetony. Peníze z tohoto přivýdělku investovala dále do svých nesčetných aktivit. Badatelé obecně tvrdí, že z Eugeniina osobního života, zvláště z jejího mládí se toho nedá tolik vypátrat. Nezanechala po sobě žádné vzpomínky, její dílo

²³ Novinový článek v Bukowinaer Post, *Vortrag des Frl. Dr. Eugenie Nußbaum über Gottfried Keller*. 25. listopadu 1900, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=bup&datum=19001125&seite=5&zoom=33>,

přístup 11. dubna 2022

²⁴ Novinový článek v Die Zeit, *Schwarzwaldsche Schulanstalten*. 3. září 1918, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=zei&datum=19180903&seite=5&zoom=33>, přístup 29. dubna

2022

²⁵ Novinový článek v Neues Wiener Journal, *Zwanzig Jahre Selbsthilfe*, 7. června 1921, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwj&datum=19210607&seite=13&zoom=10>, přístup 7. května

2022

²⁶ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Eine neue Gemeinschaftsküche.*, 14. července 1919, dostupný

online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19190714&seite=6&zoom=33>, přístup 1.

března 2022

²⁷ Novinový článek v Deutsche Allgemeine Zeitung, „Satt zu essen.“ *Die Mittelstandsküche im Schloss*. 23.

října 1923, dostupný online:

[https://dfg-](https://dfg-viewer.de/show?tx_dlf%5Bdouble%5D=0&tx_dlf%5Bid%5D=https%3A%2F%2Fcontent.staatsbibliothek-berlin.de%2Fzefys%2F5SNP2807323X-19231023-0-0-0-0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=797fffafcd38448c1f03861242524f8)

[viewer.de/show?tx_dlf%5Bdouble%5D=0&tx_dlf%5Bid%5D=https%3A%2F%2Fcontent.staatsbibliothek-](https://dfg-viewer.de/show?tx_dlf%5Bdouble%5D=0&tx_dlf%5Bid%5D=https%3A%2F%2Fcontent.staatsbibliothek-berlin.de%2Fzefys%2F5SNP2807323X-19231023-0-0-0-0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=797fffafcd38448c1f03861242524f8)

[berlin.de%2Fzefys%2F5SNP2807323X-19231023-0-0-0-](https://dfg-viewer.de/show?tx_dlf%5Bdouble%5D=0&tx_dlf%5Bid%5D=https%3A%2F%2Fcontent.staatsbibliothek-berlin.de%2Fzefys%2F5SNP2807323X-19231023-0-0-0-0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=797fffafcd38448c1f03861242524f8)

[0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=797fffafcd38448c1f03861242524f8](https://dfg-viewer.de/show?tx_dlf%5Bdouble%5D=0&tx_dlf%5Bid%5D=https%3A%2F%2Fcontent.staatsbibliothek-berlin.de%2Fzefys%2F5SNP2807323X-19231023-0-0-0-0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=797fffafcd38448c1f03861242524f8), přístup 2. března 2022

se začalo do písemné podoby formovat až v osmdesátých letech minulého století. Přesto právě fejetony jsou jakýmsi nahlédnutím do její privátní sféry. Například v článku pro Černovický ranní list (*Czernowitzer Morgenblatt*) nechala čtenáře částečně nahlédnout do svých dětských let. Do doby, ve které se necítila šťastně, neboť ji znepokojovala atmosféra školního prostředí.²⁸ A nakonec se sama postava reformní pedagožky objevila v novinách, když se stala námětem Egona Friedela a Alfreda Polgara. Ti její aktivity zpracovali jako parodii.²⁹ Rovněž s ní byl v tomto duchu uveřejněn fiktivní rozhovor „*Slečinka doktorka filantropie*“.³⁰

2.3 Literatura

Co se týče publikací o vídeňské filantropce, větší pozornost jí autoři věnovali až od osmdesátých let minulého století. Najdou se ovšem i výjimky, mezi něž patří například Paul Stefan Grünfeld, jenž se ve dvacátých letech minulého století soustředil na Eugeniinu nadační činnost: „*Pokouší se vykreslit, jak tato jedinečná žena musela mít vliv na lidi, kteří okolo ní vyrůstali. Vytvořil se svou malou knihou něco, co mohou zcela ocenit jen ti, již zároveň vědí, že člověk svému předmětu nemůže učinit spravedlnost, že člověk tento příliv*

²⁸ Novinový článek v Czernowitzer Morgenblatt, *Die Lebensluft der alten Schule*, 17. května 1931, dostupný online: <https://www.difmoe.eu/d/view/uuid:61493154-d84f-41e6-b957-cfbcdba5adbd?page=uuid:fa084ab9-d662-4e89-a9cd-17733ecdfe88>, přístup 18. března 2022, stejné znění v novinovém článku v Neue Freie Presse, *Die Lebensluft der alten Schule*, 20. února 1927, dostupné online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19270220&seite=12&zoom=43>, přístup 16. května 2022

²⁹ Novinový článek v Böse Buben Journal, *Die Nöte der Menschenbeglückerin. Ein Skandal für Wien*, 27. ledna 1924, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=bob&datum=1924&page=3&size=11>, přístup 29. února 2022

³⁰ Novinový článek v Böse Buben Reichspost, *Fräulein Doktor Philantropia*, 1. února 1952 (1923), dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=bob&datum=1923&page=2&size=19>, přístup 9. března 2022

*života a chtění povzbuzovat, tento hořící impuls udělat lidi šťastnými, nelze obsáhnout do jedné eseje.*³¹

Dále na ni poukázala ve svých pamětech na konci čtyřicátých let 20. století její věrná přítelkyně Karin Michaëlisová a na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let Alice Herdanová-Zuckmayerová.³² Tato bývalá žákyně školy si v salónku na *Josefstädter Straße* 68 velmi rozuměla s americkou novinářkou Dorothy Thompsonovou a pravděpodobně podlehla jejímu nátlaku, připomenout si Eugenii zaznamenáním jejích činů.³³ V tomto díle se Herdanová-Zuckmayerová rozeepsala o svém životě a o tom, jak jí studentská léta na Schwarzwaldské škole ovlivnila život: „*Ne, podat seznam jejích děl a abecedu jejího okruhu přátel, to nebylo mým záměrem, nýbrž vnímala jsem ukázat přání, jak mi její život určil ten můj, v dobrém, tak špatném, aby z toho vznikl autobiografický životopis.*“³⁴ Všichni však nepřijali její dílo nadšeně. Jiná studentka školy, Susanne Tuckerová, po přečtení knihy cítila, „jako by Herdanová-Zuckmayerová měla být nejoblíbenějším dítětem Eugenie Schwarzwaldové.“³⁵ Rovněž Hilde Spielová se k publikaci kriticky vyjádřila. Odsoudila způsob, jakým byl čtenář donucen hledat informace o Schwarzwaldové mezi velmi osobními detaily z života Herdanové-Zuckmayerové.³⁶ Negativní hodnocení této autorky bylo zdánlivě v další příspěvku Spielové o židovských ženách zapomenuto.

³¹ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Frauenzeitung. Ein Frauenbildnis*. 19. června 1922, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19220619&seite=6&zoom=53>, přístup 31. března 2022

³² Alice Herdanová-Zuckmayerová narozena ve Vídni, žákyně Schwarzwaldské školy, herečka, spisovatelka autobiografických próz, v roce 1925 se provdala za Karla Zuckmayera, roku 1939 emigrovala do USA. In: Ilse BREHMER, Gertrud SIMON, *Geschichte der Frauenbildung und Mädchenerziehung in Österreich. Ein Überblick*, Graz, 1997, s. 331.

³³ René FREUND, *Land der Träumer, Zwischen Größe und Größenwahn- verkannte Österreicher und ihre Utopie*, Vídeň, 2000, s. 112.

³⁴ Alice HERDAN-ZUCKMAYER, *Genies sind im Lehrplan nicht vorgesehen*, Frankfurt nad Mohanem, 1979, s. 261.

³⁵ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 89.

³⁶ Deborah HOLMES, „*Nichts weniger als die Erneuerung der Weiblichkeit*“ *Wiener Salonkultur ab der Jahrhundertwende*. In: Ingrid SCHRAMM, Michael HANSEL, *Hilde Spiel und der literarische Salon*, Innsbruck, Vídeň, Bolzano, 2011, s. 27.

Spielová se vyjadřuje k Herdanové-Zuckmayerové jako o „velmi nadané dívce, která si vzala světově známého muže.“³⁷

Na školní reformátorku upozornila pár momentkami i právě Hilde Spielová ve svých pamětech z osmdesátých let 20. století. Rovněž v této době vydal Friedrich Scheu práci *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, kde popisoval nasazení vídeňské inovátorky v sociální oblasti. Mimoto se zaměřil na její život s manželem Hermannem a vykreslil jejich přátelské vztahy s různými osobnostmi tehdejší doby.³⁸ Scheu se často objevoval u Eugenie doma, neboť jeho rodiče i strýc patřili do okruhu přátel Schwarzwaldových.

Od osmdesátých let minulého století se s příspěvky o její osobě takzvaně roztrhl pytel. Velkou zásluhu na tom měl právě Hans Deichmann, když zkompletoval Eugeniin odkaz, uložený ve Vídeňském městském a zemském archivu. Ze získaného materiálu vytvořil kroniku, předkládající biografii Eugeniina života.³⁹ Na Hanse Deichmanna navázala Renate Göllnerová se svou disertační prací o situaci dívčího vzdělání kolem roku 1900. V ní se kriticky vyjádřila k publikaci Helmuta Engelbrechta „*Die Österreichische Reformpädagogik von 1918-1938*“, ve které se autor ani slovem nezmínil o Eugenie Schwarzwaldové.⁴⁰ Rovněž Erik Adam zastával názor, že rakouská literatura, se zřetelem na určení počátku reformní pedagogiky do roku 1920, by měla působení Eugenie Schwarzwaldové věnovat větší pozornost.⁴¹ Tento příspěvek je součástí Streibelovy

³⁷ Hilde SPIEL, *Jewish women in Austrian culture*. In: Josef FRAENKEL, *The Jews of Austria*, Londýn, 1967, s. 109.

³⁸ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985

³⁹ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988

⁴⁰ Ingrid RUHRI, *Dem Talent eine Chance: die Schwarzwald'schen Schulanstalten; Portrait eines außergewöhnlichen Schulmodells*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzes-Universität Graz, Štýrský Hradec, 1999, s. 69. Rovněž v rozsáhlém Engelbrechtově pětidílném svazku o historii rakouském školství „*Geschichte des österreichischen Bildungswesens*“ nenarazíme na jméno Eugenie Schwarzwaldové.

⁴¹ Erik ADAM, *Eugenie Schwarzwald und die Reformpädagogik. Eine Skizze über eine bislang übergangene Pionierleistung in der Geschichte des österreichischen Bildungswesens*. In: Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 49.

publikace *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, ve které autoři odkazují především na její pedagogickou činnost.

Dále se angažované pedagožce, sociální reformátorce a aktivistce za ženské vzdělání věnuje historik Robert Streibel, jenž na své večerní univerzitě (*Volkshochschule*) ve vídeňské čtvrti Hietzing dodnes zpřístupňuje stálou výstavu o jejím životě a díle.⁴² Ten samý úkol plnila i expozice z roku 2016 v Bad Aussee, která je dnes zpracovaná ve Streibelově katalogu.⁴³ Již od poloviny devadesátých let 20. století zároveň Streibel organizoval setkání bývalých žaček a žáků Schwarzwaldské školy, kteří, pokud jim to zdravotní stav dovolil, neváhali vážít svou cestu z Anglie, Francie a Ameriky. Streibel rovněž v roce 2017 vydal rozsáhlou sbírku jejích 80 fejetonů a troufl si je označit literárním klenotem.⁴⁴ Čerpal celkem ze 198 článků, soustředěných Hansem Deichmannem a podal svědectví o tom, jaký měla Eugenie spisovatelský talent. „*V průběhu let se rozvíjí tyto články fejetonů do krátkých historek a dnes víme, že se neomezují jen na význam, nýbrž jsou uvědomělým výrazem jedné vášně k jazyku. Čtenář je připoután myšlenkovou kompaktností, fascinujícím ovládním jazyka, vřelou sdílností a originalitou.*“⁴⁵ Nebála se ani humorně, ironicky či vtipně své statě formulovat. „*Schwarzwald je mistrýní stručného vyprávění s rafinovanou dramaturgií. Ví, jak má čtenáře v prvních řádcích vtáhnout do děje, svou rozmanitostí ho udržet u kormidla, ovládá vysoké umění uzavřít text pointou. Vyškolená z potřeby novin, krátce se uklidnit, si zdokonaluje svoji jazykovou výstižnost.*“⁴⁶ Texty s povedenými pasážemi posílala do novin opakovaně. Nově je poskládala, takže chvílemi měl čtenář pocit, že existuje více znění jednoho článku buď aktualizací, nebo přizpůsobením požadavkům délky textu.⁴⁷

Sama se v Německu, ve Švýcarsku a v Dánsku nazývala i radiovou hlasatelkou. Na takové vysílání se připravovala tím, že si své povídání předem zhotovila na papír a poté si text přeformulovala do rétorické verze s jednoduchými větami, otázkami a interjekcemi,

⁴² Michael HOROWITZ, *100 Menschen, die Österreich bewegten*, Vídeň, Graz, 2019, s. 360.

⁴³ Robert STREIBEL, *Eugenie lebt: Spekulationen über das Phänomen Eugenie Schwarzwald: Begleitbroschüre zur Sonderausstellung*, Bad Aussee, 2016

⁴⁴ Robert STREIBEL *Das Vermächtnis der Eugenie: gesammelte Feuilletons von Eugenie Schwarzwald 1908-1938*, Vídeň, 2017, s. 10.

⁴⁵ Bettina BALÁKA, *Über Eugenie Schwarzwald*, Vídeň, 2020, s. 28.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 30.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 31.

tak aby měl posluchač právě pocit vtáhnutí do vysílání. To musí být zároveň zábavné, povzbudivé a zajímavé.⁴⁸ Rozhlasové relace Eugenie považovala za velmi důležitý zpravodajský prostředek. Například v oblasti řízení státu si člověk mohl poslechnout parlamentní debaty a kontrolovat tím, nakolik si noviny jednotlivých politických stran z těchto schůzí překreslily informace ve svůj prospěch.⁴⁹ Zároveň si uvědomovala skutečnost, že tento vynález se již stal nebezpečným nástrojem: „*Všechna hloupost, všechna zloba, všechny předsudky, veškeré nudné chvílky nyní najdou ještě větší rozšíření než dosud.*“⁵⁰

3 Cesta k vyššímu ženskému vzdělání

3.1 Počátky spolkové snahy

Na ženy nahlížela ještě v 19. století společnost jako na hospodyňky, manželky a matky. Leč ony v té době pracovaly i v továrnách, v malých podnicích, v obchodu anebo jako služebné. Pokud práci neměly či ovdověly, lehce se dostaly do tíživé ekonomické situace. Předpokladem pro dobrou profesi s lepším výdělkem bylo vyšší vzdělání, k němuž se konzervativní rakouská monarchie stavěla s odstupem, neboť podle tradic se toto týkalo pouze mužů. Ženské vzdělání zakončené maturitní zkouškou se tak na veřejných školách téměř po celé 19. století neprosadilo. První zkoušku dospělosti směly dívky složit v roce 1878.⁵¹ Poté jim však zůstaly až na mimořádné výjimky univerzitní brány uzavřeny.⁵² Iniciativy se chopily různé spolky, soukromé osoby a společenstva a snažily se se svými programy zlepšit podmínky k dosažení vyšší ženské erudice. S vlasteneckou vlnou se již v roce 1851 v Čechách ustanovil Spolek svaté Ludmily, jemuž se podařilo otevřít

⁴⁸ Primus-Heinz KUCHER, Rebecca UNTERBERGER, *"Akustisches Drama": Radioästhetik, Kultur und Radiopolitik in Österreich 1924-1934*, Bielefeld, 2013, s. 170-172.

⁴⁹ Peter BETTELHEIM, *Janusköpfige Metropole: zur Geistesgegenwart Wiener Wissenskultur, Eugenie Schwarzwald, Die prophezeite Ravag (1934)*, Vídeň, 2011, s. 68.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 67.

⁵¹ Erika WEINZIERNER, *Emanzipation? Österreichische Frauen im 20. Jahrhundert*, Vídeň, Mnichov, 1975, s. 98.

⁵² Helmut ENGELBRECHT, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens, Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs, Band 4, von 1848 bis zum Ende der Monarchie*, Vídeň, 1986, s. 584.

Průmyslovou školu dívčí. Tento pražský ústav v období 1865-1885 nabízel chudým dívkám elementární vzdělání a základní znalosti některé ženské profese.⁵³ Vedle základní dívčí edukace usiloval například v Sasku od roku 1865 Všeobecný německý ženský spolek (*Allgemeine Deutsche Frauenverein*) o zpřístupnění mužských škol a univerzit také pro ženy.⁵⁴ O rok později ho v rakouské monarchii následoval Vídeňský ženský živnostenský spolek (*Wiener Frauen-Erwerb-Verein*).⁵⁵ Toto sdružení pomáhalo ženám k získání zaměstnání skrz vytváření praktických škol a kurzů.⁵⁶ Za období 1873-1880 se mu podařilo otevřít 22 škol a kurzů.⁵⁷

3.2 Marianne Hainischová, bojovnice ženských hnutí

Zásluhu na této úspěšné akci měla členka klubu Marianne Hainischová, jež se 25. března 1839 narodila v Badenu do zámožné továrnické rodiny.⁵⁸ Když jí bylo 18 let, provdala se za textilního továrníka Michaela Hainische, s nímž měla dvě děti, Marianne a Michaela. Jejich syn se do rakouské historie neodmyslitelně zapsal jako první spolkový prezident republiky Rakouska. V úřadu působil po dvě funkční období (1920-1928). Marianne Hainischová nehájila ženy jen v oblasti vzdělání. Usilovala i o jejich rovné postavení v politice. Bojovala za ženské volební právo, založila Vídeňský ženský hlasovací výbor (*Wiener Frauenstimmrechtskomitee*). Kandidovala také za Občanskou demokratickou stranu (*Bürgerlich-demokratische Partei*) do národního shromáždění v roce 1919. Mimo

⁵³ Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, Praha, 2009, s. 225.

⁵⁴ Jürgen ZINNECKER, *Sozialgeschichte der Mädchenbildung. Zur Kritik der Schulerziehung von Mädchen im bürgerlichen Patriarchalismus*, Weinheim, 1973, s. 85.

⁵⁵ Heidemarie DAWARI-DEHKORDI, *Die österreichische Frauenbewegung von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*, diplomová práce, Universität Linz, Linz, 1982, s. 10.

⁵⁶ Amalie MAYER, Hildegard MEIßNER, Henriette SIESS, *Geschichte der österreichischen Mädchenmittelschule*, Wien, 1952, s. 15.

⁵⁷ Renate SEEBAUER, „... unseren Mädchen eine ernste Schule, eine Schule, in der sie hauptsächlich denken lernen ...“ (*Marianne Hainisch, 1870*) In: *Europa – Nachdenken und Vordenken*; Renate SEEBAUER, Vídeň, 2007, s. 188.

⁵⁸ Erika WEINZIERS, *Emanzipation? Österreichische Frauen im 20. Jahrhundert*, Vídeň, Mnichov, 1975, s. 145.

jiné se podílela na zavedení svátku Dne matek v Rakousku. Zemřela 5. května 1936 ve Vídni.⁵⁹

V roce 1870 vystoupila Marianne Hainischová se svým projevem na třetím generálním shromáždění Vídeňského ženského živnostenského spolku. Navrhovala na chlapeckých gymnáziích zřídit paralelní třídu pro dívky nebo rovnou vlastní dívčí reálné gymnázium. Město Vídeň tuto petici vyřídilo stylem zavedením více dívčích občanských škol.⁶⁰ Nápad se ovšem natolik zalíbil rakouské bance Sparkasse, že na zřízení takového gymnázia nabídla 40 000 zlatých.⁶¹ Také ve Štýrském Hradci nechtěli zůstat pozadu. Z privátních sbírek se vybralo dostatek prostředků na to, aby se v září roku 1873 otevřelo dívčí lyceum, jemuž jako prvnímu v Rakousku bylo uděleno právo veřejnosti (*Öffentlichkeitsrecht*), právo na maturitní zkoušku, v souvislosti se školami.⁶²

Marianne Hainischová byla nadále přesvědčená o tom, že ženám náleží všechny školní a profesní možnosti. Své myšlenky prosazovala následně i ve Spolku pro rozšířené ženské vzdělání.⁶³ Toto vídeňské sdružení trvalo od roku 1888 na tom, aby se zřizovala i dívčí gymnázia a dívky mohly následně navštěvovat vysoké školy. Členové spolku diskutovali nad otázkami ohledně vhodných učebních pomůcek a plánů a pro své projekty hledali účelné prostory. Spolek do konce první světové války neobdržel od státu žádnou finanční podporu.⁶⁴ S přispěním Marianny Hainischové se podařilo v roce 1892 otevřít první soukromou dívčí školu gymnaziálního typu ve Vídni.⁶⁵ Sama Hainischová se inspirovala

⁵⁹ Renate SEEBAUER, *Frauen, die Schule machten*, Wien, 2007, s. 69.

⁶⁰ Marina FISCHER-KOWALSKI, Peter SEIDL, *Von den tugenden der Weiblichkeit, Mädchen und Frauen im österreichischen Bildungssystem*, Vídeň, 1986, s. 22.

⁶¹ Anna LIND, *Das Frauenstudium in Österreich, Deutschland und in der Schweiz*, disertační práce, Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Vídeň, 1961, s. 28.

⁶² Gertrud SIMON, „Von Maria Theresia zu Eugenie Schwarzwald“. *Mädchen- und Frauenbildung in Österreich zwischen 1774 und 1919 im Überblick*. In: Ilse BREHMER, Gertrud SIMON, *Geschichte der Frauenbildung und Mädchenerziehung in Österreich. Ein Überblick*, Graz, 1997, s. 183.

⁶³ Heidemarie DAWARI-DEHKORDI, *Die österreichische Frauenbewegung von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*, diplomová práce, Universität Linz, Linz, 1982, s. 11.

⁶⁴ Margret FRIEDRICH, „Ein Paradies ist uns verschlossen...“ *Zur Geschichte der schulischen Mädchenerziehung in Österreich im „langem“ 19. Jahrhundert*, Vídeň, 1999, s. 156.

⁶⁵ Titulem prvního dívčího gymnázia v Rakousku-Uhersku se může pyšnit to v Praze, založené v roce 1890. Gymnázium Minerva, vedené podle stejnojmenného spolku, jehož zakladatelkou byla Eliška Krásnohorská.

již fungujícím dívčím gymnáziem spolku Minerva v Praze a udávala ho jako vzorový příklad.⁶⁶ Aby toto zařízení mohlo dívkám nabízet gymnaziální výuku i ve Vídni, smělo podle školní správy vystupovat pod statusem gymnaziální dívčí školy, nikoliv gymnázia. Dívky skládaly maturitu buďto ve Štýrském Hradci, anebo musely vážít cestu do Prahy.⁶⁷ Na půdě vlastního gymnázia jim bylo umožněno maturovat až v roce 1906.⁶⁸

3.3 Ženské vysokoškolské studium

Právě se vznikem prvních gymnaziálních škol v monarchii se konečně nutně začalo řešit dívčí univerzitní vzdělání. Za tyto ženské pravomoci se v Poslanecké sněmovně bil poslanec Říšské rady Karel Adámek, který předložil 29. dubna 1890 a znovu 5. a 6. listopadu 1891 požadavek, vycházející z petice českého spolku za ženské vzdělání Minerva. Adámek vybízel k přijetí žen na lékařskou a filozofickou fakultu.⁶⁹ Už předtím, 11. března 1890, se mu podařilo prosadit žádost o zřízení soukromého dívčího gymnázia Minerva.⁷⁰ Nyní však prozatím úspěchu nedosáhl a otázka přijímání dívek k vysokoškolskému studiu zůstala otevřená. Politická scéna se k jeho výhradám stavěla vyhýbavě. Uvědomovala si snad ztrátu mužských pracovních pozic ve státní službě.⁷¹ Ženy z habsburské monarchie, toužící po vyšší erudici, tak jako i Eugenie Schwarzwaldová, odcházely studovat do Švýcarska (do Ženevy, Curychu a Bernu), které od roku 1863

In: Milada SEKYRKOVÁ, *Minerva 1890-1936 Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*, Praha, 2016, s. 7.

⁶⁶ Margret FRIEDRICH, „*Ein Paradies ist uns verschlossen...*“ *Zur Geschichte der schulischen Mädchenerziehung in Österreich im „langem“ 19. Jahrhundert*, Vídeň, 1999, s. 151.

⁶⁷ Anna LIND, *Das Frauenstudium in Österreich, Deutschland und in der Schweiz*, disertační práce, Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Vídeň, 1961, s. 71.

⁶⁸ Margret FRIEDRICH, „*Ein Paradies ist uns verschlossen...*“ *Zur Geschichte der schulischen Mädchenerziehung in Österreich im „langem“ 19. Jahrhundert*, Vídeň, 1999, s. 153.

⁶⁹ Gertrud SIMON, *Hintertreppen zum Elfenbeinturm. Höhere Mädchenbildung in Österreich. Anfänge und Entwicklungen*, Vídeň, 1993, s. 200.

⁷⁰ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, Praha, 2016, s. 69.

⁷¹ James C. ALBISETTI, z angličtiny přeložila Margarete GRANDNER, *Mädchenerziehung im deutschsprachigen Österreich im Deutschen Reich und in der Schweiz, 1866-1914*, In: *Frauen in Österreich, Beiträge zu ihrer Situation im 20. Jahrhundert*, Wien, 1994, s. 29.

přijímalo po zdárném absolvování doplňujících zkoušek na univerzity i cizinky. Jednou takovou studentkou byla například Anna Bayerová z Mělníka, která po své promoci v roce 1881 pracovala deset let v Bernu jako lékařka a poté v letech 1891 až 1893 v Bosně a Hercegovině v Donlnja Tuzla a v Sarajevu pečovala o muslimské ženy.⁷² Když si totiž chtěla otevřít vlastní lékařskou praxi v Praze, setkala se s ostrou kritikou ze strany lékařů.⁷³

Po dalších podnětech v říšské radě se již zdála otázka ženského univerzitního vzdělání nevyhnutelná. Ke změně zákona došlo nejdříve u filozofických fakult. Jejich brány se dívkám otevřely v roce 1897.⁷⁴ Tuto příležitost využilo celkem 37 posluchaček. A oproti 6412 studentům mužského pohlaví zde logicky panoval velký nepoměr.⁷⁵ O tři roky později se dívky směly poprvé řádně zapsat na lékařské fakulty.⁷⁶ Jako další vysokoškolské studium se pro ně nabízelo to právnické. V roce 1899 se této otázce začala věnovat Právnická fakulta ve Vídni. Třebaže o rok později se její výbor s těsným podílem hlasů usnesl pro přijetí žen k právnickému studium, trvalo ještě dlouho, než se situace k ženskému prospěchu změnila.⁷⁷ Na této skutečnosti měla svůj podíl i Eugenie Schwarzwaldová, když 16. února 1916 ve večerních hodinách propůjčila slavnostní sál ve

⁷² Gertrud SIMON, „Von Maria Theresia zu Eugenie Schwarzwald“. *Mädchen- und Frauenbildung in Österreich zwischen 1774 und 1919 im Überblick*. In: Ilse BREHMER, Gertrud SIMON, *Geschichte der Frauenbildung und Mädchenerziehung in Österreich. Ein Überblick*, Graz, 1997, s. 208.

⁷³ Marie BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha, 2005, s. 117.

⁷⁴ Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht, betreffend die Zulassung von Frauen als ordentliche oder außerordentliche Hörerinnen an den philosophischen Facultäten der k. k. Universitäten, Nařízení Ministerstva kultu a vyučování, týkající se povolení ženám jako řádným a mimořádným posluchačkám na filozofické fakulty císařských a královských univerzit. Dostupné online: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18970004&seite=00000427>, přístup 3. února 2022

⁷⁵ Gertrud SIMON, „Von Maria Theresia zu Eugenie Schwarzwald“. *Mädchen- und Frauenbildung in Österreich zwischen 1774 und 1919 im Überblick*. In: Ilse BREHMER, Gertrud SIMON, *Geschichte der Frauenbildung und Mädchenerziehung in Österreich. Ein Überblick*, Graz, 1997, s. 210.

⁷⁶ Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht im Einvernehmen mit dem Ministerium des Innern, betreffend die Zulassung von Frauen zu den medicinischen Studien und zum Doctorate der gesammten Heilkunde, Výnos Ministerstva kultu a vyučování ve srozumění s Ministerstvem vnitra, týkající se připuštění žen ke studiím medicíny a k doktorátu veškerého lékařství. Dostupné online: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=19000004&seite=00000379>, přístup 3. února 2022

⁷⁷ Helmut ENGELBRECHT, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens, Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs, Band 4, von 1848 bis zum Ende der Monarchie*, Vídeň, 1986, s. 292.

své škole členovi ze Spolku pro rozšířené ženské vzdělání, profesoru a dvornímu radovi doktoru Edmundu Bernatzikovi, vídeňskému zástupci veřejného práva, aby právě u ní vedl přednášky na tuto problematiku, tedy jak ženám zpřístupnit právní studium.⁷⁸ Z jeho zájmu se pak v prosinci roku 1917 otevřela Právní akademie pro ženy. Ve dvouletém seminárním kurzu získávaly ženy od univerzitních profesorů takové právní poznatky, aby se následně mohly ucházet o pracovní pozice ve státní službě, u advokáta a notáře, ve větších průmyslových podnicích, u pojišťovacích ústavů a v oblasti sociální péče.⁷⁹ Byť Eugenie tvořila nepostradatelný organizátorský článek a patřila k podporovatelům tohoto právního projektu pro ženy, nelze zjistit, zdali se těchto přednášek také aktivně zúčastnila. 30. března 1919 zemřel Edmund Bernatzik. Jen o pár týdnů se tak nedožil usnesení kabinetní rady, která 22. dubna 1919 povolila ženám docházet do juristického studia.⁸⁰ Aktivity právnických kurzů v dalších letech nejsou z dobových pramenů známy. Pravděpodobně s regulérním přijetím žen na právnícké fakulty činnost akademie vyhasla.⁸¹

⁷⁸ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Rechtsstudium für Frauen*. 13. února 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19160213&seite=19&zoom=33>, přístup 22. února 2022

⁷⁹ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Rechtsakademie für Frauen. Konstituierung des Komitees.*, 18. listopadu 1917, dostupné online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19171118&seite=11&zoom=43>, přístup 4. května 2022 nebo novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Die erste Rechtsakademie für Frauen*, 11. prosince 1917, dostupné online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19171211&seite=7&zoom=43>, přístup 16. dubna 2022

⁸⁰ Vollzugsanweisung des Staatsamtes für Inneres und Unterricht vom 22. April 1919, betreffend die Zulassung von Frauen zu den rechts- und Staatswissenschaftlichen Studien, zu den theoretischen Staatsprüfungen und zum Doktorate der Rechte und der Staatswissenschaften an den deutschösterreichischen Universitäten. Prováděcí nařízení Státního úřadu pro vnitro a vyučování z 22. dubna 1919, týkající se přijetí žen k právně a státovědním studiím, k teoretickým státnicím a k doktorátu z práva a státovědy na německorakouských univerzitách. Dostupné online:

<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1919&size=45&page=683>, přístup 26. května 2022

⁸¹ Margret FRIEDRICH, „Ein Paradies ist uns verschlossen...“ *Zur Geschichte der schulischen Mädchenerziehung in Österreich im „langem“ 19. Jahrhundert*, Vídeň, 1999, s. 145.

3.4 Lyceální výuka pro dívky

Vedle gymnaziálních škol se v oblasti dívčího středoškolského vzdělání uplatňovala i lycea. Jejich forma si našla své pevné místo ještě před gymnáziem, neboť lyceální vzdělávání bylo jako první ženské vzdělání v habsburské monarchii uznané státem.⁸² Protože neuctivaly požadavky na jednotný dívčí vzdělávací systém (rozdílné učební plány pro soukromá a veřejná dívčí lycea), rozhodla se tak vláda situaci vyřešit na konci roku 1900 zavedením provizorního statutu pro dívčí lycea.⁸³ Na tuto formu dívčího studia se ovšem pohlíželo jako na méněcenný, pro ženy specifický systém středních škol, podle něhož ženy neusilovaly pokračovat ve studiu na univerzitách. I osobně Marianne Hainischová odmítala tento druh vzdělávání, neboť byl určen pro dívky od 11. do 16. věku. Ty se mohly na univerzity přihlásit ale až od osmnácti let, tudíž měly ve výuce nucenou dvouletou pauzu.⁸⁴ Lycea zprvu nabízela šestiletou školní docházku zakončenou maturitní zkouškou s maximem 25 hodin týdně.⁸⁵ Učivo se podávalo pouze v jednostupňovém režimu.⁸⁶ Výuka probíhala jen v dopoledních hodinách, aby dívky měly odpoledne čas pomáhat v domácnosti. Velký důraz již od prvního ročníku byl kladen na literaturu a moderní jazyky němčinu, francouzštinu a angličtinu. Latinu nebo řečtinu si pak dívky jako volitelný jazyk přibraly ve vyšších ročnících.⁸⁷ Po zavedení školní reformy v roce 1908, kdy nově vznikala reformní reálná gymnázia, získala lycea normální status a směla být rozšířena na sedm ročníků.⁸⁸ Fungovala tak ve dvojestupňovém režimu a stala se rovnocennější alternativou gymnaziálního vzdělání.

⁸² Amalie MAYER, Hildegard MEISSNER, Henriette SIESS, *Geschichte der österreichischen Mädchenmittelschule*, Wien, 1952, s. 47.

⁸³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A1/6 b, 1900-1904, An das k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht vom 21. September 1901.

⁸⁴ Renate SEEBAUER, *Frauen, die Schule machten*, Vídeň, 2007, s. 64.

⁸⁵ Helmut ENGELBRECHT, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens, Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs, Band 4, von 1848 bis zum Ende der Monarchie*, Vídeň, 1986, s. 285.

⁸⁶ *Tamtéž*, s. 286.

⁸⁷ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 22-24, A 1/23, *Zehn Jahre Schule*, Jahresberichte, Juli 1910, str.3-8.

⁸⁸ Vreni AMSLER, *Veza Canetti zwischen Leben und Werk*, Innsbruck, Vídeň, 2020, s. 53.

Lycea zasáhl postupný úpadek s nově zřizovanými ženskými vyššími střední školami (*Frauenoberschule*) podle výnosu z roku 1921.⁸⁹ Vyšší lyceální stupeň se na úkor tohoto nového školního typu zrušil.⁹⁰ Paradoxně se jednalo o zpátečnický princip z 19. století, kdy se dívky po dobu čtyř let učily i typicky ženským oborům jako vaření a šití.⁹¹ Pod vlivem křesťansko-konzervativního smýšlení se pedagogové zaměřili během výuky připravit dívky na určité ženské živnosti.⁹² Se zákonem o středním školství z roku 1927 se lycea odstranila úplně.⁹³ Dívčí školská zařízení tohoto typu nebyla finančně podporována z veřejných prostředků a dále neměla takzvané právo veřejnosti. V dochovaném písemném materiálu z kanceláře Eugenie Schwarzwaldové se žádost o udělení tohoto práva vyskytuje velmi často. Neboť, když škola toto právo obdržela, udělil jí ho zemský školní rada jen na určitou provizorní dobu, zpravidla na dobu jednoho školního roku. Pak také, pokud dívky byly připuštěny k složení maturitní zkoušky, musely ji absolvovat na půdě jiného gymnázia. Dále tyto školy nebyly vedeny podle rakouského aprobovaného studijního plánu, nýbrž podle vzoru frankfurtského gymnázia.⁹⁴

Na přelomu 19. a 20. století se ve Vídni nacházelo šest soukromých dívčích lyceí. Od roku 1869 Učitelství a vzdělávací ústav se školou dalšího vzdělávání pro dívky (*Lehr- und Erziehungsinstitut mit einer Fortbildungsschule für Mädchen*) pod vedením Marie Hanausekové, dále v tom samém roce rodinou Listeových zřízený Vzdělávací ústav pro mladé dívky (*Erziehungsinstitut für junge Mädchen*). Také sestry Guneschovy od roku 1871 spravovaly svoji školu pro dívky (*Schule der Schwestern von Gunesch*), potom Evangelický učební a vzdělávací ústav pro dcery vzdělaných stavů (*Evangelische Lehr- und*

⁸⁹ Novinový článek v *Neue Freie Presse Frauenzeitung. Die neue Frauenoberschule und ihre Ziele*. 6. března 1922, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19220306&seite=6&zoom=48>,

přístup 6. května 2022

⁹⁰ Ingrid RUHRI, *Dem Talent eine Chance: die Schwarzwald'schen Schulanstalten; Portrait eines außergewöhnlichen Schulmodells*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzes-Universität Graz, Štýrský Hradec, 1999, s. 54.

⁹¹ Hilde SPIEL, *Die hellen und die finsternen Zeiten. Erinnerungen 1911-1946*, Mnichov, 1989, s. 69.

⁹² Renate SEEBAUER, *Frauen, die Schule machten*, Vídeň, 2007, s. 89.

⁹³ Renate FLICH, *Im Banne von Klischees. Die Entwicklung der höheren allgemeinbildenden und höheren berufsbildenden Mädchenschulen in Österreich von 1918 bis 1945*, Vídeň, 1996, s. 9.

⁹⁴ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 13-17, A 1/15, poznámky, s. 2.

Erziehungsanstalt für Tochter gebildeter Stände), ve kterém působila Martha Luithlenová a jako poslední v roce 1873 zřídila Eleonore Jeitelesová Občanskou školu (*Bürgerschule*)⁹⁵, instituci později spojovanou se jménem Eugenie Schwarzwaldové.

3.5 Předchůdkyně Eleonore Jeitelesová a zrod lycea

Eleonore Jeitelesová,⁹⁶ pedagožka a žena bojující za rakouské ženské vzdělání, dále členka a předsedající Svazu rakouských ženských spolků (*Bund Österreichischer Frauenvereine*), zřídila v prvním vídeňském okrese na adrese *Sonnenfelsgasse 1* v pronajatých místnostech v roce 1873 občanskou školu pro dívky se třemi ročníky. O rok později školu přestěhovala na Františkánské náměstí 5 (*Franziskanerplatz 5*), rovněž v prvním okrsku.⁹⁷ Jeitelesová vystupovala jako správkyň a podílela se na výuce německého jazyka, zeměpisu a dějepisu.⁹⁸ V roce 1875 došlo k rozšíření na osm ročníků Soukromé obecné a občanské školy pro dívky (*Privat-Volks-und Bürgerschule*). Dolnorakouský zemský školní rada udělil škole v roce 1888 škole statut lycea.⁹⁹ K „*Jeiteleu*“, jak se zařízení podle zakladatelky jmenovalo, patřila ještě jedna přípravná

⁹⁵ Margret FRIEDRICH, „*Ein Paradies ist uns verschlossen...*“ *Zur Geschichte der schulischen Mädchenerziehung in Österreich im „langem“ 19. Jahrhundert*, Vídeň, 1999, s. 99.

⁹⁶ Eleonore Jeitelesová se narodila 23. května 1841 ve Vídni. Kromě svého aktivní účasti nejprve při občanské škole pro dívky, později přeměněné na lyceum, se angažovala v dalších oblastech ženského působení, např. ve Svazu rakouských ženských spolků (*Der Bund Österreichischer Frauenvereine*) vedla redakci statistiky, nazvané Vzdělávací instituce pro ženské obyvatelstvo v říšské radě zastoupené královstvími a zeměmi (*Die Unterrichtsanstalten für die weibliche Bevölkerung der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*), vydané roku 1908. Zemřela 12. března 1918 ve Vídni. In: *Der Bund. Zentralblatt des Bundes österr. Frauenvereine*. März 1918, Ročník 13. Bundesnachrichten, dostupné online: <http://www.literature.at/viewer.alo?objid=11443&viewmode=fullscreen&scale=3.33&rotate=&page=24>, přístup 1. března 2022

⁹⁷ Výroční zpráva Soukromého dívčího lycea ve Vídni I., Františkánské náměstí 5, 1898, dostupná online: https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_8283853&order=1&view=SINGLE, přístup 22. března 2022

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Amalie MAYER, Hildegard MEISSNER, Henriette SIESS, *Geschichte der österreichischen Mädchenmittelschule II, Geschichte der einzelnen Anstalten*, Vídeň, 1955, s. 57.

třída, kurzy dalšího vzdělávání a internát.¹⁰⁰ Protože Jeitelesová měla oprávnění učit pouze na občanských školách, musela povolát do role ředitele mužského kandidáta. Ženy směly v těchto typech školních zařízení učit jen dívčí ruční práce, malování a zpěv. Dosud se jako hlavní učitelská síla uplatňovaly pouze právě na obecných a občanských školách a aprobaci pro lekce vyššího vzdělávání získávaly postupně.¹⁰¹ Lyceální výuku klíčových předmětů musely přenechat svým protějškům.¹⁰² Jednalo se především o profesory středních škol a univerzit. Lyceum Eleonory Jeitelesové fungovalo s provizorním statutem až do konce roku 1900, kdy byl 11. prosince ministerským výnosem vydán pevný učební plán pro dívčí lycea.¹⁰³ Tím se tak stala lycea oficiální formou dívčího studia uznávanou státem.¹⁰⁴ V následujícím roce musela Jeitelesová ze zdravotních důvodů svůj ústav s 95 studentkami opustit a najít vhodného následovníka. Tou dobou už se ve Vídni nacházela Eugenie Schwarzwaldová, která školu koupila¹⁰⁵ a již byl výnosem Ministerstva kultu a vyučování z 30. září 1901 provizorně na jeden školní rok udělen dispens od učitelské aprobace.¹⁰⁶ Právě zde odstartovala její pestrá kariéra v roli pedagožky, reformátorky, filantropky, organizátorky a fejetonistky, jejíž akce od počátku 20. století do příchodu nacistického režimu v Rakousku vyhledávali vídeňské děti a také dospělí občané.

¹⁰⁰ Claudia JAMY, „Jüdische Schulgründerinnen mit Bezug zu Wien um 1900“, diplomová práce, Fakultät für Philosophie und Bildungswissenschaft, Universität Wien, Vídeň, 2012, s. 77. Dostupná online: <https://theses.univie.ac.at/detail/20070#>, přístup 13. února 2022

¹⁰¹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 105.

¹⁰² Renate GÖLLNER, *Eugenie Schwarzwald und ihre Schulen*. In: DEVIME, Ruth; ROLLETT, Ilse, *Mädchen bevorzugt. Feministische Beiträge zur 162 Mädchenbildung und Mädchenpolitik*, Vídeň, 1994, s. 239.

¹⁰³ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, An das k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht vom 21. September 1901.

¹⁰⁴ Amalie MAYER, Hildegard MEISSNER, Henriette SIESS, *Geschichte der österreichischen Mädchenmittelschule*, Vídeň, 1952, s. 47.

¹⁰⁵ Heinz GSTREIN. *Jüdisches Wien*, Vídeň, Mnichov, 1984, s. 92.

¹⁰⁶ Wiener Stadt-und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann), Mappen 5-8, A1/6 b, 1900-1904, Eugenie Schwarzwald an k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht wegen Dispens von der Lehrbefähigung etc.

4 Eugenie Schwarzwaldová

4.1 Dětství a mládí reformní pedagožky

Eugenie Schwarzwaldová (rozená Nußbaumová) se narodila 4. července 1872 v Polupanovce v Haliči do židovské rodiny.¹⁰⁷ Tato tehdy malá vesnice uprostřed ukrajinských lesů přibližně 120 kilometrů severně od Černovic čítala 9 domů a 52 obyvatel.¹⁰⁸ Její otec zde působil jak správce majetku. Eugenie se brzy spolu se svými rodiči a třemi sourozenci (sestrou Luisou a bratry Isidorem a Wilhelmem) odstěhovala do Černovic.¹⁰⁹ Z jakého důvodu se tak rodina rozhodla, není známo. Lze se však domnívat, že hlavním impulsem pro ni byla touha po lepších životních a pracovních podmínkách, které s nárůstem průmyslné výroby od padesátých let 19. století ve městech panovaly. Zde také existovaly lepší předpoklady k získání (vyššího) vzdělání. Nußbaumovi patřili k třinácti procentům bukovinských Židů, jichž se hlásili k jazykově německé skupině a formálně tak byli započítáváni k německému obyvatelstvu.¹¹⁰ Dětství s výjimkou čtvrtého ročníku obecné školy strávila Eugenie v hlavním městě Bukoviny. Právě v roce 1882 se desetileté Eugenie ujala její starší sestra Luise spolu s manželem Viktorem a nabídli jí zázemí daleko od domova v osmém vídeňském okrese.¹¹¹ Naskytla se jí tak velká šance,

¹⁰⁷ Beatrix SCHIFERER, *Eine Frau aus der Bukowina: Leben und Werk der Eugenie Schwarzwald*. In: Ilona SLAWINSKI, Joseph P. STRELKA, *Die Bukowina Vergangenheit und Gegenwart, Eine Veröffentlichung des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts*, Vídeň, 1995, s. 201.

¹⁰⁸ Alfred HÖLDER, *Statistische Zentralkommission, Special-Orts-Repertorien der im österreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: 1880, XII, Galizien*, Vídeň, 1886, s. 384.

¹⁰⁹ Brigitta KEINTZEL, *Eugenie Schwarzwald*. In: René KOROTIN, *Gelehrte Frauen, Frauenbiographien vom 10. bis zum 20. Jahrhundert*, Vídeň, 1996, s. 238.

¹¹⁰ Renate GÖLLNER, *Eugenie Schwarzwald und ihre Schulen*. In: Ruth DEVIME, Ilse ROLLETT, *Mädchen bevorzugt. Feministische Beiträge zur 162 Mädchenbildung und Mädchenpolitik*, Vídeň, 1994, s. 229.

¹¹¹ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 22. Srv. Eugenie Schwarzwaldová neměla žádnou sestru. In: Margit WOLFSBERGER, *Schwarzwald, Eugenie*. In: Brigitta KEINTZEL, Ilse KOROTIN, *Wissenschaftlerinnen in und aus Österreich. Leben – Werte – Wirken*, Vídeň, 2002, s. 671.

zkusit si docházet do školy v samém srdci monarchie.¹¹² Lze spekulovat, zdali ji právě tento roční pobyt ve Vídni mohl natolik ovlivnit v přemýšlení, jakým směrem se bude její budoucnost ubírat.

Po základní školní docházce přihlásili rodiče Eugenii na jedno černovické dívčí lyceum. Ona sama se pak rozhodla zapsat na kurz učitelského semináře.¹¹³ Pedagogická profese totiž odpovídala tehdejšímu patriarchálnímu ženskému ideálu. Ovšem Eugenie z neznámých příčin toto studium patrně v roce 1891 zanechala a čekala na svou další velkou příležitost. Nabízí se tak otázka, co Eugenie po dobu čtyř let do curyšského studijního pobytu dělala a kde působila. Nepochybně musela bez řádného absolvování středoškolského studia navštěvovat nějaký kurz, který ji připravil na přijímací zkoušky na univerzitě.¹¹⁴ Celkově prameny z jejího mládí se dochovaly ve velmi zanedbatelném množství. Bezradnost v bádání právě této etapy Eugeniina života popisoval i Hans Deichmann. Ten se dokonce ve své kronice vyjádřil slovy, že do jejích dvaceti tří let neexistují žádné dochované doklady.¹¹⁵ Ona sama se pak sporadicky ke svým prvním dvaceti letům života jen neurčitě negativně vyjadřovala: „[...]Existují tři způsoby, jak reagovat na své mládí: buď člověk zapomene nebo tak nechá dopadnout i novou generaci, anebo se právě pokusí ji od všeho ušetřit, co si vytrpěl.[...]“¹¹⁶ Dále v roce 1931 spatřil světlo světa článek, jenž rovněž mnohé vypovídá o její nespokojenosti se školní docházkou a obecně se vzdělávacím systémem: „[...]Jako dítě jsem byla v jedné temné, studené, zatuchlé a nenáviděné škole, jak bylo ke konci osmdesátých a na začátku devadesátých let ve všech zemích běžné. Protože jsem společenská bytost, byla jsem u školního vchodu přesvědčená, planě milovat svých sedmdesát spolužaček a osm učitelů. Bylo to ale nemožné. Nenechaly si projevit lásku. Atmosféra byla nabitá napětím [...] K tomu jsem se

¹¹² Johann DVOŘÁK, *Intellektuelle Avantgarde in Wien und das Schulreformwerk von Eugenie Schwarzwald*. In: Charlotte ZWIAUER, Harald EICHELBERGER, *Das Kind ist entdeckt. Erziehungsexperimente im Wien der Zwischenkriegszeit*, Vídeň, 2001, s. 294.

¹¹³ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 20.

¹¹⁴ *Tamtéž*, s.23.

¹¹⁵ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 17.

¹¹⁶ Brigitta KEINTZEL, *Eugenie Schwarzwald (geb. Nußbaum)*. In: Ilse KOROTIN, *Wir sind die Ersten, die es wagen, Biographien deutschsprachiger Wissenschaftlerinnen, Forscherinnen, intellektueller Frauen*, Vídeň, 1993, s. 114.

freneticky nudila. [...] Čím byl člověk starší, tím obtížněji se mu jevílo do školy chodit. [...] Psychické vzdalování postupovalo hodinu co hodinu. Člověk tajně četl dobré knihy, namísto těch špatných ve škole doporučených. [...] Škola byla tím nejjasnějším výrazem představy, že mládí je nic než trapným přechodem. Když ji měl konečně za sebou, vydechl, jako žena sundávající si večer svůj korzet [...]“¹¹⁷ Už během svých studentských let si tak Eugenie mohla utvářela představy, jak by právě ta její škola mohla fungovat. K tomu jí ovšem ještě chybělo vysokoškolské vzdělání, neuznávané rakouskou byrokracií.

Mezitím její další cesta vedla v roce 1895 na curyšskou univerzitu, která byla toho času jedinou jazykově německou univerzitou přijímající ženy.¹¹⁸ Eugenie se zde i tak setkala s konzervativními vyučujícími, počítajícími pouze s mužským publikem: „*Každou první středu v měsíci chodí delegace k rektorovi a stěžuje si, že profesor romanistiky, který přednáší už 40 let, podle starého zvyku říká posluchačům moji muži, ačkoliv v posluchárně seděly mezi 150 muži také tři dívky.*“¹¹⁹ V době, kdy Eugenie na univerzitu docházela, bylo ke studiu zapsáno celkem 393 studentek, z toho 45 se švýcarským občanstvím.¹²⁰ Jako svůj studijní program si vybrala německý jazyk a literaturu, anglický jazyk, filozofii a pedagogiku. Úspěšně odpromovala v létě roku 1900 s titulem „doktor filozofie“ (Dr. phil.).¹²¹ Jistě stálo její curyšské studium nemalé peníze. Jednak jí finančně pomáhali z Vídně sestra Luise se svým manželem Viktorem, přispíval jí ale také budoucí manžel Hermann Schwarzwald.¹²² Sama si pak přivydělávala hodinami doučování a například pro

¹¹⁷ Novinový článek v Czernowitzer Morgenblatt, *Die Lebensluft der alten Schule*, 17. května 1931, dostupný online: <https://www.difmoe.eu/d/view/uuid:61493154-d84f-41e6-b957-cfbcd8a5adbd?page=uuid:fa084ab9-d662-4e89-a9cd-17733ecdfe88>, přístup 18. května 2022

¹¹⁸ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 47.

¹¹⁹ Novinový článek v Neue Freie Presse, „*Zu meiner Zeit...*“ *Zur Naturgeschichte des jungen Mädchens*. 29. listopadu 1925, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19251129&seite=13&zoom=33>, přístup: 10. dubna 2022

¹²⁰ Renate GÖLLNER, „*Die Schule aber war das eigentliche Leben*“. *Eugenie Schwarzwald und die Mädchenbildung um 1900*. In: Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 42.

¹²¹ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, An das k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht vom 21. September 1901.

¹²² Hanna HACKER, *Eigensinn und Doppelsinn in frauenbezogenen und lesbischen literarischen Texten österreichischer Autorinnen 1900-1938*. In: Olaf BOCKHORN, Hubert Christian EHALT, Helmut Paul

časopis „Z cizích řečí“ (*Aus fremden Zungen*)¹²³ překládala ukrajinské texty do němčiny, kde za přeloženou řádku dostávala pět feniků.¹²⁴

Po získání vysokoškolského diplomu vedly její další kroky zpět na východ monarchie. Důkazem je toho novinový článek v Bukovinské poště (*Bukowinaer Post*), podle kterého čerstvě promovaná doktorka Eugenie Nußbaumová přednášela 22. listopadu 1900 v sále černovické radnice o švýcarském básníkovu Gottfriedu Kellerovi.¹²⁵ S touto přednáškou navštívila další bukovinské město Suczawa. Údajně trvalo toto vystoupení ještě déle (skoro dvě hodiny) a pojala ho více živěji.¹²⁶ Své profesní plány chtěla realizovat v jedné z největších metropolí Evropy, v centru středoevropské kultury. Vídeň, hlavní město habsburské monarchie, patřilo v roce 1900 k pěti největším státům světa. V této metropoli vzrůstaly šance provést nové pedagogické reformy více než kde jinde. Stejný názor zastávaly i ženy z ostatních koutů Evropy. Patřily k nim Marie Luithlenová (rozená Hankeová) z dnes polského vojvodství Dolní Slezsko. V jejích stopách pokračovala i dcera Martha Luithlenová. Dále ve Vídni fungovala lycea Marie a Fridy Listeových z Německa a rovněž z Polska přišly Salome Goldmanová a Sophie Halberstamová.¹²⁷

FIELHAUER a jiní, *Kulturjahrbuch 2 83/84. Wiener Beiträge zu Kulturwissenschaft und Kulturpolitik*, Vídeň, 1983, s. 267.

¹²³ Periodikum „Z cizích řečí“ (*Aus fremden Zungen*) byl čtrnáctideník, publikující v německém překladu zahraniční moderní literaturu, především romány a novely.

¹²⁴ Novinový článek v *Neue Freie Presse*, „Zu meiner Zeit...“ *Zur Naturgeschichte des jungen Mädchens*. 29. listopadu 1925, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19251129&seite=13&zoom=33>, přístup: 10. dubna 2022

¹²⁵ Novinový článek v *Bukowinaer Post*, *Vortrag des Frl. Dr. Eugenie Nußbaum über Gottfried Keller*. 25. listopadu 1900, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=bup&datum=19001125&seite=5&zoom=33>, přístup 11. května

2022. Srovn. novinový článek v *Bukowinaer Rundschau*, *Vortrag des Frl. Dr. Eugenie Schwarzwald*. 24. listopadu 1900, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=bur&datum=19001124&seite=2&zoom=33>, přístup 11. května 2022

¹²⁶ Novinový článek v *Bukowinaer Post*, *Ein literarischer Vortragsabend in Suczawa* 29. listopadu 1900, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=bup&datum=19001129&seite=4&zoom=33>, přístup 11. března 2022

¹²⁷ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 43.

4.2 Sbíráání prvních pedagogických zkušeností a koupě „Jeitelea“

Ihned po příjezdu Eugenie do Vídně se ovšem zdálo nereálné splnit si sen v podobě založení vlastní školy, a tak se angažovala ve Vídeňském dámském klubu (*Wiener Frauen Club*), který už 15. srpna 1900 informoval o *promoci rakouské občanky! slečny Eugenie Nußbaumové z Černovic v Curychu 30. července 1900*¹²⁸, a který jí umožnil vést literární přednášky a diskuse. Hned na začátku roku 1901 Eugenie otevřela soukromý kurz pro mladé ženy se zaměřením na německou literaturu od Goetheho smrti do současnosti. Zde se posluchačky skrz vybrané ukázky seznamovaly s nejvýznamnějšími literárními autory.¹²⁹ Například 15. ledna 1901 referovala Eugenie znovu o Gottfriedu Kellerovi.¹³⁰ Byť Eugenie působila na půdě jedné ženské organizace, nebyla členkou žádného spolku (kromě svých vlastních organizací) ani politického smýšlení.¹³¹ Rétoricky vždy uvážlivě přemýšlela, jak si od těchto uskupení držet odstup.¹³²

Ještě, než si začala budovat svůj životní pedagogický projekt, zkusila své štěstí v právě založeném vídeňském spolku Obecný domov (*Verein Volksheim*), kde učila němčinu.¹³³ Toto sdružení spolu s historikem a sociálním demokratem Ludem Hartmannem nabízelo lidem v zaměstnání se dále po večerech a víkendech vzdělávat. Při přijímacím pohovoru si Eugenie nedělala příliš velké naděje. Hartmann se jí rovnou zeptal, zdali má nějakou pedagogickou praxi. Eugenie odpověděla negativně. Hartmann ji však na zkoušku přijal, ale ujišťoval ji, že její kurz bude navštěvovat určitě málo studentů. Eugenie se dosud setkávala pouze s ženským okruhem posluchačů. Obávala se, jak ji mužská část přijme: „[...] Pak nastal můj velký den. Se strachem ze smrti překročila jsem práh určené učebny.

¹²⁸ Novinový článek v *Dokumente der Frauen*, 15. srpna 1900, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=ddf&datum=1900&page=565&size=45>, přístup 29. dubna 2022

¹²⁹ Novinový článek v *Dokumente der Frauen*, 1. ledna 1901, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=ddf&datum=1901&page=33&size=45>, přístup 29. dubna 2022

¹³⁰ Novinový článek v *Dokumente der Frauen*, 1. února 1901, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=ddf&datum=1901&page=96&size=45>, přístup 29. dubna 2022

¹³¹ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 28.

¹³² Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 69.

¹³³ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 34.

*Sedm starších mužů sedělo uvnitř a všichni měli opravdové lidské tváře. Úžasná vážnost a velká vřelost mých posluchačů nechaly můj nesnesitelný tlukot srdce tepat tišeji. Zhluboka jsem se nadechla a poté si začala s přibývajícemi minutami důvěřovat a vyprávět o básnících, kteří mi byli nejmilejší, o jejich pracovním osudu, o jejich boji se světem, o jejich vítězství. Příště přišlo 60 žáků-vynikající posluchačstvo [...]*¹³⁴

S přibývajícemi přednáškami ve spolku Eugenie patrně přemýšlela o realizaci svého vzdělávacího konceptu dostupného pro dívky. Dokonce se jí naskytla možnost se osobně se svými reformami svěřit samotnému ministrovi kultu a vyučování Wilhelmu von Hartelovi při jedné kulturní akci. A tomu se její nápady zamlouvaly. O to menší pozornost jí však věnovali ministrovi podřízení úředníci.¹³⁵ Ve svých představách chtěla dívky učit to, co muži už vědí a přitom podomácku zůstat milá, skromná a dívčí. Měl vzniknout nový školní typ. Z minulosti důvěryhodný, rodinný a vážený příklad našich předkyň, nyní přizpůsobený době skrz odvahu, znalosti a nezaujatost.¹³⁶ Zřejmě chtěla dívkám nabídnout školu, která jí jako malému dítěti zůstala zapovězena. S Ludem Hartmannem se rozloučila a své šance se chopila v momentě, kdy se dozvěděla o dívčím lyceu na jednom z nejstarších vídeňských náměstí, konkrétně na Františkánském náměstí 5. Tehdejší majitelka Eleonore Jeitelesová zamýšlela kvůli zdravotním problémům toto lyceum prodat. Protože Eugenie nedisponovala tak velkým obnosem peněz, musela si od jednoho vídeňského advokáta půjčit. Shodou okolností se jednalo o otce dcery, která rovněž studovala v Curychu a s Eugenií se osobně znala.¹³⁷ Eugenie chtěla lyceum jako takové zachovat, ale přetvořit, respektive nově vybudovat podle svých plánů. Tento záměr spočíval ve výuce gymnaziálních kurzů a vědeckých kurzů dalšího vzdělávání pro

¹³⁴ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Junger Ruhm. Ein Festgruß an das Volksheim*. 24. dubna 1921. dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19210424&seite=7&zoom=33>, přístup 7. února 2022

¹³⁵ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung, Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 41.

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 46.

¹³⁷ Bettina BALÁKA, *Über Eugenie Schwarzwald*, Vídeň, 2020, s. 97.

dívky.¹³⁸ Právě vědecké kurzy byly určeny pro šestnáctileté dívky s řádně ukončeným lyceálním studiem, které, než se přihlásí na vysoké školy, zdokonalí si své znalosti ve vědeckých oborech. Během tohoto studijního programu se pak seznámí s literární historií moderních národů, historií umění, přírodními vědami, ekonomikou, právem a filozofií.¹³⁹ Nelze zapomenout ani na Eugeniiny další průkopnické projekty koedukačního a gymnaziálního charakteru.

4.3 Schwarzwaldská škola a modernizace dívčího vzdělávacího systému

4.3.1 Budování impozantního projektu

2. října 1901 tak začala pedagogická dráha *Paní doktorky*¹⁴⁰ s otevřením 6 lyceálních tříd, jedné třídy kurzu dalšího vzdělávání (později nazvaného Vědeckým kurzem dalšího vzdělávání) a dále jedné třídy humanistických gymnaziálních kurzů, které měly dívky navštěvovat nejdříve od 14 let (po absolvování lycea nebo občanské školy) po dobu čtyř let, a ve kterých se měly připravovat na maturitní zkoušku. Tu poté skládaly na některém státním vídeňském gymnáziu až do roku 1907, kdy se Eugenie podařilo získat právo pořádat na škole vlastní maturitní zkoušky.¹⁴¹ Tyto gymnaziální kurzy si získaly po letech

¹³⁸ Ingrid RUHRI, *Dem Talent eine Chance: die Schwarzwald'schen Schulanstalten; Portrait eines außergewöhnlichen Schulmodells*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzes-Universität Graz, Štýrský Hradec, 1999, s. 42.

¹³⁹ Renate GÖLLNER, *Ein frühes reformpädagogisches Projekt: Eugenie Schwarzwald, eine Pionierin der Mädchenbildung*, Klagenfurt, 1995, s. 6.

¹⁴⁰ Neboť Eugenie Schwarzwaldová oficiálně nesměla v habsburské monarchii používat ve Švýcarsku získaný doktorský titul, ujal se mezi širokou veřejností oslovení *Paní doktorka*, které se stalo i její přezdívkou. In: Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 123. Dále ji známi nazývali polsko-ruskou formou jména „Tante Genka“ a děti později „Tante Genia“. In: Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 28. Její obdivovatelé jinak také používali ženské přechýlení pro geniálního člověka „Genia“. In: Bernhard FETZ, *Biographical Contributions to Austrian Intellectual, Cultural and Political History*. In: Günter BISCHOF, Ferdinand KARLHOFER, *Austrian Studies Today*, New Orleans, Innsbruck, 2016, s. 233.

¹⁴¹ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Nach Antrag I. Betreff: Oeffentlichkeitsrecht, Mädchenlyzeum der Eugenie SCHWARZWALD in WIEN

velkou popularitu. Podle dostupných ročenek je navštěvovalo v prvním roce existence 1901/1902 22 žákyn¹⁴², o necelých deset let později už se řádně zapsalo 103 studentek.¹⁴³ Rozmanitost výuky a předpokládaný nárůst posluchaček přiměl Eugenie hledat škole novou adresu. Prostory totiž na Františkánském náměstí, kde se učebny nacházely, neodpovídaly požadavkům moderní střední školy. Dům byl postaven v roce 1796.¹⁴⁴ Podle nepřímo datované zprávy inspektora z jara 1902 sloužily původní místnosti učeben asi jako pokoje služebníků nebo skladiště a spíže. Místnosti byly tmavé, skoro všechny průchozí a měly nízké stropy. Děvčata trávila pauzy pouze v učebnách a učitelé pobývali o přestávkách v ředitelně, neboť neměli svůj vlastní kabinet.¹⁴⁵ I když škola na tu dobu nabízela bohatý vzdělávací program, žáčky se tísnily v *pár pokojích pronajatého bytu*.¹⁴⁶ A tak *Paní doktorka* rozhodla o letních prázdninách roku 1902 školu přestěhovat do nejvyššího poschodí moderního domu Vídeňské stavební společnosti na Zelném náměstí 6 (*Kohlmarkt 6*), s vchodem z Wallnerovy ulice 2 (*Wallnerstrasse 2*).¹⁴⁷

V následujícím školním roce (1902/1903) se už na škole vyučovaly dva gymnaziální kurzy pod vedením Lea Blocha, který zároveň učil latinu a němčinu. Tento pedagog již v Curychu Eugenie přiměl k tomu, aby po studiích její další kroky vedly do Vídně.¹⁴⁸ I s ním, byť zastupoval mužskou část vyučujících, byli úředníci nespokojení. Stejně jako Eugenie neměl Bloch rakouské státní občanství a rovněž po získání zahraničního

¹⁴² Výroční zpráva Soukromého dívčího lycea ve Vídni, Františkánské náměstí 5, dostupná online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=mls&datum=1902&page=15&size=45>, přístup 2. května 2022

¹⁴³ 8. výroční zpráva školních zařízení Paní doktorky filozofie Eugenie Schwarzwaldové ve Vídni, dostupné online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=mls&datum=1910&page=25&size=45>, přístup 2. května 2022

¹⁴⁴ Wolfgang SALZBERG, *Häuser-Kataster der Bundeshauptstadt Wien, 1. svazek: I. a II. okrsek*, Vídeň 1927, s. 18.

¹⁴⁵ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 114.

¹⁴⁶ Novinový článek v *Neue Freie Presse*, *Eugenie Schwarzwald und ihr Werk*, 8. prosince 1926, dostupné online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19261208&seite=10&zoom=45>, přístup 7. dubna 2022

¹⁴⁷ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A 1/8, Überprüft: Wien 11.10.84.

¹⁴⁸ Amalie MAYER, Hildegard MEISSNER, Henriette SIESS, *Geschichte der österreichischen Mädchenmittelschule*, Wien, 1952, s. 54.

vysokoškolského diplomu mu chyběla formální výuková kvalifikace vést gymnaziální kurzy.¹⁴⁹ Snad proto také úřady v korespondenci označovaly jeho maličkost bez titulu pouze s oslovením „pane“.¹⁵⁰ Jeho působení na Schwarzwaldské škole tak netrvalo dlouho. Mimo jiné podobný problém se správnými orgány měla i Eugeniina neteř Anna Nußbaumová, která i přes studium v Ženevě a v Paříži dosáhla ve Vídni na doktorský titul. Ovšem na inspektora působila „*ješitně a afektovaně*.“¹⁵¹

Klasické šestileté dívčí lyceum a jeden tříroční kurz dalšího vzdělávání zůstaly ve školním roce 1902/03 nezměněny. O rok později se otevřela koedukační obecná škola, kde si dívky a chlapci (!) ve věku od 6 do 11 let osvojovali počítání, reálie, malování, ruční práce, zručnost, zpívání a dobrovolně francouzštinu. Mělo se jednat o smíšené dívčí a chlapecké třídy. Na tu dobu dosud nevídaná vzdělávací metoda. Eugenie dosáhla na právo veřejnosti pro svou obecnou školu až o dva roky později.¹⁵² Byť se snažila tento koedukační experiment rozšířit i na své další studijní programy, zůstala tato praxe, jak se v budoucnosti ukázalo, pouze u formy nižšího stupně. Při dalších pokusech narážela na odpor stále konzervativních úřadů.¹⁵³ Z následujících formalit je potřeba zmínit změnu názvu kurzů dalšího vzdělávání, kterých bylo ve školním roce 1904/05 otevřených již tři a jejichž název se pozměnil na Vědecké kurzy dalšího vzdělávání.

Nejenom, že Eugenie Schwarzwaldová žádala každoročně Ministerstvo kultu a vyučování o již zmíněné „*Öffentlichkeitsrecht*“, stále také neměla splněnou, v Rakousku schválenou aprobaci, vyučovat na rakouských školách a podílet se na jejich vedení, tudíž o tuto způsobilost prosila rovněž provizorně. Ženy to v Rakousku s uznáním zahraničního doktorského diplomu neměly vůbec snadné. Ministerstvo kultu a vyučování požadovalo po

¹⁴⁹ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A 1/6b, k.k.niederösterreich.Landesschulrat an das k.k.Ministerium für Kultus und Unterricht, Eugenie Schwarzwald, Errichtung eines Reform-Realgymnasiums für Mädchen.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 42.

¹⁵² René FREUND, *Land der Träumer, Zwischen Größe und Größenwahn- verkannte Österreicher und ihre Utopie*, Vídeň, 2000, s. 107.

¹⁵³ Beatrix SCHIFERER, *Der Wiener Salon um 1900 und am Ende des 20. Jahrhunderts*. In: Alexandr, BELOBRATOW, *Jahrbuch der Österreich-Bibliothek in St. Petersburg, Wien und St. Petersburg um die Jahrhundertwende(n): kulturelle Interferenzen, (1999/2000) Bd.4/II*, St. Petersburg, 2001, s. 531.

těchto absolventkách rakouské občanství, minimální věk 24 let, složení maturitní zkoušky na tuzemském gymnáziu a prokázání, že studovaly nejméně 10 semestrů na zahraniční univerzitě. K tomu si musely zopakovat veškeré teoretické a praktické zkoušky.¹⁵⁴ Eugenie Schwarzwaldová vyřešila situaci povolením mužského kandidáta, profesora Ludwiga Dörflera, do vedení instituce.¹⁵⁵ Ten působil již na státní reálné škole v prvním vídeňském okrsku.¹⁵⁶ Schwarzwaldová směla od té chvíle vystupovat pouze jako majitelka dívčího lycea. Ze zprávy dolnorakouského zemského školního inspektora na Ministerstvo kultu a vyučování z 15. dubna 1907 lze ovšem vyčíst, že se Schwarzwaldová opět podílela na výuce němčiny.¹⁵⁷ O rok později při další kontrole bylo konstatováno, že sice profesor Dörfler školu patřičně vede, ale ředitelským duchem ústavu zůstává přes to všechno majitelka školy, která by nejraději ze svého lycea udělala dívčí univerzitu.¹⁵⁸ Toto tvrzení vlastně Eugenie náramně lichotilo.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht vom 19. März 1896, betreffend die Nostrification der von Frauen im Auslande erworbenen medicinischen Doctordiplome. Nařízení Ministerstva kultu a vyučování z 19. března 1896, týkající se nostrifikace medicínských diplomů, ženám uděleným v zahraničí. Dostupné online: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1896&page=259&size=45>, přístup 25. dubna 2022

¹⁵⁵ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, betr. Bestellung eines Leiters für den Fall der Verleihung des Öffentlichkeitsrechtes.

¹⁵⁶ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A1/6b, 1905-1906, Betr. Bestellung eines Leiters für den Fall der Verleihung des Öffentlichkeitsrechtes.

¹⁵⁷ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Öffentl. Mädchenlyzeum I.Wallnerstr.Schwarzwald Eugenie, Lehramtsprüfung (Dispens).

¹⁵⁸ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, 30. April 1908, Landesschulrat fuer Niederoesterreich mit Gesuch der Inhaberin des Mädchenlyzeums der Eugenie SCHWARZWALD in WIEN um Verleihung des Oeffentlichkeitsrechtes, sowie des Rechtes, Reifeprüfungen abzuhalten, für die Schuljahre 1907/8, 1908/9, 1909/10.

¹⁵⁹ Deborah HOLMES, „Nichts weniger als die Erneuerung der Weiblichkeit“ Wiener Salonkultur ab der Jahrhundertwende. In: Ingrid SCHRAMM, Michael HANSEL, *Hilde Spiel und der literarische Salon*, Innsbruck, Vídeň, Bolzano, 2011, s. 23.

4.3.2 Byrokratická rovina a spolupráce s úřady

Schwarzwaldská škola si za dobu své existence prošla poměrně dynamickým vývojem, během něhož její majitelka z jednoho lycea vytvořila pro dívky bohatou nabídku vyšší a odborné erudice. Jako vzdělávací instituce (byť soukromá) se musela se svými prosbami, nápady, plány a dalšími administrativními záležitostmi obracet na příslušné nadřízené správní orgány. Tou nejvyšší instancí školského odboru v době monarchie bylo Ministerstvo kultu a vyučování (*Ministerium für Cultus und Unterricht*)¹⁶⁰, které od počátku devadesátých let 19. století čelilo tlaku veřejnosti zpřístupnit střední a vysoké školství také ženskému pohlaví. Právě s otevřením prvního dívčího gymnázia na území dnešního Rakouska v roce 1892 se nabízela v Poslanecké sněmovně Říšské rady i otázka ženského vysokoškolského studia. O této problematice kromě Karla Adámka diskutoval i budoucí první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk.¹⁶¹ Částečného úspěchu dosáhli v letech 1897 a 1900, kdy se dívkám otevřely filozofické a medicínské fakulty.

Jenže na lyceální úrovni brzdil konzervativní stát počáteční nadšení skrz vydávání takzvaných “provizorních statutů“, jak se nové nařízení jmenovalo.¹⁶² Jako argument, proč se ministerstvo na konci roku 1900 k tomuto řešení rozhodlo, byly nedostatečné zkušenosti s touto formou studia.¹⁶³ Dočasnou legislativou se musela řídit všechna lycea a až se zřízením reformních reálných gymnázií jim byly stanoveny řádné předpisy.¹⁶⁴ Existenci lyceí však do budoucna ohrožovaly nové typy středních škol, jednak právě gymnázia a

¹⁶⁰ Podle úředních věstníků dostupných online lze spatřit drobnou změnu v názvu ministerstva, totiž ještě podle úředního věstníku za rok 1901 se ministerstvo jmenuje *Ministerium für Cultus und Unterricht*, kdežto o rok později je patrná malá obměna názvu na *Ministerium für Kultus und Unterricht*: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=vcu&datum=1901&page=1&size=45> a <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=vcu&datum=1902&page=1&size=45>, přístup 23. června 2022.

¹⁶¹ Gertrud SIMON, *Hintertreppen zum Elfenbeinturm. Höhere Mädchenbildung in Österreich. Anfänge und Entwicklungen*, Vídeň, 1993, s. 157.

¹⁶² Renate GÖLLNER, *Ein frühes reformpädagogisches Projekt: Eugenie Schwarzwald, eine Pionierin der Mädchenbildung*, Klagenfurt, 1995, s. 4.

¹⁶³ Gertrud SIMON, *Hintertreppen zum Elfenbeinturm. Höhere Mädchenbildung in Österreich. Anfänge und Entwicklungen*, Vídeň, 1993, s. 161.

¹⁶⁴ Erlaß des Ministers für Kultus und Unterricht vom 14. Juni 1912, Z. 27344, betreffend die Mädchenlyzeen. Výnos ministra kultu a vyučování z 14. června 1922 týkající se dívčích lyceí. Dostupný online: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=vcu&datum=1912&page=349&size=45>, přístup 24. června 2022

vyšší odborné školy, což vedlo k tomu, že v roce 1927 ukončila státní lycea svou činnost.¹⁶⁵ Svou vlastní linii mělo schwarzwaldské lyceum. Byť se ho týkaly všechny státem určené směrnice a nařízení, jako privátní instituce fungovalo i po roce 1927 a k ukončení činnosti bylo donuceno až s nástupem nacistického režimu. I když v této době se představený školy snažil zařízení zprvu zachovat. Vedle lycea podléhaly zákonodárným úpravám i ostatní vzdělávací programy schwarzwaldského centra. Jeho reformní reálné gymnázium se opíralo z roku 1908 o Marchetovu reformu a výnos vztahující se k zřízení osmi ročníkových reálných gymnázií a reformních reálných gymnáziích.¹⁶⁶

Kromě nejvyššího školského odboru komunikovala Eugenie Schwarzwaldová na nižší úrovni také se zemským školním radou. Před rokem 1918 spadaly byrokratické záležitosti školy podle územního rozdělení do rukou dolnorakouského úředníka. Se vznikem Rakouské republiky se v rámci teritoriálních změn Vídeň nyní jako spolková země osamostatnila, a tudíž i správa školy spadala pod nově vytvořenou vídeňskou městskou školní radu, s jejíž fungováním je ve dvacátých letech 20. století spjata jméno Otto Glöckel.¹⁶⁷ Tento iniciátor reformních počínů se do rakouské moderní pedagogiky zapsal mimo jiné jako teoretik schwarzwaldské školní praxe.

V souvislosti s územní reorganizací po první světové válce došlo k několika obměnám i u nejvyšší školní správní instance. Ministerstvo kultu a vyučování nahradil v letech 1918-1920 takzvaný „státní úřad“ (*Staatsamt*). Dosavadní říšské věstníky zákonů tak vystřídaly státní věstníky zákonů. Poté do roku 1923 se ke školství připojila agenda vnitra a úřad vystupoval pod názvem Spolkové ministerstvo vnitra a vyučování (*Bundesministerium für Inneres und Unterricht*), v jehož rovině se následně vyhotovovaly spolkové věstníky

¹⁶⁵ Renate FLICH, *Im Banne von Klischees. Die Entwicklung der höheren allgemeinbildenden und höheren berufsbildenden Mädchenschulen in Österreich von 1918 bis 1945*, Vídeň, 1996, s. 9.

¹⁶⁶ Verordnung des Ministers für Kultus und Unterricht vom 8. August 1908, Z. 34180, betreffend die Errichtung von achtklassigen Realgymnasien und Reform-Real-gymnasien. Nařízení ministra kultu a vyučování z 8. srpna 1908, týkající se zřízení osmi ročníkových reálných gymnázií a reformních reálných gymnázií, dostupné online:

<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=vcu&datum=1908&page=616&size=45>, přístup 24. června 2022

¹⁶⁷ Hans FISCHL, *Wesen und Werden der Schulreform in Österreich*, Vídeň, 1929, s. 44.

zákonů, se kterými se od roku 1924 ztotožňovalo i nově zřízené Spolkové ministerstvo vyučování (*Bundesministerium für Unterricht*).¹⁶⁸

Vedle rozdílů rakouské školní legislativy za doby monarchie a po jejím pádu lze pozorovat určitou kontinuitu týkající se udělování práva veřejnosti schwarzwaldské škole. Totiž za celou dobu jejího trvání se musela majitelka smířit pouze s jeho dočasným propůjčením. Tuto skutečnost zcela výstižně definoval Hans Deichmann, když svou kroniku o reformní pedagožce pojmenoval *Život s provizorním udělením*.¹⁶⁹ Jako absolventka zahraniční vysoké školy poznala Eugenie Schwarzwaldová ustrnulost školského systému a jeho změnu se jí podařilo realizovat pouze v praktické rovině, nikoliv v té teoretické, byť musela být s úřady v neustálém kontaktu, což jí jako ženě činu činilo problémy.

Právě od samého počátku existence školy se tato temperamentní reformátorka nemohla smířit s tím, že se musí výlučně zabývat školní administrativou, totiž sedět v ředitelně a dohlížet na nařízený průběh dění ústavu. K tomu jí chyběly vnitřní pohoda a trpělivost.¹⁷⁰ K uklidnění její povahy jí pomáhalo převážně něco dělat: „*Vezmu si můj obvyklý opiát: práci ještě ve větší dávce než obvykle.*“¹⁷¹ Německý spisovatel Jakob Wassermann popsál její nasazení v jednom vídeňském deníku: „[...] *Musí psát dopisy, vést proslovy, telefonovat, prosit, žebrat, hněvat se, smát se, plakat, děkovat; musí vyvracet obvinění, rozptylovat skeptiky, zaměstnávat ctižádostivé, uklidňovat úzkostlivé, uspokojovat chamtivce, utišovat horkokrevné, podmanit si nebo přelstít despoty, odmítat naléhavé, povzbuzovat znuděné; žije s hodinovým ciferníkem před očima a bez času v duši, neboť nemá žádný den a noc; její konání je bez pauzy [...]*“¹⁷² Eugenie se v jistých momentech cítila vyčerpaná. Vzápětí ovšem popadla druhý dech, tak jak se o tom zmiňuje Merete Bonnesenová: „*Jestli má někdy klid? Ne, nikdy, její dům je pořád plný lidí. Jestli se necítí*

¹⁶⁸ <https://austria-forum.org/af/AEIOU/Unterrichtsministerium>, přístup 27. června 2022, věstníky zákonů k nahlédnutí: https://alex.onb.ac.at/alex_suche.htm, přístup 27. června 2022

¹⁶⁹ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988

¹⁷⁰ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 122.

¹⁷¹ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 24.

¹⁷² Novinový článek v Neue Freie Presse, Feuilleton. *Eugenie Schwarzwald*, 21. června 1925, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19250621&seite=1&zoom=38>, s. 1-3, přístup 17. května 2022

někdy unavená? Ale ano, smrtelně unavená. Může být blízko k mdlobám a v dalším momentě je nejvíce aktivní: někdo vyslovil nějaké přání. Nepožaduje žádné díky a dostane ho také zřídka. Jedná, protože musí, protože to nikdo jiný neudělá, protože nikdo další neví, co se musí udělat. Její síla jednání je jedinečná, stejně tak odhad na lidi; „Pro mě jsou lidé průhlední, vidím, co si myslí, vidím, co cítí ještě předtím, než si mysleli nebo pociťovali“. Člověk potřebuje Paní doktorce jen říct: „Chtěl bych...“ zbytek ona uhodne.“¹⁷³

Právě její nezdolná energie, kreativita a velké množství nápadů stály v kontrastu při jednání s úřady. Ministerstvo kultu a vyučování se svým zdrženlivým postojem pohlíželo na její akce jako na provokativní a podezřelé. Ji zase iritoval styl, jakým fungovaly rakouské správní orgány, neboť písemný styk s nimi byl celkově vleklý a čekalo se dlouho na odpověď. Konzervativní členění, kde oddělení jednotlivých ministerstev si rozdělila kompetence a písemná korespondence pak putovala k příslušnému úředníkovi, se vyznačovalo jako zásadní rys těžkopádnosti habsburské monarchie. Pokud chtěla Eugenie například změnit učební plán, Ministerstvo kultu a vyučování si dalo načas s jeho schválením nebo odmítnutím. Stejně tak se Eugenie nelíbila přímá angažovanost a samotný dohled úředníků. V žádosti o prominutí učitelské způsobilosti z roku 1904 se Eugenie zmínila, že za dva a půlleté aktivní učitelské profese viděla zemského školního inspektora na své škole pouze jednou, před a po Velikonocích v roce 1902. Necítila podporu a kontrolu častějších inspekcí.¹⁷⁴ Reakce zemského školního inspektora se dočkala až skoro o tři měsíce později, když úřad obhajoval svou vzácnou návštěvu školy: „Žadatelka [...] se odvolává na svůj dosavadní úspěch její vlastní učitelské činnosti a na vedení školy. Zemský školní inspektor Kapp se vyslovil, že jen skrz jednu podrobnou inspekci se může zjistit, jak dalece vyjádřená tvrzení, která se sebejistým tónem silně vyjadřující ješitnost, odpovídají skutečnosti.“¹⁷⁵ Ministerstvo si zjevně mohlo dovolit nechat nezkušenou učitelku

¹⁷³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 25, Merete Bonnesen, Die Chronik der „Poliken“, 29-10-28, s. 8.

¹⁷⁴ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, wegen Dispens von der Lehrbefähigung etc. Wien, den 31. März 1904. S. 5. Opravdu zde Schwarzwaldová nelogicky argumentuje o četnosti návštěvy zemského školního inspektora, tedy že ho ve škole spatřila pouze jednou, před a po Velikonocích.

¹⁷⁵ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A 1/6b, Das Antwort des Landeschlulrates dem Ministerium, Wien, am 21. Juni 1904.

vyzkoušet její nápady, aniž by jí věnovalo velkou pozornost.¹⁷⁶ Úřady rovněž negativně pohlížely na zahraniční diplom a pochybovaly o její pedagogické kvalifikaci, když například v referátu Ministerstva kultu a vyučování z 21. září 1901 je Eugeniin titul „Dr.phil.“ jednoduše přeškrtnut.¹⁷⁷ Proč se učitelskému přezkoušení platnému v Rakousku zdráhala, lze jen spekulovat. Možná ji k tomu přiměla časová vytíženost či pouze princip. Anebo právě využívala zdlouhavosti v písemném styku, poté co docházelo k neustálému zdržování, a tak se požadavky na zkoušku z učitelství stávaly irelevantní a škola získávala provizorní status. Celkově tento rezervovaný přístup z byrokratické strany může souviset i s vlivem tehdejšího vídeňského starosty Karla Luegera. Tento veřejně známý antisemita jistě neměl pro židovku liberálního smýšlení zcela pochopení. Její boj s úřady tak lze do konce první světové války nazvat jako předprogramovaný.¹⁷⁸

Konfese mimo jiné hrála v tehdejší společnosti důležitou roli. Odpůrci nazývali Schwarzwaldskou školu *Nobelovou školou židovské buržoazie*.¹⁷⁹ Vysloužila si také hanlivější označení *Židovská snobská škola*.¹⁸⁰ Ústav totiž tvořily ze dvou třetin studentky židovského původu.¹⁸¹ Dívky pocházely ze zámožných a vážených vídeňských židovských rodin. Jejich otcové byli většinou průmyslníci, velkoobchodníci nebo doktoři a advokáti. Naopak děti státních úředníků a řemeslníků představovaly nižší číslo. Z dělnické rodiny do školy nedocházela žádná dívka.¹⁸² Dokonce panoval v ženských vzdělávacích spolcích jakýsi strach, že podíl židovských studentek oproti studentkám jiné konfese zaujímá velmi vysoké číslo. Vídeňská dívčí lycea ve školním roce 1895/96 navštěvovalo 57 procent

¹⁷⁶ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 109.

¹⁷⁷ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, An das k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht vom 21. September 1901.

¹⁷⁸ Renate GÖLLNER, *Eugenie Schwarzwald und ihre Schulen*. In: DEVIME, Ruth; ROLLETT, Ilse, *Mädchen bevorzugt. Feministische Beiträge zur 162 Mädchenbildung und Mädchenpolitik*, Vídeň, 1994, s. 239.

¹⁷⁹ Käthe LEICHTER, *Leben und Werk*, Vídeň, 1973, s. 305.

¹⁸⁰ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 33.

¹⁸¹ Renate GÖLLNER, *Ein frühes reformpädagogisches Projekt: Eugenie Schwarzwald, eine Pionierin der Mädchenbildung*, Klagenfurt, 1995, s. 11.

¹⁸² Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 134.

žákyň židovských rodičů, v roce 1910 tomu bylo 46 procent.¹⁸³ Návštěva gymnázia nebo lycea byla spojena s určitou sociální prestiží. Židovské rodiny vnímaly citlivěji nestabilitu společnosti na základě pronásledování prováděných po staletí. Snažily se tak dívkám zajistit patřičnou výchovu a vzdělání, neboť to bylo předpokladem pro získání dobrého zaměstnání, finanční jistoty a nezávislosti.

4.3.3 Vznik Reálného gymnázia

Podle zprávy inspekce z 30. dubna 1908 docházelo do lycea celkem 202 žákyň. První ročník navštěvovalo 28 dívek, druhý ročník 29 dívek, třetí ročník se skládal ze dvou tříd s 28 a s 27 žákyněmi, čtvrtý ročník měl 35 dívek, pátý ročník 33 a šestý 32 žákyň.¹⁸⁴ Schwarzwaldová si ale myslela, že šestitřídní lyceum s gymnaziálními kurzy nestačí, a tak si již na konci roku 1908 v dochovaných dokumentech pohrávala s myšlenkou, ve všech směrech rozšířit a prohloubit učební plán a svůj nápad realizovat v podobě zřízení dívčího reálného gymnázia.¹⁸⁵ Napomohla jí k tomu Marchetova reforma taktéž z roku 1908, podle které nově vznikala vyšší reálná gymnázia a reformní reálná gymnázia (pro chlapce) na základě německého vzoru.¹⁸⁶ Jednalo se o komplexní reformu středního školství. Tehdejší ministr kultu a vyučování Gustav Marchet se snažil obnovit stávající školní plány a vytyčit struktury nové školní organizace. Postup, jakým by měly probíhat zkoušky, zamýšlel přizpůsobit modernímu pedagogickému pojetí.¹⁸⁷ O záměru Eugenie Schwarzwaldové informoval 7. ledna 1909 dolnorakouský zemský školní rada Ministerstvo kultu a vyučování a se zřízením takové školní instituce nesouhlasil. Podle něj zatím neexistoval

¹⁸³ Elisabeth MALLEIER, *Jüdische Frauen in Wien. 1816-1938. Wohlfahrt – Mädchenbildung – Frauenarbeit*, Vídeň, 2003, s. 194.

¹⁸⁴ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A1/6b, 1907-1909, Bericht einer Inspektion wegen des Antrags auf Verleihung des Öffentlichkeitsrechts. 30.4. 1908.

¹⁸⁵ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Landesschulrat für Niederösterreich, Betreff: Eugenie Schwarzwald, Errichtung eines Reform-Real-Gymnasiums für Mädchen.

¹⁸⁶ Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, Praha, 2017, s. 221.

¹⁸⁷ Helmut ENGELBRECHT, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens, Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs, Band 4, von 1848 bis zum Ende der Monarchie*, Vídeň, 1986, s. 182.

ani přesný výukový plán pro chlapecká reálná gymnázia. Jejich oprávnění navíc nejsou dosud určena a až budoucnost ukáže, jestli taková reforma by byla správným školním typem pro dívky.¹⁸⁸ Schwarzwaldová svůj záměr ale rozsáhle zdůvodňovala. Chtěla zavést delší, osmiletou dobu studia ve dvoustupňovém režimu. Doposud se dívky seznamovaly s veškerým učivem během šestileté školní docházky, a pokud neabsolvovaly všech šest ročníků, nezískaly některé poznatky například z přírodních věd. V delším studijním plánu by tak učitelé s nimi studijní látku probrali nejdříve v základních rysech na nižším stupni a na vyšším stupni s nimi znalosti prohloubili do detailů. Dívky, které by se po čtyřech letech rozhodly navštěvovat jinou odbornou školu nebo by se chtěly věnovat domácím činnostem, by mohly dvoustupňovou školu s elementárními znalostmi opustit. Naopak dívky s ambicemi osvojit si vyšší vzdělání a s vizí studia na některé univerzitě by pokračovaly na druhém stupni. Dějepis, zeměpis, přírodní vědy, matematika a malování by byly v učebním plánu dostatečně zohledněny. Eugenie také podrobně myslela i na výuku jazyků. Domnívala se, že by bylo praktičtější a rozumnější pro ty dívky, které ve 14 letech zanechají studia na reálném gymnáziu, začít v první třídě s francouzštinou a později s latinou. Navíc latinu by po čtyřech letech výuky moc neuplatnily, kdežto francouzština přináší důležitou znalost s dobrým využitím. Neméně klíčová je rovněž didaktická skutečnost, neboť zavedení výuky latiny po předcházejícím studiu francouzštiny, má vyšší účinnost a úspěšnost, jak lze prokázat díky frankfurtskému učebnímu plánu. Ve vyšším stupni by si pak dívky k francouzštině a latině zvolily ještě angličtinu nebo řečtinu.¹⁸⁹ Svým záměrem si byla tak jistá, že ve výroční zprávě z let 1909/1910 oznamovala otevření reálného gymnázia se zápisem od 2. září 1910.¹⁹⁰

Vedle zřízení nové formy studia se Schwarzwaldová v té době také zabývala rozhodnutím dolnorakouského zemského školního rady ze 7. prosince 1909, jenž měl výhrady vůči gymnaziálním kurzům pod vedením Lea Blocha. Dolnorakouský zemský školní rada si nepřál, aby tyto kurzy v budoucnu pokračovaly, neboť Bloch doposud nesložil formální zkoušku z učitelství pro gymnázia a dolnorakouský zemský rada už delší

¹⁸⁸ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Eugenie Schwarzwald, Errichtung eines Reform-Realgymnasiums für Mädchen. S. 3.

¹⁸⁹ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 22-24, A 1/23, Zehn Jahre Schule, Jahresberichte, Juli 1910, s. 3-8.

¹⁹⁰ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung, Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlin, 1988, s. 71.

dobu požadoval pro vedení těchto kurzů někoho kompetentnějšího.¹⁹¹ 4. ledna 1910 se Eugenie obrátila přímo na Ministerstvo kultu a vyučování a s výnosem zemského školního rady nesouhlasila. Naopak argumentovala, proč by měl Bloch v pozici vedoucího gymnaziálních kurzů zůstat. Bloch získal doktorát na jedné německé univerzitě, byl známý vědecký spisovatel, spolupracoval v mnoha poučných časopisech a navíc působil několik let na univerzitě v Curychu jako privátní docent archeologie a klasické filologie. Učitelskou kvalifikaci si plánoval v květnu téhož roku udělat. Schwarzwaldová si také nedokázala představit, jak by uprostřed školního roku pro 104 dívek získala tak narychlo plnohodnotnou náhradu a žádala, aby Bloch mohl tyto kurzy nadále provizorně vést, když už je řídí od roku 1902.¹⁹² Ministerstvu kultu a vyučování tyto důvody nestačily. Od začátku školního roku 1911/12 se na vedení gymnaziálních kurzů podílel školní rada a ředitel školy Ludwig Dörfler. Existenci této formy výuky se podařilo zachovat do začátku dvacátých let 20. století.¹⁹³ Leo Bloch si ve stejném školním roce zřídil ve Vídni své vlastní lyceum.¹⁹⁴

Schwarzwaldová zůstala se svým nápadem zřídít dvoustupňový školní ústav neoblomná, a protože dolnorakouský zemský školní rada zřejmě nechtěl o gymnáziu nic slyšet, obrátila se v červenci 1910 rovnou na Ministerstvo kultu a vyučování s úmyslem vytvořit ve spojení s dosavadním dívčím lyceem novou dívčí střední školu (*Mädchenmittelschule*) s osmi ročníky. Škola by už v následujícím školním roce 1910/1911 přijímala dívky od 10 let, které přestoupí z čtvrté nebo páté třídy obecné školy. Učební předměty by odpovídaly chlapeckému reálnému gymnáziu s tím rozdílem, že výuka francouzštiny by probíhala již od prvního ročníku a latina později, od třetího

¹⁹¹ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Landesschulrat f. Niederösterreich, Datum 18. Februar 1910, z.Z.2593107, Schwarzwald Eugenie, Mädchen-Gymnasialkurse, Beschwerde.

¹⁹² OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Landesschulrat für Niederösterreich, Beschwerde gegen den Erlass des k.k.n.ö. Landeschulrats v. 7. Dec. 1909 Z. 652 4 betr. Mädchen-Gymnasialkurse der Frau Eugenie Schwarzwald in Wien.

¹⁹³ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 128.

¹⁹⁴ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Landesschulrat für Niederösterreich. Betreff: Schwarzwald Eugenie, Mädchengymnasialkurse, Beschwerde.

ročníku.¹⁹⁵ Tuto dívčí střední školu uznal stát 16. listopadu 1910, ale trvalo další dva roky, než se úřady přenesly přes to, ústav nazývat reálným gymnáziem. Stalo se tak v červnu 1912, kdy odporující zemský školní rada vyhověl žádosti školy získat státem uznané právo veřejnosti zpětně pro školní rok 1911/12.¹⁹⁶ Eugenie tak nyní formálně dosáhla svého požadavku.

4.3.4 Další vývoj schwarzwaldského školního centra

Nově zřízené dívčí reálné gymnázium i nadále prozatímně obdrželo právo veřejnosti. Schwarzwaldová chtěla ale víc. Stále se dožadovala aprobace trvale učit na rakouských středních školách. Její přání se stalo skutečností v roce 1914 poté, co dolnorakouský zemský školní rada získal rozhodující nótu Ředitelství výchovy curyšského kantonu. Eugenie se tak směla znovu podílet na lyceální výuce němčiny.¹⁹⁷ Ve stejném školním roce (1913/1914) schwarzwaldské centrum přesídlilo o pár metrů vedle do domu ve Wallnerově ulici s číslem popisným 9 a Panské ulici s číslem popisným 10 (*Wallnerstraße 9/Herrengasse 10*).¹⁹⁸ Místnosti architektonicky navrhl Adolf Loos.¹⁹⁹ Toho roku to bylo jeho největší dílo. Dívkám ve čtvrtém patře vytvořil žádoucí prostředí k výuce a nadto se mu podařilo z podkroví vybudovat vchod na terasu, kterou učitelé při příznivém počasí využívali například při hodinách tělesné výchovy, anebo zde samy dívky trávily přestávky. Přitom se jim nabízel ne tak ledajaký výhled. Z centra Vídně hleděly přímo na gotickou katedrálu svatého Štěpána. Tento střešní prostor s praktickým využitím představoval

¹⁹⁵ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Eugenie Schwarzwald, Wien. Betreff: 8 kl. Mädchenmittelschule, Errichtung.

¹⁹⁶OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, 20. Juni 1912. Betreff: Privat-Realgymnasium der Eugenie SCHWARZWALD in Wien, Oeffentlichkeitsrecht pro 1911/12.

¹⁹⁷ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Mädchenlyzeum der Eugenie Schwarzwald in Wien, Dispens von dem Erfordernisse der entsprechenden Lehrbefähigung für Eugenie Schwarzwald.

¹⁹⁸ Felix CZEIKE, *Historisches Lexikon Wien: in fünf Bänden: Band 5: Ru-Z*, Vídeň, 1997, s. 178. Dostupné online: <https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/pageview/1115752>, přístup 27. května 2022

¹⁹⁹ Deborah HOLMES, *Eugenie Schwarzwald and Adolf Loos, Reform Education and Modern Design*. In: Elana SHAPIRA, *Design dialogue*, Vídeň, Kolín, 2018, s. 213.

zvláště excentrický příklad moderního školství.²⁰⁰ Loos se rovněž mohl pyšnit vybudováním slavnostního sálu, který ve dvacátých a třicátých letech 20. století plnil centrum kulturního dění pro školní potřeby, veřejné přednášky, divadelní vystoupení a koncerty.²⁰¹ Studentky byly ze školního zařízení nadšené. Poukazyvaly na netradiční, nové prostředí: „Nestály tu příšerně žluto hnědé lavice, ale měly světle šedou barvu a mimoto se v každé třídě nacházel právě takový světlý stůl s květinami. Kromě toho fungovala ještě překrásná tělocvična, která se s jevištěm používala také jako divadelní sál. Také dveře byly všude světle šedivé a nikoliv jako v jiných školách natřené žluto hnědou barvou, to samo už vytvářelo přátelskou atmosféru. Vše bylo světlé, také vchody a během pěkných dní se nám dostávaly hodiny kreslení na střeše školy. [...]”²⁰²

V prvním školním roce po vypuknutí první světové války opustil pozici ředitele Ludwig Dörfler a jeho místo nahradil Otto Rommel.²⁰³ Jméno Dörfler však na škole zůstalo. Dcera bývalého ředitele Emma Dörflerová vedla v první a druhé třídě dívčího lycea hodiny kreslení. Nadále docházelo k rozšiřování vzdělávacího systému. Schwarzwaldová se snažila nabídnout dětem (i chlapcům) různé věkové kategorie pestrou formy výuky. Podle školního katalogu²⁰⁴, vydaného v roce 1915, se učilo ve dvaceti třídách. Dětem sloužil slavnostní sál s kapacitou 200 osob, dále sál pro fyziku, sál pro malování, také tělocvična s šatnou a sprchou a venkovní prostory na střeše budovy s 1000 m².²⁰⁵ Již malé děti ve věku od tří do šesti let směly v dopoledních hodinách navštěvovat hodiny tělocviku, mluvení, zpívání, malování a modelování v takzvané Škole pro malé děti

²⁰⁰ Deborah HOLMES, *Eugenie Schwarzwald. Ein Leben für eine andere Schule*. In: Bernhard FETZ, *Das Literaturmuseum; 101 Objekte und Geschichten*, Salzburg, Vídeň, 2015, s. 135.

²⁰¹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 165.

²⁰² Dieter BOGNER, *Sonderheft 2 – Aufbruch zur Jahrhundertwende, Der Künstlerkreis um Adolf Loos, Erinnerungen an Adolf Loos*, Linz, 1985, s. 19.

²⁰³ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Mädchenlyzeum u. Mädchenrealgymnasium Schwarzwald in Wien: Bestellung eines Direktors.

²⁰⁴ Poslední zpráva o výši školních poplatků právě z roku 1915. In: Ingrid RUHRI, *Dem Talent eine Chance: die Schwarzwald'schen Schulanstalten; Portrait eines außergewöhnlichen Schulmodells*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzes-Universität Graz, Štýrský Hradec, 1999, s. 56.

²⁰⁵ Jak terasa pro venkovní aktivity vypadala, můžeme vidět zde: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=fum&datum=1926&page=91&size=50>, In: Eugenie SCHWARZWALD, *Erziehung? Nein, Aufsicht!* in: *Die Frau und Mutter*, Nr. 5 z 5 července 1926, přístup 7. června 2022

(*Kleinkinderschule*). Poplatek činil tři sta korun ročně. Následovalo Koedukační předškolní zařízení (*Koedukationsvorschule*) s přípravou na střední školu pro dívky a chlapce od šesti do jedenácti let, kde se zdokonalovali v počítání, ručních pracích, zpívání a v tělocviku. Francouzštinu si pak mohli přidat jako dobrovolný jazyk. Školné činilo rovněž tři sta korun ročně. Dále podle státního školního plánu mohly dívky ve věku od deseti do šestnácti let docházet do Dívčího lycea (*Mädchenlyzeum*), kde se učily mateřskému i moderním jazykům, přírodním vědám, historii, matematice, malování a tělocviku. Studium následně zakončily maturitní zkouškou. První tři ročníky podléhaly školnému tři sta šedesáti korun, dívky ve čtvrté až šesté třídě musely zaplatit pět set korun za rok. Alternativou podle školního plánu bylo za čtyři sta korun ročně osmileté Reálné gymnázium (*Realgymnasium*), završené taktéž zkouškou z dospělosti. V nižších ročnících směli být přijati i chlapci jako soukromí žáci. Dále Humanistické gymnaziální kurzy (*Humanistische gymnasialkurse*) navštěvovaly dívky od čtrnácti let a rovněž se po dobu čtyř let připravovaly na maturitní zkoušku. Tyto kurzy nahrazovaly vyšší stupeň gymnázií. Za každý školní rok rodiče zaplatili čtyři sta korun. Pro žákyně z občanských škol fungoval Vyšší učitelský ústav pro ženská ekonomická zaměstnání (*Höhere Lehranstalt für wirtschaftliche Frauenberufe*), kde získaly během tří let základní praktické poznatky k domácnosti a teoretické vzdělání pro vedoucí administrativních pozic v provozech jako jsou sanatoria, sirotčince nebo pečovatelské domy. Školné činilo tři sta korun ročně.

Posledním výukovým programem byly Vědecké kurzy dalšího vzdělávání (*Wissenschaftliche Fortbildungskurse*), v nichž si dívky také za tři sta korun ročně doplňovaly poznatky, které v porovnání na chlapeckých gymnáziích či na dívčích lyceích chyběly. Kladl se důraz na hospodářství a právo, dějiny umění, přírodní vědy a na filozofii.²⁰⁶ V dějinách literatury se mimo jiné dívky seznámily s významnými osobnostmi francouzské literatury, jmenovitě s Voltairem, Balzacem a Maupassantem.²⁰⁷ Zatímco chlapci opouštěli gymnázia ve věku osmnácti let a následně se rovnou mohli hlásit na vysokoškolská studia, dívky byly v tomto znevýhodněny, neboť po završení lyceálního studia měly zpravidla šestnáct roků a pokud se dále chtěly ucházet o přijetí na univerzity,

²⁰⁶ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 1-4, A 1/2, die Schwarzwaldschen Schulanstalten.

²⁰⁷ Alexander EMANUELY, *Avantgarde in Wien? Oder AvantgardistInnen ohne Avantgarde?* dizertační práce, Kulturwissenschaftlichen, Universität für angewandte Kunst, Vídeň, 2019, s. 97.

musely dva roky čekat. Právě Kurzy dalšího vzdělávání jim nabízely možnost smysluplného překlenutí tohoto období.²⁰⁸ Tento vzdělávací projekt byl nadto zajímavý tím, že jej nikdy nenavštívil žádný školní inspektor, tudíž zde ani nepřipadalo v úvahu udělení práva veřejnosti. Kurzy existovaly čistě v privátní rovině, a tak Schwarzwaldová nepotřebovala například svolení úřadů, kdo může a nemůže výuku vést.²⁰⁹ Tehdejší studentka Alice Herdanová-Zuckmayerová popisuje ve své knize docházku do těchto kurzů jako nejzajímavější školní rok, neboť zde přednášeli Adolf Loos i Hermann Schwarzwald. Na druhou stranu musela Eugenie ve svém kabinetu uklidňovat příchozí matky, rozčílené z nekonvenčních metod vedených ve výuce.²¹⁰

Období první světové války doléhalo na všechny obyvatele zúčastněných států. Ačkoliv si tato nestandardní situace vyžádala mimořádné osobní nasazení, odvalu a vervu, snažila se Eugenie provoz školy zachovat v normálním režimu. I když velká část mužské učitelské síly byla poslána bojovat na frontu a počet studentů během několika týdnů vlivem uprchlické vlny stoupl z pěti set na tisíc. Pedagogové museli k těmto dětem přistupovat individuálně. Jejich asimilace představovala pozvolný proces. Takové děti neovládaly německý jazyk, byly sociálně izolované a emočně rozrušené, navíc neměly žádné finance na zaplacení školního poplatku, a tak se často stávalo, že zámožnější rodiče studentek platili více, čímž došlo k nějakému vyrovnání financí v oblasti školních příjmů. Z velké části je ovšem dodnes nejasné, jak dokázala Eugenie se svými kolegy zařízení během první světové války zachovat a finančně ho udržet. Nepochybně za jejím úsilím stál organizační a improvizací talent.²¹¹

Protože Eugenie stále nesměla vykonávat ředitelskou funkci školy, věnovala svou pomoc v rámci vzdělání i dalším projektům. Administrativně se od roku 1916 angažovala při Chemickém odborném kurzu pro ženy (*Chemischer Fachhochkurs für Frauen*). Dívky se do tohoto učebního programu přihlašovaly právě v kanceláři Schwarzwaldské školy. Tento dvouletý kurz jim nabízel vzdělání v oblasti laboratorní práce, a tak se snáze mohly

²⁰⁸ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 44.

²⁰⁹ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 210.

²¹⁰ Alice HERDAN-ZUCKMAYER, *Genies sind im Lehrplan nicht vorgesehen*, Frankfurt nad Mohanem, 1979, s. 37.

²¹¹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 167.

ucházet o pracovní pozice v chemických podnicích.²¹² Laboratoř Rakouského lékárnického spolku (*Laboratorium des österreichischen Apothekenvereins*) poskytovala své prostory chemičkám po dobu čtyř let. Celkem se tak otevřely dva nové kurzy.²¹³ Na své škole v roce 1916 Eugenie zahájila rovněž Jednoletý kurz domácnosti (*Einjähriger Haushaltungskurs*). Dospělé dívky se zdokonalovaly ve vaření, servírování, šití, kresbě, praní, žehlení, účetnictví, výživě, cvičení, zpívání a k tomu směly nahlédnout do provozu dětských jeslí a školek.²¹⁴ Dále u Eugenie v kanceláři rodiče zapisovali své malé ratolesti ve věku čtyř až šesti let do kurzu s úmyslem děti zabavit (*Beschäftigungskurs für kleine Kinder*). Dopolední program byl zaměřen na zpěv, ruční práce, modelování, vyprávění, prohlížení, tělocvik a na správné vyjadřování. Především pak také děti naučit, jak se osamostatnit.²¹⁵

V roce 1920 podle konceptu Amalie Mayerové otevřela *Paní doktorka* Ženskou vyšší střední školu ve Vídni (*Frauenoberschule*).²¹⁶ Ve Vídni se jednalo o první školu tohoto typu.²¹⁷ Amalie Mayerová patřila k stálým spolupracovnicím Schwarzwaldské školy. Již od samého počátku tu působila jako lyceální učitelka matematiky, fyziky a přírodopisu. V roce 1919 se stala ředitelkou lycea a až do penze v roce 1936 se dále podílela na výuce Gymnaziálních kurzů, Reálného gymnázia a Ženské vyšší střední školy, jež také od roku 1920 vedla. K dalším velkým oporám Schwarzwaldské školy patřila i Josefina Weisselová,

²¹² Novinový článek v Neue Freie Presse, *Die chemische Fachschule für Frauen*, 7. října 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19161007&seite=12&zoom=40>, přístup 23. února 2022

²¹³ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 107.

²¹⁴ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Einjähriger Haushaltungskurs*, 14. září 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19160914&seite=12&zoom=33>, přístup 6. května 2022

²¹⁵ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Beschäftigung für kleine Kinder*, 5. října 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19161005&seite=11&zoom=33>, přístup 6. května 2022

²¹⁶ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 170.

²¹⁷ Renate GÖLLNER, *Schwarzwald, Eugenie, geborene Nußbaum*. In: Hans Günter, HOCKERTS, *Neue Deutsche Biographie: in achtundzwanzig Bänden: Band 24*, Berlín, 2010, s. 35. Dostupné online: <https://daten.digital-sammlungen.de/0008/bsb00085893/images/index.html?id=00085893&groesser=&fip=qrsweayaxdsydxsdsydsdaseayayztsewq&no=25&seite=58>, přístup 27. května 2022

první pedagožka v Rakousku s profesorským titulem, jež na škole od roku 1901 vyučovala angličtinu a v roce 1920 převzala vedení reálného gymnázia.²¹⁸

S koncem první světové války ovládal Eugenií strach z udržení školy. Permanentně bojovala o finanční příspěvky, aby nemuselo dojít k jejímu zavření. Musela zvýšit školné a učitelské mzdy naopak zredukovat. Inflation donutila všechny privátní školy potýkat se s nedostatkem peněz. Stát stále upřednostňoval chlapecké střední vzdělávací instituce. Téměř veškeré dotace putovaly právě tam, což mělo i za následek, že jen mezi lety 1919 až 1921 přestaly 4 dívčí střední školy existovat.²¹⁹ Pro záchranu svého výchovného centra se Eugenie rozhodla z něj v roce 1922 vytvořit spolek s názvem Společnost schwarzwaldských školních zařízení (*Gesellschaft der Schwarzwaldschen Schulanstalten*). Toto sdružení se skládalo z Ženské vyšší střední školy, Reálného gymnázia, Koedukačního předškolního zařízení a Školy pro malé děti.²²⁰ Jen Obecná škola zůstala v soukromém vlastnictví Eugenie Schwarzwaldové.²²¹ O posledně zmiňovaném školním programu se nedochovaly žádné písemné prameny. Z nevysvětlitelných důvodů chybí také bližší informace o jeho činnostech ve výročních zprávách.²²² Gymnaziální kurzy už se nevyučovaly, neboť nezískaly právo veřejnosti.²²³ Již přihlášené dívky prvního a druhého ročníku těchto kurzů se zapsaly na spolková gymnázia. Učitelé bez nároku na honorář dovedli studentky třetího a čtvrtého ročníku ještě k maturitní zkoušce.²²⁴

²¹⁸ Ingrid RUHRI, *Dem Talent eine Chance: die Schwarzwald'schen Schulanstalten; Portrait eines außergewöhnlichen Schulmodells*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzes-Universität Graz, Štýrský Hradec, 1999, s. 75.

²¹⁹ Brigitta KEINTZEL, *Eugenie Schwarzwald*. In: René KOROTIN, *Gelehrte Frauen, Frauenbiographien vom 10. bis zum 20. Jahrhundert*, Vídeň, 1996, s. 240.

²²⁰ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 171.

²²¹ Beatrix SCHIFERER, *Eine Frau aus der Bukowina: Leben und Werk der Eugenie Schwarzwald*. In: Ilona SLAWINSKI, Joseph P. STRELKA, *Die Bukowina Vergangenheit und Gegenwart, Eine Veröffentlichung des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts*, Vídeň, 1995, s. 210.

²²² Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 73.

²²³ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 128.

²²⁴ Amalie MAYER, Hildegard MEISSNER, Henriette SIESS, *Geschichte der österreichischen Mädchenmittelschule, Geschichte der einzelnen Anstalten*, Wien, 1952, s. 59.

4.3.5 (Ne)Shody s Otto Glöckelem

Doposud spadala schwarzwaldská školní zařízení administrativně pod dolnorakouské úřady, ale se vznikem Rakouské republiky, kdy také pomalu docházelo k novým úpravám správní organizace a územního členění, se veškerá školní agenda řešila nově s městskou školní radou ve Vídni, v jejímž čele stál Otto Glöckel.²²⁵ Tento muž po první světové válce administrativně zakotvil reformu školství ve Vídni. Jmenovitě si zakládal na principu koedukace, tedy aby i dívky směly automaticky navštěvovat státní chlapecké školy.²²⁶ Tím mnohdy finančně ulevil rodičům s nižšími příjmy, neboť ti již nemuseli, pokud chtěli svým dcerám dopřát adekvátní vzdělání, platit poplatky na některém privátním dívčím gymnáziu. Dívky v té době sice směly do chlapeckých gymnázií docházet, ovšem jednalo se pouze o účast. Aktivně se do výuky nesměly zapojit. Nemohly psát školní práce a pedagogové se jich nesměli na nic zeptat. Co se procentuálního vyvážení obou pohlaví týče, počet dívek v chlapecké třídě byl značně žalostný. Pouze 5 procent dívek se smělo nacházet v každé chlapecké třídě. Pro představu ve třídě o 50 chlapcích směl ředitel školy do třídy doposud přijmout pouze dvě dívky.²²⁷ Glöckel se dále snažil zdemokratizovat školní správu, na jejíž organizaci by se podíleli nejenom pedagogové, ale i rodiče i děti, které by si se svými podněty budovaly samostatnost.²²⁸

Tyto rysy se nápadně shodují s již realizovanými reformami ve schwarzwaldském vzdělávacím centru. Nabízí se tak možnost, že Glöckel tyto nápady inovace dostával přímo od Eugenie Schwarzwaldové, poněvadž se osobně znali přes pedagožku Alinu

²²⁵ Otto Glöckel vykonával v roce 1892 funkci učitele obecné školy ve Vídni. O dva roky později se stal členem Sociálně demokratické dělnické strany Rakouska a vstoupil do sociálně demokratického učitelského spolku. Také jeho manželka Leopoldine Glöckel se politicky angažovala a podporovala jeho reformní pedagogiku. Od roku 1907 zastával Glöckel funkci poslance Říšské rady a krátce v období 1919/1920 pozici ministra školství. In: Reinhard BUCHBERGER, Michaela FEURSTEIN-PRASSER, Felicitas HEIMANN-JELINEK, Nina LINKE, *Tafelkratzer, Tintenpatzer*, Vídeň, 2016, s. 175.

²²⁶ Ingrid RUHRI, *Dem Talent eine Chance: die Schwarzwald'schen Schulanstalten; Portrait eines außergewöhnlichen Schulmodells*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzes-Universität Graz, Štýrský Hradec, 1999, s. 28.

²²⁷ Renate SEEBAUER, *Lehrerinnen – Gleichbehandlung, Aktivitäten, Ideen: zur Sozialgeschichte einer Berufsgruppe mit besonderer Berücksichtigung der Wiener Verhältnisse*, Vídeň, 2014, s. 126.

²²⁸ Marina FISCHER-KOWALSKI, Peter SEIDL, *Von den tugenden der Weiblichkeit, Mädchen und Frauen im österreichischen Bildungssystem*, Vídeň, 1986, s. 50.

Furtmüllerovou, jejíž manžel Carl Furtmüller figuroval jako úzký Glöckelův spolupracovník.²²⁹ Glöckel se účastnil výročí 25letého fungování Schwarzwaldské školy a údajně se ve svém projevu vyjádřil, že „školní reforma se na její škole prakticky prováděla, zatímco její teorie ještě neznámá byla.“²³⁰ V této řeči si vzpomněl na jednu jedinou hádku s Eugenií. Totiž, když byl ještě ministrem kultu a vyučování, školní reforma si vyžadovala pilné a moderní pracovníky. Glöckel odebral velkou část vyučujících právě Eugenie z její školy. Když školu opustil první učitel, byla Eugenie pyšná. Poté, co ale odcházeli další učitelé, Eugenie protestovala.²³¹ Takto například odešel germanista a historik Rudolf Ortman, aby se v městské školní radě věnoval reorganizaci středních škol.²³² I samotný ředitel školy Otto Rommel, který již od roku 1909 vedl na gymnáziu výuku němčiny, se stal v období první Rakouské republiky jedním z kolegů Glöckelovy skupiny, zabývajících se reformami.²³³ Následně v roce 1923 se ustavilo Školní vědecké oddělení (*Schulwissenschaftliche Abteilung*), které v prvních letech své existence sestavilo nejenom obecné předpisy pro obnovu školství, ale také detailní plány a většinu jednotlivých reformátorských výnosů.²³⁴

V tento okamžik se mohlo zdát, že Eugeniiny reformátorské plány, naladěné s tímto uskupením na stejnou vlnu, nenarazí na žádnou překážku. Jenže v otázce realizace koedukační výuky se kooperace zúčastněných značně rozcházela. Eugenie v roce 1924 napsala žádost nejvyšší instanci, Ministerstvu kultu a vyučování. Stále se snažila na škole vést smíšené třídy. Ministerským výnosem z 5. března 1914 se jí to částečně podařilo, ovšem velmi nízké procento chlapců (v každé dívčí třídě dva až tři hoši) smělo do školy

²²⁹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 107.

²³⁰ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Das Jubiläum der Schwarzwaldschen Schulanstalten*, 9. prosince 1926, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19261209&seite=9&zoom=33>, přístup 22. února 2022. Další novinový článek věnovaný 25- letému výročí existence školy v Neue Freie Presse, *Eugenie Schwarzwald und ihr Werk*. 8. prosince 1926, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19261208&seite=10&zoom=33>, přístup 9. března 2022

²³¹ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A1/6 b, 1931, 1932, 1934, Arbeiterkammer für Wien Dokumentation, novinový článek v Volkszeitung z 9. prosince 1926, Tagesneuigkeiten. 25 Jahre Schwarzwaldschule.

²³² Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 96.

²³³ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 50.

²³⁴ Hans FISCHL, *Wesen und Werden der Schulreform in Österreich*, Vídeň, 1929, s. 44.

docházet jako hospitanti. Nedalo se tak však hovořit o opravdové koedukaci. Eugenie chtěla situaci změnit, a tak na ministra naléhala. Podle ní se se vznikem Rakouské republiky začaly otevírat chlapecké školy i dívkám, navíc, co se týče pedagogického sboru, panuje v něm vyrovnaný počet vyučujících žen a mužů.²³⁵ V této chvíli se ukázala hranice Glöckelovy podpory. Tedy pokud by do budoucna přijímala do výuky více chlapců, ztratila by status ryze dívčího lycea a přišla by o nárok na státní finanční příspěvky. To si nemohla dovolit, a tak její zařízení muselo zůstat v čistě dívčí rovině.²³⁶

4.3.6 Radostná škola (glædens Skole, fröhliche Schule)

Tak výstižně pojmenovala Karin Michaëlisová atmosféru a zázemí ve Schwarzwaldské škole. Škola byla veselou záležitostí a vesele byla i spravována. Problém nezněl, jak co nejrychleji vštěpit dětem poznatky, ba i za cenu trestu, ale co dělá dítěti radost. Neboť svou školu Eugenie nebrala jako přechod, jako přípravu na daleký cíl, nýbrž do jisté míry jako samoúčel.²³⁷ Eugenie usilovala o individualizaci a spontánnost výuky. Dívky se neměly drtit látku nazpaměť, a pokud se chtěly na něco zeptat nebo něco říct, nemusely vyskočit a stát u učitelského pultu v pozoru.²³⁸ Pravidelně se také v rámci výuky pod vedením vyučujícího vzdělávaly v různých muzeích a divadlech, při výstavách a dále pro zpestření jejich školního života pořádala Eugenie Schwarzwaldová ke konci akademického roku výlety po hlavním městě a jeho okolí.²³⁹ Navíc jim přímo v budově školy sloužil Adolfem Loosem navržený sál, kde mohly rozvíjet svou kreativitu a zkusit různá divadelní představení. Eugenie tu dále zprostředkovávala koncerty, přednášky a školní oslavy.²⁴⁰ Jak

²³⁵ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, 1917-1926, Schwarzwald an den Herrn Minister für Kultus und Unterricht, Wien, 25. Juni 1924.

²³⁶ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 275.

²³⁷ Novinový článek v Neues Wiener Journal, *Zwanzig Jahre Selbsthilfe*, 7. června 1921, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwj&datum=19210607&seite=13&zoom=10>, přístup 7. dubna 2022

²³⁸ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 131.

²³⁹ Výroční zpráva Soukromého dívčího lycea paní doktorky filozofie Eugenie Schwarzwaldové 1901/1902, dostupné online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=mls&datum=1902&page=7&size=45>, přístup 12. června 2022

²⁴⁰ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Videň, 1999, s. 79

takové události probíhaly, popsal Robert Scheu v příspěvku výroční zprávy školy z roku 1911/1912: „[...] Děti ovládají sál. Dospělí byli jen hosty a stáli v druhé linii. Nevím, jak jim vštípili tak silné sebevědomí. Pravděpodobně si ho chopily samy. Možná je to jen atmosférou celé školy, která vlastní světlý tón veselosti. Děti nejsou upraveny, vycvičeny, neodříkají, Není to obligátní školní zvuk, ale přece disciplína [...]“. ²⁴¹

Studenti její školy byli rovněž nadšeni z organizování lyžařských kurzů, do té doby akce mimořádného charakteru. Každoročně se tyto lekce konaly o Vánocích a Velikonocích v Radstadtských Taurách, ve Spitalu na Semmeringu, v Mariazellu a v horském průsmyku Gerlosplatte.²⁴² Maturantky zase rády vzpomínaly na zahraniční pobyty v Itálii, Francii a Belgii.²⁴³

Eugenie si zakládala na výběru učitelů. Nelpěla tolik na jejich preferencích. Jako zářný příklad lze uvést angažování malíře Oskara Kokoschky, jenž nesklízel v době přijetí na školu z řad veřejnosti žádné ovace. Ani ji nezajímalo, jestli mají kouzlo autority. Tu si právě vybudují tím, že u dětí probudí pozitivní motivaci, radost z učení a vlastní zodpovědnost. Eugenie se řídila spíše instinktem. Záleželo jí na lidském přístupu, na tom, jak v učitelích probudit zdravý vliv a pedagogický talent a současně aby dětem dokázali na tvářích vytvořit úsměv.

Po 25 letech fungování Eugenie charakterizovala školu stále veselou, tak jak ji v minulosti označila již Karin Michaëlisová. „[...] Reforma v nové škole – nazývejme ji zkrátka radostnou školou – by měla začínat u učitele. Je u něj potřeba ho osvobodit, vyhnat lidskou obavu a vymýtiti strach před jeho nadřizenými a publikem. Učitel musí cítit, že člověk autoritu nemůže získat tak, jako by byla už vrozenou věcí. Že dodržování disciplíny není nic jiného než výborné vyučování, že jeden důrazný chlapík nikdy není tak veliký, že nuda je jedem, který smí obohatit děti ne jednou v nejmenších dávkách, že je radost nepostradatelnou potravou, že jeden přátelský pohled v životě dítěte udělá víc pro jeho metabolismus než jedna dlouhá cyklistická túra, a že se člověk nejlépe učí slovesa u toho

²⁴¹ 10. výroční zpráva školních zařízení paní doktorky filozofie Eugenie Schwarzwaldové ve Vídni, dostupné online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=mls&datum=1912&page=25&size=45>, přístup 3. května 2022

²⁴² Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 59.

²⁴³ Amalie MAYER, Hildegard MEISSNER, Henriette SIESS, *Geschichte der österreichischen Mädchenmittelschule, Geschichte der einzelnen Anstalten*, Wien, 1952, s. 62.

*učitele, jehož úsměv je tak krásný, že usmiřuje děti se světem [...]“*²⁴⁴ Úspěch školy přisuzovala spokojeným dětem a rozvíjení jejich talentu. Například při hodinách slohu směly dívky po dobu deseti minut psát své úvahy na určité téma. Jednoduše popisovaly na papír, co by jinak vyprávěly. To vše bez gramatických a ortografických pravidel. Jejím fantaziím se nekladl žádný odpor. Naopak zde vynikl dětský humor a spontánnost.²⁴⁵ Eugenie probudila v jedincích tvořivost a schopnost přemýšlet.

Po třiceti letech praxe si dovolila kooperaci s nimi náležitě pochválit: „[...] *Užívám si štěstí, smět každý den chodit do školy, jako kdybych byla ještě dítětem. Smím se stýkat s nevinnou, veselou a jedem peněz a pohlaví nedotčenou bytostí. Je jen přirozené být vděčný za to, že všechny mé duševní síly obracím k tomu, abych děti učila, zabavovala a dávala jim radost. Jsme přátelé, podporují mě v mých snahách, já rostu, tím že žiji podle požadavků, které mi jsou nevysloveně stanoveny. Výsledek našeho šťastně-čilého, pro obě části plodného soužití, nazývá člověk výchovou. Oni jsou žáci, já vychovatel [...]*“²⁴⁶ V třicátých letech minulého století, kdy se vyostřovalo napětí mezi evropskými státy, se tak jako asi každý dospělý i ona cítila bezradně v okamžiku, kdy se právě mravně nezkažení žáci dožadovali vysvětlení, z jakých příčin se jedná právě tím způsobem, který neodpovídá schwarzwaldským školním tezím. „*Je těžší být pedagogem v dnešní době; děti jsou logické, život idiotický, jsou dny, kdy se dětem vyhýbám. Co bych měla odpovídat, když se zeptají: Proč člověk vede válku? Proč to smí stát dělat, za co jsou jednotlivci pokutováni? Proč jsou někteří bohatí, když mnoho lidí hladoví? Proč nesmím lhát, když to moje máma dělá?*“²⁴⁷

²⁴⁴ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Die fröhliche Schule*, 4. dubna 1926, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19260404&seite=20&zoom=54>, přístup 27. března 2022

²⁴⁵ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 88.

²⁴⁶ Novinový článek v Czernowitzer Morgenblatt, *Die Lebensluft der alten Schule*, 17. května 1931, dostupný online: <https://www.difmoe.eu/d/view/uuid:61493154-d84f-41e6-b957-cfbcdba5adbd?page=uuid:fa084ab9-d662-4e89-a9cd-17733ecdfe88>, přístup 18. dubna 2022

²⁴⁷ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 88.

4.3.7 Spokojené studentky

Ojedinělost jejích výchovných postupů si uvědomovaly také absolventky. Ve svých vzpomínkách si téměř výhradně vybavovaly přátelskou a rodinou školní atmosféru. K studentkám se totiž Eugenie chovala více než je pro vztah učitel/žák běžné. Nalézaly u ní útočiště a směly se na ní obrátit se svými nesnáze, i když už Eugenie věděla, kdy je potřeba zasáhnout. Takovou situaci popsala historička umění Emmy Welleszová, tehdejší posluchačka lyceálních kurzů: „[...] Měly jsme hodinu ručních prací u učitelky francouzštiny a jedna z nás předčítala. Tou jednou jsem byla skoro pořád já, protože jsem měla nejlepší výslovnost. Že při tom moje práce, jedna ručně šitá košile, z přílišně tlusté látky sklidila málo úspěchů a vždycky smutně a nečistě vypadala, se dá přemýšlet. Proto se dvakrát stalo, že Paní doktorka dvakrát vstoupila, viděla na prázdném místě nešťastnou košili, usmála se na mě, posadila se a hbitě pokračovala v šití [...] do té doby, než se ozval zvonek ukončující hodinu. [...]“²⁴⁸ Emmy Welleszová rovněž zavzpomínala ve vysílání jednoho rakouského radia v roce 1978 na vídeňskou školní reformátorku jako na přívětivou osobu, motivující dívky k osobnímu rozvoji: „...byla mladá, ne opravdu krásná, ale víc jak krásná, vyzařoval z ní život, člověk cítil její lidskost, její dobrotu, opravdovou tvořivost. Vypadala výjimečně a tenkrát, co vypadalo skoro nemravně, nosila reformní oblečení (bylo tak střížené, že člověk nepotřeboval nosit žádný korzet) a nakrátko střížené vlasy. Skrz její neuvěřitelný temperament, její laskavost, její očividnou radost s námi mladými dívkami mluvit, nám dala nový druh odvahy k vlastnímu životu. Při hodnocení by měl být člověk neoblomný, nic nezlehčovat, a pokud udělá chybu, měl by být za ní zodpovědný. Také by si měl uvědomit, co znamená bezpodmínečné blaho (...).“²⁴⁹

Eugenie se dokázala vcítit do nelehkých životních situací a podala pomocnou ruku i rodinám studentek, jejichž finanční situace vypadala dosti trýznivě. Bývalá žákyně Ingeborg Lauová po dlouhých 46 letech od uzavření školy přispěla do novin vzpomínkou na to, jak ji Eugenie osvobodila od školních poplatků: „Já a moje sestra jsme byly studentkami osvobozené od školních poplatků v této vynikající škole [...] Po okamžitém propuštění našeho otce (únor 1934/protože sociální demokrat) jsme ztratily všechno... Ve

²⁴⁸ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 1-4, Emmy Wellesz (Brief an den Chronisten vom 16.4.1984)

²⁴⁹ Emmy Wellesz in: Deichmann, *Fraudaktor*, s.14-15. Vysílání *Geschichte und Geschichten/Selbstporträt* zveřejněno 4. ledna 1978 v ORF radiu.

*Vídni o těchto dětech potrestaných otců nechtěl nikdo slyšet – s výjimkou schwarzwaldských školních zařízení. [...]*²⁵⁰

Studentky školu navštěvovaly s velkou radostí. Její výjimečnost lze také odvodit z výpovědi další pamětnice Antonie Neumannové, která vyprávěla, že „[...] Školní dny mi byly mnohem milejší, než neděle a svátky.“²⁵¹ Sestra slavného pianisty Rudolfa Serkina Amalie Buchthalová-Serkinová si rovněž v osmdesátých letech minulého století připomněla Eugeniin odkaz a náladu ve škole: „Pro mě bylo přijetí do školy vlastně počátkem mého života – probuzení z polospánku. Nenucená atmosféra, výuka nadmíru živá a povzbuzující [...] Dny bez výuky se mi jevily jako způsob trestu. Největší dojem byla ale Paní doktorka samotná. Vlastně neučila, nýbrž dohlížela na ducha a vedení školy, kterou prodchnula svou osobností. [...] Zasáhla tam, kde viděla nepříjemnosti nebo je předpokládala, většinou taktně a vždycky s aktivním zájmem. Tak se také stávalo, že člověk neměl strach z učitelů a zkoušek a nevnímal žádný tlak [...].“²⁵² Její elán a nadšení pro své žáčky ji neopouštěl ani po více než třicetileté praxi. „[...] Mám radost z jejího odvážného činu. Moje školní léta mi zůstala šťastnou vzpomínkou. Byla jsem od prvních let obecné školy až do maturity v roce 1938 (poslední, která se směla konat) žačkou na Schwarzwaldské škole.“ Tak kladně posuzovala školu Lily Ruth Hullová, která prošla více stupni schwarzwaldských školních zařízení a strávila zde podstatnou část svého dětství a mládí.²⁵³

Taktéž velmi pozitivní hodnocení věnovala Eugenie Alice Herdanová-Zuckmayerová ve svých pamětech: „Učila jsem se jen nazpaměť, aniž bych se musela starat o obsah. Nyní jsem si musela osvojit učit se vnitřně. Pochopení a porozumění mi způsobovalo námahu až do bolesti. Někdy jsem musela hlavu sevřít do rukou, aby mi nepraskla. Učitelky a učitelé byli přátelští a veselí. Skoro jako hra se jevila věc, jak ji znázorňovali, ale vždycky znovu bylo k rozeznání, co za tou hrou stojí. Člověk musel být bdělý a pozorný, aby chytil ten míč,

²⁵⁰ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 1-4, Ingeborg Lau (an Arbeiter Zeitung- 10.4. 1985)

²⁵¹ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 85.

²⁵² Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlin, 1988, s. 102.

²⁵³ *Tamtéž*, s. 100.

*který mu byl hozen.*²⁵⁴ Na druhou stranu popisuje tato bývalá studentka lyceální výuku a vztah žák-učitel jako konvenčně zaběhnutý proces s jasně danými pravidly: “[...]Byli k nám shovívavý, ale člověk musel odpovídat na jejich otázky korektně a nesměl je obtěžovat se svými zbytečnými fantaziemi, aby nenarušoval průběh vyučování.”²⁵⁵ V rámci bádání slyšel Hans Deichmann od nespočetných dospělých absolventek školy takřka totožnou odpověď. Tyto ženy vzpomínaly na svá studentská léta ve schwarzwaldském centru jako na *nejpoučnější, nejkrásnější, nejbohatší, nejvřelejší a nejveselejší dobu jejich dosavadního života.*²⁵⁶

Na druhou stranu se našly i svěřenkyně, nespokojené s novodobým pedagogickým přístupem. Spisovatelka a novinářka Hilde Spielová se cítila vyloučená. Ne všichni sdíleli neomezené nadšení pro svou vedoucí školy, její široké mateřské chování, její starostlivé sevření a také očekávání, které na své studentky kladla. Hilde Spielová to snad považovala za hrozbu: „*Ještě jsem byla dítě, když jsem se setkala s Paní doktorkou. Na dítě dělají dospělé authority (a Paní doktorka byla svou povahou autoritářská a majetnická) skličující dojem a vyzývají ke kritice...Považovala jsem Genii za příliš zanícenou, divokou a její něžnost mne znepokojovala. Proto bylo pro mě také později těžké ji zcela akceptovat: Zpozorovala to a řekla, měla bych k tobě být přísná.*“²⁵⁷

Rakouská publicistka si ovšem ve svých pamětech vybavila i moment, kdy Eugenie spolu s hrabětem Helmuthem Jamesem von Moltkem obešla každou třídu během vyučování a nabízela žákyním pralinku z bonboniéry, což Spielová vnímala jako hru, jejímž prostřednictvím upozorňovala Eugenie na skutečnost, že žádný průběh nemůže být tak vážný, aby nebyl ku prospěchu přerušen chvilkou radosti.²⁵⁸ Jistě Hilde Spielová chovala k Eugenie jině než její spolužačky. Na rozdíl od nich si držela odstup. Přesto si

²⁵⁴ Alice HERDAN-ZUCKMAYER, *Genies sind im Lehrplan nicht vorgesehen*, Frankfurt nad Mohanem, 1979, s. 14.

²⁵⁵ *Tamtéž*, s. 42.

²⁵⁶ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 16.

²⁵⁷ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Videň, 1999, s. 83.

²⁵⁸ Hilde SPIEL, *Die hellen und die finsternen Zeiten. Erinnerungen 1911-1946*, Mnichov, 1989, s. 70.

i po studiu našla cestu do schwarzwaldských zařízení a se svými žurnalistickými zkušenostmi Eugenie pomáhala.²⁵⁹

4.3.8 Známí pedagogové a absolventi

Vedle odborných pedagogů na škole působili i umělci, kteří se se svými učebními metodami a nasazením neomezovali na pouhou teoretickou výuku, ale usilovali o řešení praktických otázek a svou radost a zvědavost předávali svým žákyním. O takové tehdy netradiční pedagogické postupy se opíral například Oskar Kokoschka, později známý akademický malíř, grafik a spisovatel, jenž ve školním roce 1911/1912 učil dívky druhého lyceálního ročníku tři hodiny týdně kreslit. Úřady na něj nedůvěřivě pohlížely. 22. ledna 1912 proběhla na škole inspekce a oborový instruktor pro umění Josef Langl se 30. ledna 1912 odmítavě vyjádřil k působení Kokoschky na pozici učitele pro výuku kreslení. Podle Langla nemá Kokoschka žádnou učitelskou zkoušku a také kantorské zkušenosti. Jeho směr umění navíc neodpovídá učebnímu plánu. Nechává dívky malovat, co zrovna chtějí. Výsledkem jsou pak fantazijní obrazy a dětinská zpackání. Langl se také pozastavoval nad otázkou, jak Kokoschka na školu přišel. Eugenie se Kokoschky zastávala a zmínila, jak ho poprvé spatřila v Berlíně. Po psychické a fyzické stránce se necítil nejlépe, ona ho ve svém domě přijala jako svého syna, přičemž v něm objevila jeho malířský a učitelský talent.²⁶⁰

Nadšené z něj byly i studentky. Zároveň si uvědomovaly napětí, panující mezi jejich oblíbeným kantorem a úřady: *„Nevzpomenu si na všechna jeho vyprávění, ale pamatuji si na legendu Jenovéfy z Brabantu; malujte nebo kreslete, co cítíte, povzbuzoval nás. A tak říkajíc s magickou rukou nás osvobodil od všech zábran, podporoval a rozvíjel v nás nadání, o kterých bychom ani nesnily. Já sama, která nikdy neměla talent, jsem byla najednou ve stavu, malovat živé a pestrobarevné pohádkové scény...Poměrně nečekaně přišel školní inspektor do naší třídy malování. V minulosti přimhouřily vídeňské školní úřady nad takzvanými excentričnostmi Eugenie Schwarzwaldové jedno oko, ale tentokrát zašla daleko. Angažovat pověstného Kokoschku jako učitele malování pro třídu s mladými*

²⁵⁹ Korespondence, Eugenie SCHWARZWALD, Hilde SPIEL, Vídeň, dopis z 8. října 1930, ÖNB Literaturarchiv, signatur: 15/B690/1-2

²⁶⁰ OeStA/AVA Unterricht UM allg. Akten 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927, Bericht über den Zustand des Zeichenunterrichtes am Mädchenlyzeum der Frau Dr. Eugenie Schwarzwald, I. Kohlmarkt 6.

*dívkami, nemohl člověk tolerovat. Žádná naše kresba nenašla schválení u pana inspektora, žádná se neslučovala s oficiálním plánem pro kreslení.*²⁶¹ Konkrétně i na Alici Herdanovou-Zuckmayerovou zanechal Kokoschka kladný dojem: „[...] Jeho historky a fantazie byly, jak je vyprávěl, pro nás děti naprosto srozumitelné a stále je nacházíme v našich malbách a kresbách. Půl roku jsme s ním žily, pak byl konec [...].“²⁶²

Kokoschka se seznámil s Eugenií Schwarzwaldovou prostřednictvím Adolfa Loose.²⁶³ Neustále čelil tlaku novinářů a domníval se, že působením na privátní škole se situace uklidní. Ale nestalo se tak.²⁶⁴ Dále se stupňovaly požadavky z kanceláře školního inspektora. Schwarzwaldová slibovala Langlovi s tím něco udělat. Ne však to, co Langl očekával, tedy propuštění nebo napomenutí, ale Eugenie zažádala u dolnorakouského zemského školního rady, aby byl Kokoschka osvobozen od učitelské kvalifikace. Od něj se také dočkala negativní odpovědi. Zemský školní rada své rozhodnutí postoupil na Ministerstvo kultu a vyučování.²⁶⁵ Úřady již nezajímaly Eugeniiny argumenty, proč by měl Kokoschka na škole zůstat. *Paní doktorka* se ještě jednou odvolala s tvrzením, že on je přece genius. Dostalo se jí suché odpovědi: „*Talenti nejsou v učebním plánu rakouského středního školství plánováni.*“²⁶⁶ Kokoschka skutečně školu opustil, jak lze vyčíst ze zprávy z 11. května 1912, kdy jako učitel kreslení v lyceu již nebyl činný. Přesto jeho odkaz poznávaly žákyně i po první světové válce. Otto Glöckel v oblasti školních reforem uplatnil ve školních plánech jeho metodu volného kreslení.²⁶⁷ Celkově s podivem se však samotný malíř staví negativně ke své životní profesi. Jakoby své znalosti publikoval raději

²⁶¹ Renate GÖLLNER, *Eugenie Schwarzwald und ihre Schulen*. In: Ruth DEVIME, Ilse ROLLETT, *Mädchen bevorzugt. Feministische Beiträge zur 162 Mädchenbildung und Mädchenpolitik*, Vídeň, 1994, s. 241.

²⁶² Alice HERDAN-ZUCKMAYER, *Genies sind im Lehrplan nicht vorgesehen*, Frankfurt nad Mohanem, 1979, s. 47.

²⁶³ Deborah HOLMES, „*Genia*“ *Schwarzwald and Her Viennese “Salon”*. In: Günter BISCHOF, Fritz PLASSER, Eva MALTSCHNIG, *Austrian lives*, New Orleans, 2012, s. 205.

²⁶⁴ Harriet ANDERSON, *Utopian feminism: Women's Movements in fin-de-siècle Vienna*, New Haven, Londýn, 1992, s. 106.

²⁶⁵ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 140.

²⁶⁶ Renate GÖLLNER, *Eugenie Schwarzwald und ihre Schulen*. In: Ruth DEVIME, Ilse ROLLETT, *Mädchen bevorzugt. Feministische Beiträge zur 162 Mädchenbildung und Mädchenpolitik*, Vídeň, 1994, s. 242.

²⁶⁷ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 161.

jen perem nežli štětcem? „Můj intelekt je jako tibetská pustina, chybí v ní jen malé kláštery moudrosti. Mrzí mě to. Vím totiž nejdůležitější věci, které člověk celkově vědět potřebuje a dávám si závazek, je všechny sdělit lidem. Ale protože neumím psát žádné knihy, musím holt malovat a to dělám tak nerad.“²⁶⁸

Dalším velkým jménem, působícím na půdě Schwarzwaldské školy, byl stavitel Adolf Loos, který Eugenie navrhl několik jejích projektů. Patrně se seznámili již v roce 1901 ve Vídeňském dámském klubu, kde právě Loos utvářel místnosti spolku.²⁶⁹ Jeden z nejvýznamnějších evropských architektů secese a moderního stylu a rodák z Brna se u reformní pedagožky podílel na výuce historie umění v rámci kurzů dalšího vzdělávání.²⁷⁰ Jeho hodiny se těšily velké oblibě, neboť nepodával pouze suchou teorii od počátků umění až po modernu, ale prostřednictvím svých exkurzí zprostředkoval učivo přímo z místa dění, kdy studentky navštívily Muzeum dějin umění, Katedrálu svatého Štěpána, ale také jím navržené byty (nepochybně i ten Eugeniein).²⁷¹ K tomu vedl Loos v prostorách Schwarzwaldské školy seminář pro studenty architektury a rovněž popisoval, jak velký byl zájem o tento kurz, když přednášel pro dva spojené sály dohromady s 80 posluchači.²⁷²

Eugenie mu velmi důvěřovala. Svěřila mu do rukou výstavbu takřka všeho, co si plánovala. Loos jí zařídil doma na *Josefstädter Straße* salónek, kde se scházeli mnozí umělci a intelektuálové z celé Evropy. Poté, co se škola v roce 1914 přestěhovala, vytvořil Loos pro dívky moderní zázemí, jehož chloubou byl slavnostní sál a opěvovaná terasa na střeše budovy s magickým výhledem na město. V té době také vypadalo, že se na Semmeringu pustí do dalšího kolosálního díla v podobě školy na venkově. Plány však překazil počátek světového válečného konfliktu. Co se ale během války podařilo

²⁶⁸ Eugenie SCHWARZWALD a jiní, *Oskar Kokoschka: das gesammelte Werk; 18. Januar bis 1. März 1931*, Mannheim, 1931, s. 6.

²⁶⁹ Deborah HOLMES, *Eugenie Schwarzwald and Adolf Loos, Reform Education and Modern Design*. In: Elana SHAPIRA, *Design dialogue*, Vídeň, Kolín, 2018, s. 216.

²⁷⁰ Renate GÖLLNER, *Eugenie Schwarzwald und ihre Schulen*. In: Ruth DEVIME, Ilse ROLLETT, *Mädchen bevorzugt. Feministische Beiträge zur 162 Mädchenbildung und Mädchenpolitik*, Vídeň, 1994, s. 242.

²⁷¹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 89.

²⁷² Novinový článek v *Der Architekt* XIX. Jahrgang, *Adolf Loos. Meine Bauschule*, 1913, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=arc&datum=1913&size=45&page=76>, přístup 27. dubna 2022

zrealizovat, byl Eugeniin nápad Společenských kuchyní. Loos nemyslel pouze na funkční vybavení jídelen, ale zaměřil se také na klidovou zónu, kterou využívali strážníci k odpočinku.

Jeho slibnou kariéru architekta narušilo v roce 1928 skandální obvinění z pedofilie. Údajně při jedné dětské výměnné akci na Schwarzwaldské škole zkoumal genitálie předpubertálních dívek a zkoušel tak jejich mravní neúplatnost. Eugenie věřila v jeho nevinu. Ovšem Eva Weissweilerová, autorka biografického díla o Doře Benjaminsové,žačce Schwarzwaldské školy, poukázala na jeden dopis z roku 1938, ve kterém Benjaminsová netaktně vzpomíná na *Paní doktorku*: „Schwarzwaldová je a zůstane bezcitná mrcha, nikomu se nebude hodit, ale doufejme také, že nebude nikomu škodit.“ Weissweilerová z toho vyvodila závěr, že *tato nenávist je vlastně jen vysvětlením sexuálního zneužití prováděné buďto od ní samotné nebo jedním její mužským hostem*. Žádná ze studentek ovšem veřejně žalobu nepodala.²⁷³

Poté také na schwarzwaldské školní půdě působil hudební skladatel Arnold Schönberg.²⁷⁴ V roce 1917 otevřel svým posluchačům seminář kompozice s leklemi harmonie, kontrapunktu, instrumentace a formy.²⁷⁵ Podle dochovaných dokumentů pokračoval kurz i v letech 1918 a 1919.²⁷⁶ Dívky měly rovněž možnost navštěvovat hodiny dalšího váženého odborníka na ústavní právo, Hanse Kelsena, spolutvůrce rakouské spolkové ústavy.²⁷⁷

Ze školy vzešli vynikající studenti, z nichž si někteří vybudovali zvučnou kariéru. Tak například již výše zmíněné spisovatelky Alice Herdanová-Zuckmayerová s Hilde Spielovou a rovněž Vicki Baumová. Dále se v herecké branži pohybovaly Helene Weigelová-Brechtová a Elisabeth Neumannová-Viertelová. Marie Langerová a Sophie Freudová se staly uznávanými psychoanalytičkami. Z mužské populace lze představit

²⁷³ Bettina BALÁKA, *Über Eugenie Schwarzwald*, Vídeň, 2020, s. 48.

²⁷⁴ Korespondence, Josef POLNAUER, Egon WELLESZ, Vídeň, dopis z 18. září 1968, ÖNB Musiksammlung Signatur: F13.Wellesz.1503

²⁷⁵ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt z 14. září 1917, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19170914&seite=11&zoom=33>, přístup 26. dubna 2022

²⁷⁶ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung, Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 111.

²⁷⁷ Dietmar GRIESER, *Fraudoktors rechte Hand. Eugenie Schwarzwald und Marie Stiasny*. In: *Die guten Geister, Sie dienten den Großen dieser Welt – Köchin, Butler, Sekretär*, Vídeň, 2008, s. 123.

Rudolfa Serkina, který navštěvoval schwarzwaldskou obecnou školu.²⁷⁸ Tento celosvětově známý pianista původem z Chebu zůstal i po studiích Eugeniei nablízku. Vystupoval jednak při koncertech Schwarzwaldské školy, ale objevil se také v prázdninové kolonii Bad Topolschitz, ve vile Seeblick nebo Eugeniei doprovázel v Berlíně při závěrečné oslavě Společenských kuchyní. Že patřil k věrným přátelům i na sklonku jejího života lze zjistit z korespondence, ve které Eugenie prosí Serkina, aby oznámil Karin Michaëlisové manželovo úmrtí.²⁷⁹

4.4 Organizace prázdninových sídel, ozdravoven a domovů pro děti a dospělé

4.4.1 Plán výstavby prvního výchovného centra na Semmeringu, ozdravovna v St. Wolfgang

Svůj život Eugenie Schwarzwaldová zasvětila dětem (byť svoje vlastní nikdy neměla). Chtěla pro ně i mimo městské prostředí během první světové války vytvořit ideální podmínky pro vzdělání. Zastávala názor, že děti mají trávit co nejvíce času na čerstvém venkovském vzduchu, a proto již v roce 1912 založila Spolek k přípravě školního a výchovného zařízení (*Verein zur Errichtung einer Schul-und Erziehungsanstalt*) na Semmeringu.²⁸⁰ Obec Breitenstein jí za výhodnou cenu nabídla pozemek ve výšce 1000 metrů nad mořem.²⁸¹ Eugenie zamýšlela do role hlavního projektanta opět povolat svého dvorního architekta Adolfa Loose.²⁸² V obklopení lesů s dechberoucí kulisou hor tak měl vzniknout školní komplex podle principu výchovy v přírodě. Eugenie zde chtěla pro

²⁷⁸ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 9.

²⁷⁹ Cornelia SZABÓ-KNOTIK, *Eugenie Schwarzwald im Wiener Musikleben Begegnungen, Gemeinsamkeiten*. In: *Der junge Webern, Künstlerische Orientierungen in Wien nach 1900*, Vídeň, 2015, s. 45.

²⁸⁰ Novinový článek v *Neue Freie Presse, Die Semmeringschule*, 29. listopadu 1912, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19121129&seite=12&zoom=33>, přístup 4. dubna 2022

²⁸¹ Margit WOLFSBERGER, *Schwarzwald, Eugenie*. In: Brigitta KEINTZEL, Ilse KOROTIN, *Wissenschaftlerinnen in und aus Österreich. Leben – Werte – Wirken*, Vídeň, 2002, s. 673.

²⁸² Novinový článek v *Die Bühne Nr. 315, Die Semmeringschule*, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=bue&datum=1931&page=1368&size=45>, přístup 5. dubna 2022

chlapce postavit osmileté reálné gymnázium a eventuelně ho paralelně humanitně rozšířit, dále měla v úmyslu zřídit čtyři ročníky koedukované obecné školy a nakonec školu s hospodářským zaměřením pro dívky. Běžný výukový plán by se zaměřil i na řemesla, zahradničení a hospodářství. O sport by děti rovněž nebyly ochuzeny.²⁸³ Stavební kámen měli dělníci položit 1. srpna 1914.²⁸⁴ Plány však překazila první světová válka. Projekt semmeringského školního centra zůstal bohužel pouze na papíře, ačkoliv všechny možné přípravy dostaly povolení k realizaci. Dokonce Ministerstvu kultu a vyučování se rovněž tento nápad líbil a vyjádřilo podporu k zahájení stavby. Rovněž přislíbilo udělení práva veřejnosti. Též banka povolila Eugenii vzít si půjčku.²⁸⁵ Jediné, co z tohoto záměru nadále s podivem až do roku 1950 fungovalo, byl spolek Semmeringské školy.²⁸⁶

První prázdninovou kolonií na venkově se tak stala v roce 1915 ozdravovna v St. Wolfgang v oblasti rakouské Solné komory.²⁸⁷ Toto zařízení fungovalo mimo jiné i pro dospělé hosty, většinou pro rodiče již ubytovaných dětí. Bohužel se o této akci nedochovaly žádné dokumenty.²⁸⁸

4.4.2 Vídeňské děti na venkov

O rok později už svůj nápad, jak dětem zpříjemnit léto, realizovala ve velkém měřítku. S projektem Vídeňské děti na venkov zamýšlela městské děti posílat o prázdninách na statky, opuštěné zámky a panské budovy. První koncept tohoto nápadu zveřejnila v Novém

²⁸³ Ročenka 1913 školních zařízení paní doktorky filozofie Eugenie Schwarzwaldové ve Vídni, dostupná online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=mls&datum=1913&page=9&size=45>, přístup 25. května 2022

²⁸⁴ Paul Stephan GRÜNFELD, *Frau Doktor, Ein Bildnis aus dem unbekanntem Wien*, Mnichov, 1922, s. 17.

²⁸⁵ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 142.

²⁸⁶ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 86.

²⁸⁷ Daniela JÖRGLER, *Rivalin oder Mitstreiterin: über das Verhältnis von Eugenie Schwarzwald und Otto Glöckel*, diplomová práce, Institut für Bildungs- und Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz, 2007, s. 30.

²⁸⁸ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 144.

vídeňském deníku na konci května roku 1916.²⁸⁹ Za založení akce kromě Eugenie stály ještě kněžna Alexandrine Windischgraetzová a Lili Radermacherová, vnučka Luisy Jessenové, která už v osmdesátých letech 19. století pořádala prázdninové pobyty v Německu.²⁹⁰ Tyto ženy chtěly děti z měst seznámit s přírodou a ukázat jim zemědělskou práci.²⁹¹ Zároveň jim dopřát zdravý venkovský vzduch, bohatou stravu a duševní ochranu.²⁹² Ne všichni hostitelé zpočátku přijímali děti s nadšením. Jeden zemědělec si nepřál, aby vídeňská „bagáž“ překročila jeho práh. Ovšem jakmile se děti vrátily zpět domů, najednou se začal se svou ženou ve Vídni objevovat podezřele často. A pokaždé dětem něco dobrého přivezli. Další obezřetní chtěli záruku s povolením, že pokud dítě nezapadne, dostanou jiné.²⁹³ Měli však zbytečné obavy.

Prvního ročníku se zúčastnilo 3500 dětí a akce sklidila takový úspěch, že na příští léto se přihlásilo už 8005 dětí do 87 kolonií. Poptávka přesahovala nabídku pětkrát!²⁹⁴ Nově se také organizovaly dětské výpravy do neutrálních zemí, a sice do Holandska, Švýcarska a do Skandinávie.²⁹⁵ V rámci pobytů ve vzdálenějších destinacích zvažovala Eugenie koupit i

²⁸⁹ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Wiener Kinder aufs Land!* 27. května 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19160527&seite=9&zoom=48>, přístup 30. dubna 2022, srv. novinový článek v Die Zeit, *Wiener Neuigkeiten. Wiener Kinder aufs Land!* 3. srpna 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=zei&datum=19160803&seite=5&zoom=33>, přístup 9. května 2022

²⁹⁰ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Eine Improvisation und ihre Folgen*. 30. března 1924, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19240330&seite=11&zoom=53>, přístup 11. ledna 2022

²⁹¹ Astrid Petra KOMERS, *Ein Leben für die Wohlfahrt: Eugenie Schwarzwald; 1872-1940; Heime, Vereine, Gemeinschaftsküchen und sonstige Aktionen*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaft und Bildungsforschung Abteilung für Historische und Vergleichende Pädagogik an der Universität Klagenfurt, 1999, s. 66.

²⁹² Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Wiener Kinder aufs Land!* 10. června 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19160610&seite=11&zoom=33>, přístup 11. ledna 2022

²⁹³ Karin MICHAËLIS, *Opfer: Kriegs- und Friedenswerke an der Donau*, Vídeň, 1917, s. 83.

²⁹⁴ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Wiener Kinder aufs Land!* 23. prosince 1917, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19171223&seite=13&zoom=48>, přístup 11. ledna 2022

²⁹⁵ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A1/6a, Tätigkeit in den Jahren 1914-1920

domov v lázeňské oblasti ve Slezsku a také sprádala plány, jak nabýt lázeňské zařízení v Karlových Varech.²⁹⁶ Jelikož se logicky počítalo s velkým zájmem ze strany dětí i rodičů, kteří byli vděční za smysluplné zpestření prázdninových dnů, konstituoval se pro lepší organizaci spolek stejného jména.²⁹⁷ Karin Michaëlisová se k Vídeňským dětem na venkově vyjádřila jako k „čtyřem prostým otřelým slovům, ani prosba ani příkaz a skrz celou zemi jde vlna nadšení, milosti, radostného očekávání.“²⁹⁸ Kolonie už také o prázdninách v roce 1916 fungovala v Českém Krumlově.²⁹⁹ Na Moravě v Buchlovicích zase poskytl Leopold hrabě Berchtold se svou chotí 22 dívkám lázně s koupalištěm, a ty si tak mohly užívat bezstarostné léto.³⁰⁰

4.4.3 Lázeňské středisko v Bad Topolschitz

Také v zimních měsících se spolek pokusil zprostředkovat dětem pobyt na venkově. V tomto období by to však bylo pro školu povinné děti organizačně náročné, a tak připadalo v úvahu zaměřit se na nemocné děti trpící spálou, spalničkami a černým kašlem. Rovněž by zde malí pacienti podstoupili rehabilitaci.³⁰¹ Takovou péči jim mohly zajistit lázně Bad Topolschitz (dnes osada Topolšica ve slovinské obci Šoštajn), kde si Eugenie

²⁹⁶ Paul Stephan GRÜNFELD, *Frau Doktor, Ein Bildnis aus dem unbekanntem Wien*, Mnichov, 1922. s. 25.

²⁹⁷ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Wiener Kinder aufs Land*. 23. dubna 1917, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19170423&seite=8&zoom=43>, přístup 10. května 2022

²⁹⁸ Karin MICHAËLIS, *Opfer: Kriegs- und Friedenswerke an der Donau*, Vídeň, 1917, s. 82.

²⁹⁹ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Wiener Kinder aufs Land*. 10. srpna 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19160810&seite=10&zoom=33>, přístup 9. února 2022

³⁰⁰ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Wiener Kinder in Buchlau., Die Kriegssommerngäste von Buchlau*. 23. září 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19160923&seite=12&zoom=63>, přístup 8. února 2022

³⁰¹ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Winteraufenthalt für rekonvaleszente Kinder*, 26. listopadu 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19161126&seite=19&zoom=33>, přístup 28. února 2022

pronajala v létě roku 1918 pro děti a přátele lázeňské centrum.³⁰² V místě známém svými termálními prameny a bohatou vegetací hosté využívali lázeňský dům, koupaliště, takzvané „vzdušné boudy“ a dřevěné pavilony sloužící k přespaní.³⁰³ Nejen mezi dětmi se lázeňské centrum těšilo velké oblibě. Také dospělí v něm spatřovali ideální místo. „[...] Tam byl ráj na zemi, jeden velký a čtyři nebo pět malých domů v Kraňsku uprostřed nejhustšího lesa, se dvěma malými lázeňskými zařízeními, ve kterých zázračně působily bublající prameny. Ten les byl skutečným divem světa, s ohromnými stromy, hustým mechem a nejméně třiceti druhy jedlých hub. Nikdy nepršelo a my trávil dny v lese. Všichni ostatní lidé se ve dne koupali, a protože se voda neustále obnovovala, byly malé bazény ustavičně přeplněny.“³⁰⁴ Tak popisuje místo Elsie Altmannová, žákyně Schwarzwaldské školy a tehdy budoucí manželka Adolfa Loose, který tyto lázně navštívil a podstoupil rekonvalescenci po operačním zákroku rakoviny žaludku.³⁰⁵

Neboť se společnost ocitala takřka na konci první světové války, řešil zde lékař u svých pacientů z velké části podvýživu a chudokrevnost.³⁰⁶ Eugenie tak chtěla svým hostům zajistit vyvážený příjem živin. Po dobu tří měsíců zaopatřovala potraviny pro zhruba 250 lidí. Protože slovanský lid odmítal německy mluvícím dětem něco prodat, využívala Eugenie pro dovoz surovin železniční dopravu. Všechno se zdálo být zalité sluncem, ovšem ráj na zemi znepríjemňoval fakt, že kuchařka neměla žádné maso na vaření. O něj si musel člověk zažádat u Národního potravinového úřadu ve Vídni (*Volksernährungsamt*). Lázeňské kolonii byli přidělováni voly z Chorvatského království. A tak Eugenie zažádala o dva voly, neboť na více kusů by už neměla finance. Ovšem až po čtvrté žádosti o dva voly, ji konečně 2 kusy dobytka přišly. Úřad si však všechny žádosti vyložil jinak a postupně do lázní doručil ještě 6 kusů. Tady se pravděpodobně opět ukázala svižnost rakouské byrokracie. Možná z její strany dokonce nezájem, když po zběžném přečtení

³⁰² Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 51.

³⁰³ Novinový článek v *Neue Freie Presse*, *Das Jugendparadies in Topolschitz*. 24. srpna 1918, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19180824&seite=8&zoom=38>, přístup 11. února 2022

³⁰⁴ Elsie ALTMANN-LOOS, *Mein Leben mit Adolf Loos*, Vídeň, Mnichov, 1984, s. 92.

³⁰⁵ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 282.

³⁰⁶ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 53.

telegramu nařídil ředitel úřadu poslat do lázní další voly, aby už Eugenie dala pokoj. Náhlý nadbytek masa mohl kolonii v Bad Topoloschitz finančně zruinovat. Eugenie nevěděla, z čeho by tolik volů zaplatila. Přemýšlela už nad tím, jak dlouhý čas bude muset strávit ve vězení. Jediné řešení nacházela v odprodeji přebytečného dobytka. I když se její přítel snažil u okolních továren a statků nabízet maso za výrobní cenu, dočkal se spíše výsměchu. Místní lidé takovou částku nazývali „rakouskou“, což bylo v této oblasti považováno za sprosté slovo. Dále se nabízela možnost maso odvézt do Společenských kuchyní ve Vídni. To se nakonec nestalo, jelikož ho odkoupil jeden bohatý majitel továrny z okolí za polovinu ceny.³⁰⁷

4.4.4 Letní osady v Bad Ischl

Zájem o dětské akce na venkově rostl. Nově vzniklý Úřad mládeže (*Jugendamt*) částečně převzal jejich organizaci. Nápadu byl nakloněný i zemský školní rada a také císařská nadace (*Kaiser Karl-Wohlfahrtswerk*).³⁰⁸ I poté, co první světová válka skončila, fungovala organizace Vídeňské děti na venkov nadále. Například v létě roku 1919 využil spolek nabídky Marie Valerie Habsbursko-Lotrinské, jež v lázeňském městečku Bad Ischl poskytla 200 dětem z dělnické třídy prostory kavalírského křídla Císařské vily.³⁰⁹ Na místě, kde v červenci roku 1914 podepsal František Josef I. vyhlášení války proti Srbsku. V Bad Ischl v hotelu *Bauer* se nacházela další prázdninová kolonie, která svou činnost zahájila rovněž o prázdninách roku 1919. Zde se rekreovalo přibližně 300 dívek z okruhu jednak Schwarzwaldské školy, ale i studentek jiných středních škol. K této společnosti patřil ještě koedukační kurz pro 30 dětí v téměř dospělém věku mezi 17-18 lety s většinovým podílem dívek. Na jeho provoz zavzpomínal v osmdesátých letech minulého století novinář Friedrich Scheu (1905-1985). Podle něj neměl tento program ovšem od

³⁰⁷ Novinový článek v *Neue Freie Presse, Die Ochsen von Topoloschitz. Eine Geschichte aus dem sterbenden Österreich*. 25. prosince 1925, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19251225&seite=18&zoom=33>, přístup 8. února 2022

³⁰⁸ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 203.

³⁰⁹ Novinový článek v *Neue Freie Presse, Wiener Kinder in der Ischler Kaiservilla.*, 26. července 1919, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19190726&seite=9&zoom=33>, přístup 11. ledna 2022

počátku takový úspěch. Jednak mohly stát v cestě místní úřady, anebo si sami vychovatelé představovali výchovu jiným způsobem. Po několika dnech museli chlapci vždy večer společné ubytování opustit a trávit noci v jiném zařízení. Ráno se zase k dívkám vraceli a pohromadě se účastnili přednášek, kurzů, akcí a slavností. Na konci léta 1919 se program přesunul do Kaltenbachu, předměstí Bad Ischlu, a děti spolu zase trávily společně 24 hodin.

I když si Eugenie hájila svůj apolitický postoj, většinu hostů zde tvořila komunistická mládežnická společnost.³¹⁰ Friedrich Scheu tuto komunitu popsal jako posedlou: „*Gestikulovali, povykovali, diskutovali o otázce, jak by se brzy mohl provést v Rakousku komunistický puč.*“³¹¹ Nicméně kolonie se stala součástí dětských schwarzwaldských akcí a o rok později už člověk v Kaltenbachu neslyšel o komunistech ani slovo. Znovu zde převládalo sociálně demokratické smýšlení.³¹² *Bad Ischl 2*, jak se také koedukační kolonii v Kaltenbachu říkalo, neměl tolik hostů, ale na druhou stranu chlapci již netvořili menšinu.³¹³ Už ten samý rok ovšem program musel ukončit svou činnost, neboť oblast Salzburské komory postihly nebývale vydatné srážky, které vedly k zaplavení oblasti.³¹⁴ Mládež se tak musela přemístit do jiné prázdninové kolonie, konkrétně na Harthof u Gloggnitzu.³¹⁵ Spolek Vídeňské děti na venkov fungoval do roku 1927, kdy oficiálně ukončil svou činnost.³¹⁶

4.4.5 Semmeringské programy a Domov na Slunci

Po ztroskotání projektu Semmeringské školy v roce 1914 se Eugenie chtěla do této oblasti vrátit. Díky relativně krátké vzdálenosti z Vídně, navíc s dostupností veřejné dopravy s železniční zastávkou, s krásnou přírodou, a s garancí zasněžených zimních plání, se jí zde jevily ideální podmínky pro další projekt. Při spolku Dům na Slunci (název podle

³¹⁰ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 85.

³¹¹ *Tamtéž*, s. 86.

³¹² *Tamtéž*, s. 92.

³¹³ *Tamtéž*, s. 93.

³¹⁴ *Tamtéž*, s. 94.

³¹⁵ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 92.

³¹⁶ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 205.

knihy švédského malíře Carla Larssona)³¹⁷ koupila vilu v dolnorakouské vesnici Küb a vytvořila z ní v roce 1918 dětský domov.³¹⁸ Tento spolek mimo jiné již spravoval ve čtvrtém vídeňském okrsku Domov pro učnice a mladé pracovnice (*Heim für Lehrlinge und jugendliche Arbeiterinnen*), poskytující zázemí 70 dívkám ve věku 14 až 18 let. Ty buď neměly žádné rodiče anebo pocházely z rodin, které nebyly schopny z finančních nebo jiných důvodů zajistit společenskou výchovu. I domov se podle novin potýkal s existenčními problémy zapříčiněnými nedostatkem financí.³¹⁹ Eugenie však díky svým kontaktům získala prostředky na zřízení dětského domova v Kübu. Pro dívky ve věku 14 až 16 let tu organizovala po dobu jednoho roku od ukončení jejich studia kurz v oblasti praktického života. Konkrétně se tento soubor přednášek zaměřil na vedení domácnosti, vaření, praní, šití a na práci o zahradu. Zároveň se měly dívky zdokonalit v mateřském jazyce, zpívání, tanci a četbě a vedle toho se samy poznat, umět vyslovit přání, mít naději a probudit svůj talent. Uchazečky se dále seznámily s 30 kojenci a 30 většími dětmi ve věku 2 až 6 let. Učily se je chránit, vychovávat a milovat.³²⁰ Z jejího venkovské výchovného projektu byla nadšená Kory Towska, již deník *Neues Wiener Tagblatt* uveřejnil článek právě o tomto domovu.³²¹ Prostory domova v obci Küb využil i Eugeniin další spolek Vídeňských dětí na venkov, když se kolonie o prázdninách roku 1918 otevřela i německým dětem žijícím ve Vídni.³²²

V kraji na Semmeringu, ovšem mimo činnost spolku Domova na slunci, vznikl v létě roku 1918, konkrétně na hoře jménem Wolfsbergkogel v části dodnes impozantního hotelu

³¹⁷ Carl Larsson, *Das Haus in der Sonne*, Düsseldorf, Lipsko, 1909

³¹⁸ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 78.

³¹⁹ Novinový článek v *Neue Freie Presse*, *Appell einer Jugendgemeinschaft*, 11. ledna 1924, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19240111&seite=10&zoom=33>, přístup 13. ledna 2022

³²⁰ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 165.

³²¹ Novinový článek v *Neues Wiener Tagblatt*, *Das Haus in der Sonne*. 13. června 1918, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19180613&seite=10&zoom=44>, přístup 9. května 2022

³²² Novinový článek v *Neues Wiener Tagblatt*, *Kindersiedlung „Schöne Heimat“*. 28. Července 1920, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19200728&seite=8&zoom=33>, přístup 27. května 2022

jižní železnice (*Südbahnhotel*), další projekt pro vídeňské děti.³²³ O rok později zde Eugenie zprostředkovala další prázdninové pobyty tentokrát pro pracující ženy a muže střední třídy. 300 hostů z řad učitelů, hudebníků, umělců nebo spisovatelů si během šesti týdenního pobytu v milionářské oblasti smělo odpočinout, doplnit síly a nadýchat se čerstvého vzduchu. Akce fungovala pod záštitou Eugeniina jiného spolku, a sice pod Spolkem pro údržbu a výstavbu společenských kuchyní (*Verein zur Erhaltung und Errichtung von Gemeinschaftsküchen*).³²⁴

Těsně před koncem první světové války znovu pod spolkem Domov na Slunci Eugenie otevřela výchovný ústav pro chlapce a dívky od 10 do 16 let ve vesnici Harthof u Gloggnitzu.³²⁵ Podle koedukačního principu získaly děti vědomosti z předmětů vyučovaných na gymnáziích, reálných gymnáziích a lyceích. Dále se seznamovaly s moderními jazyky, hudbou, malováním, sportem, ručními pracemi a zemědělskou činností.³²⁶ V letních měsících pak fungoval Harthof jako prázdninová kolonie.³²⁷ Děti navštěvovaly zařízení do roku 1926, poté už není známá jeho činnost. Spolek Domov na slunci aktivně působil do roku 1937.³²⁸ O rok později ho nacisté připojili k stranické nadační organizaci v Berlíně. Dva roky po válce došlo k obnovení samostatné činnosti spolku s cílem připravit dívky na pracovní pozice v oblastech práce s dětmi jako

³²³ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Die Ferienkolonie auf dem Semmering*. 11. září 1918, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19180911&seite=22&zoom=53>, přístup 11. ledna 2022

³²⁴ Novinový článek v Der neue Tag, *Mittelstandserholungsheim auf dem Semmering*. 11. června 1919, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=dnt&datum=19190611&seite=6&zoom=61>, přístup 12. ledna 2022

³²⁵ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A1/5, Wohlfahrt 1918, Harthof 1918, novinový článek Neue Freie Presse z 28. září 1918

³²⁶ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Erziehungsheim für Knaben und Mädchen*, 26. listopadu 1918, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19181126&seite=6&zoom=33>, přístup 13. ledna 2022

³²⁷ Astrid Petra KOMERS, *Ein Leben für die Wohlfahrt: Eugenie Schwarzwald; 1872-1940; Heime, Vereine, Gemeinschaftsküchen und sonstige Aktionen*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaft und Bildungsforschung Abteilung für Historische und Vergleichende Pädagogik an der Universität Klagenfurt, 1999, s. 94.

³²⁸ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 166.

v kojeneckých domovech, v zařízeních pro malé děti, v internátech a podobně. Spolek zanikl v roce 1950.³²⁹

Kromě dětských prázdninových osad v oblasti Semmeringu lze krátce zmínit ještě dva domovy pro dospělé na zámku Waissnix v obci Reichenau. První domov, *Nielsinen-Heim*, pojmenovala Eugenie podle matky své věrné přítelkyně Karin Michaëlisové, jež chod zařízení finančně podpořila. Pobývali tu senioři a lidé, kteří během války o všechno přišli. Zámecké prostory pro druhou instituci, Domova trvalého odpočinku pro pracující muže a ženy (*Dauererholungsheim für geistig tätige Männer und Frauen*), si pronajal Eugeniin vídeňský Spolek pro údržbu a výstavbu společenských kuchyní a na podzim roku 1919 došlo k slavnostnímu otevření.³³⁰

Bližší k Vídni, na místě zvaném Helmstreitmühle u Mödlingu, pak o rok později nově fungovalo „Útočiště pro politické uprchlíky“, jak jej nazval Friedrich Scheu.³³¹ Tato „Zotavovna a azylový dům pro prominenci bez střechy nad hlavou“ plnila funkci dočasného bydlení po konci první světové války. Několik měsíců zde strávil i spisovatel Robert Musil s manželkou.³³² Zázemí zde našel i Egon Erwin Kisch.³³³ Správa objektu přešla v roce 1921 oficiálně pod Spolek pro údržbu a výstavbu společenských kuchyní. Během druhé světové války roku 1944 bylo zařízení po bombovém náletu srovnáno se zemí.³³⁴

³²⁹ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A1/5, Wohlfahrt 1918, H.D. Wien, 11. listopadu 1981, Vereinspolizei

³³⁰ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 173.

³³¹ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 10.

³³² Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 30.

³³³ Astrid Petra KOMERS, *Ein Leben für die Wohlfahrt: Eugenie Schwarzwald; 1872-1940; Heime, Vereine, Gemeinschaftsküchen und sonstige Aktionen*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaft und Bildungsforschung Abteilung für Historische und Vergleichende Pädagogik an der Universität Klagenfurt, 1999, s. 86.

³³⁴ *Tamtéž*, s. 87.

4.4.6 Rekreační u jezera Grundlsee a sloučení sociální činnosti

Rovněž v roce 1920 se u jezera Grundlsee v rakouské spolkové zemi Štýrsko Eugenie rozhodla přeměnit zchátralý a opuštěný hotel v jeden útulný letní domov.³³⁵ Tento hotel s názvem Jezerní pohled (*Seeblick*) své služby nabízel jak dětem, tak i dospělým hostům střední společenské třídy.³³⁶ V létě se Grundlsee přeměnilo na několik měsíců v kolonii umělců, kteří vyjeli do Štýrska užít si liberální atmosféru.³³⁷ Například spisovatelé Hermann Broch a Jakob Wassermann či komponista a muzikolog Egon Wellesz se svou manželkou Emmy zde trávili volné dny.³³⁸ Eugenie se snažila v poválečném Rakousku oživit upadající turismus prostřednictvím nekonvenčních prostředků. Hosté (i ze zahraničí) bydleli buď přímo v hotelu, anebo v blízkém zemědělském stavení. Díky přístupu do vody se mohli v horkých dnech osvěžit, dále veslovat a plachtit a během chladnějšího počasí zase poznávat okolní krajinu.³³⁹

Stejně jako již ve fungujících Společenských kuchyních ve Vídni tu existovala určitá pravidla. Příchozím se nenaléval žádný alkohol. Ti také nesměli za kvalitu služeb personálu dávat spropitné.³⁴⁰ Protože Eugenie měla velký odpor k alkoholu, nenabízela ho ani svým hostům. Ti si ho případně přinesli sami, jak to dělala Karin Michaëlisová, která s sebou nosila lékárníčku s lahvičkami pálenky a likéru.³⁴¹ Egon Friedell si rovněž při svém pobývání na jezeře Grundlsee před Eugenií tvrdý alkohol pečlivě schovával.³⁴²

³³⁵ Frauke GEYKEN, *Freya von Moltke: ein Jahrhundertleben, 1911-2010*, Mnichov, 2011, s. 34.

³³⁶ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 98.

³³⁷ Heike HERRBERG, Heidi WAGNER, *Wiener Melange, Frauen zwischen Salon und Kaffeehaus*, Berlín, 2014, s. 42.

³³⁸ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 283. Emmy a Egon Welleszovi patřili k okruhu přátel manželů Schwarzwaldových. In: Egon WELLESZ, Eugenie SCHWARZWALD, pohlednice bez bližší lokace a datace, ÖNB Musiksammlung Signatur: F13.Wellesz.2456

³³⁹ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 177.

³⁴⁰ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 280.

³⁴¹ Heike HERRBERG, Heidi WAGNER, *Wiener Melange, Frauen zwischen Salon und Kaffeehaus*, Berlín, 2014, s. 43.

³⁴² Michael HOROWITZ, *100 Menschen, die Österreich bewegten*, Vídeň, Graz, 2019, s. 360.

Přesto byl resort velmi oblíben, jak se lze dočíst ve Vídeňském žurnálu z roku 1921: „Když si chtěl člověk udělat rezervaci, bylo již pozdě.“³⁴³ Manès Sperber, který letní sídlo v roce 1924 navštívil, popsal jeho polohu: „Velký dům, po právu pojmenován Jezerní pohled, vyčníval na velkém kopci, nabízející volný výhled na jezero a nad ním obkličující hory. Ba, i když pršelo – a to byl častý případ – naskytovala se krajina ve formách a tvarech jako uzavřené umělecké dílo, jehož harmonie byla také v letních dnech vystavena nebezpečí jak rovnováha provazochodce, který kráčí v bouři nad propastí. Statkům a rybářským domům hrozilo, že na ně spadnou obrovské červené skalní desky; v určitých denních hodinách bránily zalesněné kopce sluneční paprskům proniknout k jezernímu břehu. Dokonce když byla obloha zatažená, pokračovala hra měnicích se proudů světla. Najednou začínající a právě tak rychle končící bouřkový liják, flegmaticky samolibý vytrvalý déšť – každá změna zbarvila krajinu stejně jako slunce, které během jasných letních dní přeměnilo jezero v jedno zrcadlo, kde byla obloha modré a zlaté barvy na dosah ruky. [...].“³⁴⁴

S chodem domova rovněž pomáhal Eugeniin manžel Hermann. I on trávil u jezera hodně času především venčením svých psů a nekonečnými šachovými partiiemi.³⁴⁵ Ti, co během školního roku navštěvovali Eugeniin salón na *Josefstädter Straße*, se v létě přesunuli k jezeru do Štýrska. Ovšem odtud nemusel nikdo v noci cestovat domů. Také zahraniční turisté z Německa, Itálie, Francie, Švýcarska, Dánska, Švédska a Ameriky chtěli vidět, jak vypadá takové prázdninové sídlo.³⁴⁶ Zvědavý byl konkrétně i Hans Deichmann.³⁴⁷ Deichmann studoval ve Vídni letní semestr na právnické fakultě a jako

³⁴³ Novinový článek v Neues Wiener Journal, *Zwanzig Jahre Selbsthilfe*, 7. června 1921, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwj&datum=19210607&seite=13&zoom=50>, přístup 7. dubna 2022

³⁴⁴ Manès SPERBER, *"All das Vergangene ..."* (Autobiogr. Trilogie:) *Die vergebliche Warnung*, Vídeň, Mnichov, Curych, 1983, s. 87.

³⁴⁵ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 289.

³⁴⁶ Novinový článek v Das interessante Blatt, *Ein weitbekanntes österreichisches Sommerheim feiert sein zehnjähriges Jubiläum*. 3. července 1930, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=dib&datum=19300703&seite=20&zoom=48>, přístup 17. března 2022

³⁴⁷ Hans Deichmann se narodil 9. září v Kolíně, promoval v květnu 1931 na právnické fakultě v Bonnu. Doplnil si obchodní vzdělání u firmy *I.G. Farben* ve Frankfurtu nad Mohanem, kde později pokračoval na pozici prokurátor prodeje v Itálii. V roce 1942 zaujímal pozici Pověřence pro spolupráci s italským stavebním průmyslem v Římě (i 3 stavby v horním Slezsku, včetně Auschwitzu). Po pádu Mussoliniho v

dvacetiletý poprvé navštívil Grundlsee na začátku července 1927. V následujících deseti letech, dokud se hotel nedostal do rukou nacistů, patřil Deichmann k jeho věrným hostům.³⁴⁸ Eugenie si ho velmi oblíbila a už v srpnu po jeho první prázdninové návštěvě mu korespondovala, jak moc jí schází: „[...] *Jak nám chybíš, se dá stěží říct. Ne zhruba, že tu chybí hluk, který děláš, pro to je Friedell úplnou náhradou. Ale rodinný život ztratil na vřelosti. [...] Náš život splývá do blaženého ticha a rychlosti, která je děsivá.*“³⁴⁹

Vedle spolku schwarzwaldských školních zařízení založila Eugenie také v roce 1922 Schwarzwaldskou nadaci (*Schwarzwaldsches Wohlfahrtswerk*), do které organizátorsky sloučila veškerou sociální práci již běžících projektů. Jednalo se tedy o prázdninové pobyty, domovy k odpočinku dětí a dospělých a o Společenské kuchyně ve Vídni.³⁵⁰ Až o šest let později v roce 1928 byl spolek oficiálně zapsán.³⁵¹ S příchodem nacistického režimu, když už se nemocná Eugenie ukrývala u své kamarádky Karin Michaëlisové, musela nadace v květnu 1938 ukončit svou činnost.³⁵²

4.5 Společenské kuchyně

4.5.1 Úprava vídeňského pohostinství

Eugenie Schwarzwaldová se vedle vzdělání a prázdninových rozptýlení dětí i dospělých rovněž snažila podporovat ty, jež během první světové války trpěli potravinovou nouzí. Pomáhala v oblasti sociální péče a nabízela stravu v době oběda (někdy i večer) za

červenci 1943 aktivně podporoval odbojovou skupinu *Giustizia e Libertà*. Roku 1948 se natrvalo usídlil v Itálii a znovu se vrátil k obchodní činnosti, kde působil do roku 1976. Zemřel 7. července 2004 v Bocce di Magra. In: Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung*, Berlín, Vídeň, 1988, s. 270.

³⁴⁸ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, Vídeň, 1988, s. 183.

³⁴⁹ *Tamtéž*, s. 223.

³⁵⁰ Daniela JÖRGLER, *Rivalin oder Mitstreiterin: über das Verhältnis von Eugenie Schwarzwald und Otto Glöckel*, diplomová práce, Institut für Bildungs- und Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz, 2007, s. 29.

³⁵¹ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 144.

³⁵² Astrid Petra KOMERS, *Ein Leben für die Wohlfahrt: Eugenie Schwarzwald; 1872-1940; Heime, Vereine, Gemeinschaftsküchen und sonstige Aktionen*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaft und Bildungsforschung Abteilung für Historische und Vergleichende Pädagogik an der Universität Klagenfurt, 1999, s. 38.

nákladovou cenu pro střední společenskou třídu prostřednictvím takzvaných Společenských kuchyní. Předchůdcem této myšlenky mělo být už v roce 1903 zřízení vídeňských hostinců, kde by se nepodávaly žádné alkoholické nápoje. O rok později se chtěla Eugenie prosadit s akcí Ovoce pro lid (*Obst für Volk*) a snížit tak konzumaci masa na úkor domácího ovoce a zeleniny. Tyto dva nápady se však potkaly s neúspěchem.³⁵³

Další podněty k založení kolektivního stravování Eugenie vznesla v roce 1914. Inspiraci pro tuto činnost našla už během svého curyšského studia v podobě bezalkoholových jídelen.³⁵⁴ Tehdy se ale počítalo s brzkým koncem války v řádu tří měsíců, a proto nebylo nutné prostřednictvím zřízení těchto kuchyní přetvářet ve Vídni již zažitě zvyklosti. Navíc hrozilo nebezpečí, že nový způsob stravování ve společných jídelnách může ohrozit rodinný život.³⁵⁵ Rovněž vídeňští hostinští si nepřáli ve městě konkurenci tohoto typu. Eugenie se tak léta potýkala s administrativními a organizačními nesnázemi a konečně těsně před Vánocemi v roce 1916, kdy už se společnost cítila válkou unavená, dostala Eugenie povolení k realizaci. Právě v této době uspořádal Spolek pro údržbu a výstavbu společenských kuchyní své první velké shromáždění.³⁵⁶

K otevření prvních dvou kuchyní v osmém a devátém vídeňském okrese došlo 15. března 1917.³⁵⁷ Lidé při placení necinkali penězi a rovněž nehodnotili svou spokojenost

³⁵³ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 141.

³⁵⁴ Novinový článek v *Neue Freie Presse Das Kulturproblem der Gemeinschaftsküche*, 6. července 1922, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19220706&seite=7&zoom=38>, přístup 22. března 2022

³⁵⁵ Novinový článek v *Neue Freie Presse, Die Wiener Reformgasthäuser. Eine Aktion von Dr. Eugenie Schwarzwald*. 7. listopadu 1926, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19261107&seite=12&zoom=33>, přístup 1. března 2022, pro srovnání novinový článek v *Neues Wiener Tagblatt Mittagsruhe. Zehn Jahre Schwarzwald-Küchen*. Dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19261107&seite=7&zoom=33>, přístup 23. března 2022

³⁵⁶ Novinový článek v *Neue Freie Presse, Gemeinschaftsküchen in Wien*. 21. prosince 1916, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19161221&seite=12&zoom=33>, přístup 13. května 2022

³⁵⁷ Novinový článek v *Neue Freie Presse, Verein „Gemeinschaftsküche“*, 13. března 1917, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19170313&seite=25&zoom=33>, přístup 16. ledna 2022

s pohoštěním spropitným. Zde se totiž uplatňovaly kupóny, které si hosté týdně kupovali.³⁵⁸ Na plánování vnitřního zařízení jídelen se opět podílel Eugeniin dvorní architekt Adolf Loos. Strávníci směli po jídle využít prostory čítárny či si v létě odpočinout v zahradě.³⁵⁹ Eugenie svůj projekt nazývala „oázou ve válečné pustině“. V roce 1918 už tyto a další provozní kuchyně navštěvovalo 70 000 lidí.³⁶⁰ Tehdejší kritika spatřovala v tomto způsobu stravování pro střední třídu počátky pohostinské reformy: „Všechno je zcela jiné než v restauraci, jak to znal dosud obyvatel Vídně. Žádná strnulá hospoda, nýbrž domov, ve které se člověk cítí jako doma... nevidí číšníky a neslyší jejich monotónní povyk. ... Neslyší křik, otázky, cinkání peněz. Neboť platba probíhala pouze blokově týden po týdnu odevzdáváním získaných kupónů. Ale člověk viděl oslňující bílé prostřené stoly, užíval si jasného světla a čistého vzduchu a těšil se na mladé dívky, smějící se... roznášet vkusně servírované pokrmy... Na stolech stojí květiny, na oknech září květinově světlé záclony, na zdech vítají obrázky... v Akáciovém dvoře člověk najde finančně slabou inteligenci... lidi [...]“³⁶¹ Ti tento pokrokový projekt náležitě využívali. Důkazem bylo otevření v pořadí již jedenácté společenské kuchyně o prázdninách roku 1919, pojmenované podle díla Petra Altenberga *Prodromos*.³⁶²

Eugenii z provozu nepřipadal žádný zisk. Kuchyně nedisponovaly žádnými výtěžky. Příchozí finance pokrývaly pouze náklady. Tyto příjmy tvořily členské příspěvky, výnosy z činností a akcí spolku a dále pak skrz dary a dědictví. Vedle toho podporovaly spolek také veřejné orgány. Například Ústřední fond pro boj s nezaměstnaností (*Zentralfond zur Bekämpfung der Arbeitslosigkeit*) daroval v roce 1921 ze svých prostředků 10 000

³⁵⁸ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Mittagsruhe*, 21. ledna 1917, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19170121&seite=14&zoom=33>, přístup 13. května 2022

³⁵⁹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 193.

³⁶⁰ Novinový článek v Die Zeit, *Die Lösung der Mittagsorge*, 31. března 1918, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=zei&datum=19180331&seite=6&zoom=33>, přístup 13. května 2022

³⁶¹ Roland Leopold SCHACHEL, *Die erste Wiener Gemeinschaftsküche "Akazienhof". Großzügiges Modell einer Gasthausreform von Genia Schwarzwald und Adolf Loos*. In: Alfred WOLF, *Das Heimatmuseum Alsergrund. Mitteilungsblatt des Museumsvereins Alsergrund*, Vídeň, 1984, s. 20.

³⁶² Novinový článek v Neue Freie Presse, *Eine neue Gemeinschaftsküche*, 14. července 1919, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19190714&seite=6&zoom=33>, přístup 1. března 2022

rakouských korun.³⁶³ Eugenie zaměřovala nejen otázka financí, ale také problematika surovin, ze kterých se bude vařit. Organizaci a plánování jídelního lístku popisovala jako naprostou improvizaci. Potraviny se sháněly až z Rumunska, Dánska, Švýcarska i Polska a ještě ve čtyři hodiny odpoledne se nevědělo, co se bude následujícího dne vařit.³⁶⁴

Spolek měl v roce 1927 slavit deset let od zahájení provozu první kuchyně. Bohužel ale rostoucí provozní náklady a postupné ubývání strážníků v 18 jídelnách se promítly do složitější finanční situace, a tak byla Eugenie donucena v soudním řízení k odvrácení hrozícího konkurzu předat své provozy do rukou obecní správy. Spolek se přejmenoval na Vídeňské jídelny (*Wiener Speisehäuser*, se zkratkou *WISPE*).³⁶⁵ Od této chvíle už nepůsobila Eugenie v představenstvu. Organizace zanikla k 1. říjnu 1938.³⁶⁶

4.5.2 Kuchyně do Berlína

Protože Eugenie viděla ve svých vídeňských kuchyních úspěch, rozhodla se tuto osobní misi při spolku s názvem Rakouská přátelská pomoc (*Österreichische Freundeshilfe*) zprostředkovat i v německém hlavním městě. Určitě si Berlín nezvolila náhodně. Když první světová válka skončila, opustila část rakouských spisovatelů, umělců, herců ale i jejích žáků Vídeň a odcestovala do Berlína.³⁶⁷ Po abdikaci Viléma II. zůstal místní městský zámek opuštěný a Eugenie napadlo, využít právě tento volný prostor pro svou akci. Své brány pro 1000 strážníků otevřela Zámecká kuchyně (*Schlossküche*) 22. října 1922.³⁶⁸

³⁶³ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 192.

³⁶⁴ Novinový článek v *Neue Freie Presse*, *Undankbare Arbeit*, 15. března 1925, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19250315&seite=11&zoom=33>, přístup 26. dubna 2022

³⁶⁵ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 162.

³⁶⁶ Astrid Petra KOMERS, *Ein Leben für die Wohlfahrt: Eugenie Schwarzwald; 1872-1940; Heime, Vereine, Gemeinschaftsküchen und sonstige Aktionen*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaft und Bildungsforschung Abteilung für Historische und Vergleichende Pädagogik an der Universität Klagenfurt, 1999, s. 32.

³⁶⁷ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 231.

³⁶⁸ Novinový článek v *Der Tag*, *Das hungernde Deutschland. Ein Hilferuf Frau Dr. Schwarzwalds*. 28. října 1923, dostupný online:

Hned první den po zahájení provozu se u vchodu do jídelny tvořil nespokojený dav, dožadující se bez vstupenky proniknout dovnitř. Situace se neobešla bez nadávek a povyků.³⁶⁹ I zde Eugenie laborovala s nedostatkem financí z důvodu rozsáhlé inflace. Podle výpočtů stálo jídlo pro jednu osobu nepředstavitelné 4 miliardy marek. Ona se ale snažila svým hostům cenu snížit na 400 milionů marek denně.³⁷⁰ Tak jako ve své vlasti se i tady spoléhala na finanční dary jednak od svých podporovatelů z řad široké veřejnosti a rovněž jí pomáhali její přátelé.³⁷¹

Spolek pak otevřel ještě další tři kuchyně. Zámeckou kuchyni následovala Lékařská jídelna (*Ärztkeküche*) v Lóži svobodných zednářů (*Freimaurer-Logenhaus*) v berlínské ulici Kurfürstenstraße.³⁷² Pro umělce se dále na začátku roku 1924 zpřístupnila kuchyně ve správním okrese Berlín-Schöneberg v budově místní radnice.³⁷³ Celý projekt rakouské

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=tag&datum=19231028&seite=6&zoom=48>, přístup 23. února 2022

³⁶⁹ Novinový článek v Deutsche Allgemeine Zeitung, „Satt zu essen.“ *Die Mittelstandsküche im Schloss*. 23. října 1923, dostupný online:

https://dfg-viewer.de/show?tx_dlf%5Bdouble%5D=0&tx_dlf%5Bid%5D=https%3A%2F%2Fcontent.staatsbibliothek-berlin.de%2Fzefys%2F SNP2807323X-19231023-0-0-0-0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=797ffafac1d38448c1f03861242524f8, přístup 2. března 2022

³⁷⁰ Novinový článek v Neue Freie Presse, *Ein Hilferuf aus Berlin*, 28. října 1923, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19231028&seite=11&zoom=33>, přístup 2. února 2022

³⁷¹ Eugenie Schwarzwaldová děkuje Albanu Bergovi za přispění. In: korespondence, Eugenie SCHWARZWALD, Alban BERG, Vídeň, dopis z 14. listopadu 1923, ÖNB Musiksammlung Signatur: F21.Berg.1348/1-2 Také Arnold Schönberg se rozhodl v prosinci téhož roku pomoci tomuto německému projektu společenských kuchyní. Jednalo se o jeho soukromé vystoupení nové serenády pro zvané hosty. In: Cornelia SZABÓ-KNOTIK, *Eugenie Schwarzwald im Wiener Musikleben Begegnungen, Gemeinsamkeiten*. In: *Der junge Webern, Künstlerische Orientierungen in Wien nach 1900*, Vídeň, 2015, s. 38.

³⁷² Astrid Petra KOMERS, *Ein Leben für die Wohlfahrt: Eugenie Schwarzwald: 1872-1940; Heime, Vereine, Gemeinschaftsküchen und sonstige Aktionen*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaft und Bildungsforschung Abteilung für Historische und Vergleichende Pädagogik an der Universität Klagenfurt, 1999, s. 55.

³⁷³ Novinový článek v Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung, *Die Künstlerküche*. 26. ledna 1924, dostupný online:

https://dfg-viewer.de/show?tx_dlf%5Bdouble%5D=0&tx_dlf%5Bid%5D=https%3A%2F%2Fcontent.staatsbibliothek-

pomoci završila jídelna pro nezaměstnané v berlínském okrese Pankow, rovněž založená v lednu 1924.³⁷⁴ Zdejší obyvatelé toto zařízení nazývali lidově rakouskou schwarzwaldskou kuchyní, neboť místnosti dekorovaly rakouské národní barvy bílá a červená.³⁷⁵ Stravovna fungovala do konce září 1925, kdy okresní úřad hodlal prostory využít pro jiné účely.

O úplném konci schwarzwaldských jídelen se berlínská veřejnost dozvěděla z novin v roce 1927: „*Rakouská přátelská pomoc, která se postarala o zřízení zámecké kuchyně a dalších sociálních zařízení k bezprostřednímu zmírnění tehdejší berlínské krize, předává své dílo do rukou berlínských studentů.*“³⁷⁶ Eugenie z Německa ale nezmizela úplně. Pro přilepšení finanční situace přednášela a vystupovala v Berlíně při rádiových vysíláních. Také se opakovaně ubytovávala v místním známém hotelu *Kaiserhof* a dokonce v něm jednou v roce 1932 mohla spatřit Hitlera, když si zde jako on pro svůj nocleh zvolila stejnou adresu.³⁷⁷ Dále vedle Společenských kuchyní zamýšlela Eugenie roku 1923 otevřít v městě Bad Lobenstein zotavovnu pro pracující třídu podle rakouského vzoru s typickou vídeňskou kuchyní, kavárnou, vídeňskou obsluhou a celkově s družností, charakterizující právě Vídeň.³⁷⁸ Svůj plán podle Deichmanna realizovala o rok později.³⁷⁹

[berlin.de/2Fzefys%2FSNP27646518-19240126-1-0-0-0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=900215eae975655e19f17491c10dce97](https://www.berlin.de/2Fzefys%2FSNP27646518-19240126-1-0-0-0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=900215eae975655e19f17491c10dce97), přístup 2. března 2022

[0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=900215eae975655e19f17491c10dce97](https://www.berlin.de/2Fzefys%2FSNP27646518-19240126-1-0-0-0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=900215eae975655e19f17491c10dce97), přístup 2. března 2022

³⁷⁴ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 9-12, A1/12, Eugenie Schwarzwald an Berliner Bürgermeister, 12.1.24

³⁷⁵ Astrid Petra KOMERS, *Ein Leben für die Wohlfahrt: Eugenie Schwarzwald; 1872-1940; Heime, Vereine, Gemeinschaftsküchen und sonstige Aktionen*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaft und Bildungsforschung Abteilung für Historische und Vergleichende Pädagogik an der Universität Klagenfurt, 1999, s. 54.

³⁷⁶ Novinový článek ve Wiener Zeitung, *Ein Ehrentag Dr. Eugenie Schwarzwalds*, 1. června 1927, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wrz&datum=19270601&seite=3&zoom=33>, přístup 1. února 2022

³⁷⁷ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 245.

³⁷⁸ Novinový článek v Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung, Morgen-Ausgabe, *Gründung von Frau Dr. Eugenie Schwarzwald*. 27. července 1923, dostupný online:

[https://www.deutsche-digitale-](https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/newspaper/item/EF6BPKHIYLK35BEI4MOJDRBMMHKQTKXIN?query=eugenie+schwarzwald&hit=15&issuepage=6)

[bibliothek.de/newspaper/item/EF6BPKHIYLK35BEI4MOJDRBMMHKQTKXIN?query=eugenie+schwarzwald&hit=15&issuepage=6](https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/newspaper/item/EF6BPKHIYLK35BEI4MOJDRBMMHKQTKXIN?query=eugenie+schwarzwald&hit=15&issuepage=6), přístup 2. února 2022

³⁷⁹ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 144.

4.6 Lidé okolo reformní pedagožky

4.6.1 Osoba nejbližší, Hermann Schwarzwald a partnerský trojúhelník

Nejdůležitějším člověkem v životě vídeňské filantropky byl bezpochyby její manžel Hermann Schwarzwald.³⁸⁰ *Hemme*, jak ho jeho blízcí přátelé nazývali³⁸¹, se narodil 13. února 1871 v Černovicích.³⁸² Zde také vystudoval právnickou fakultu a působil jako stážista u okresního soudu. V té době se pravděpodobně seznámil se svou budoucí manželkou Eugenií Nußbaumovou v rámci městského spolkového života během některého koncertu nebo při literární akci. Určitě se poprvé nestřetli při nějaké namáhavé aktivitě, neboť Hermann se po nejasné nemoci z mládí špatně pohyboval. Jeho levá noha byla podstatně kratší než ta pravá.³⁸³ Při chůzi se tak musel opírat o hůlku.

V roce 1897 Hermann opustil své rodné Černovice a usadil se ve Vídni.³⁸⁴ Ještě na konci 19. století získal pozici úředníka v Muzeu obchodu (*k.u.k.Handelsmuseum*).³⁸⁵ Dařilo se mu i v soukromém životě. Svůj vztah s Eugenií se rozhodl stvrdit sňatkem. Podle Friedricha Scheue proběhla svatba 16. prosince 1900 v Curychu.³⁸⁶ Deborah Holmesová ale vypátrala v matrice sňatků, že se obřad uskutečnil v Hermannových rodných Černovicích.³⁸⁷

³⁸⁰ Neboť v dochovaných pramenech a literatuře nelze najít, jaký vztah měla Eugenie Schwarzwaldová ke svým rodičům, je v této práci jako její nejdůležitější osoba označen Hermann Schwarzwald.

³⁸¹ Karin MICHAËLIS, *Der kleine Kobold – die Lebenserinnerungen der Dichterin*, Vídeň, 1948, s. 160.

³⁸² Datum narození 13. února 1871 uvádí Deborah Holmesová podle knihy narození uložené v městském archivu v Černovicích. Hans Deichmann ovšem jako datum narození zmiňuje 12. ledna 1871. In: Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 205.

³⁸³ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 82.

³⁸⁴ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 30.

³⁸⁵ Susanne BLUMESBERGER, Michael DOPPELHOFER, Gabriele MAUTHE, *Handbuch österreichischer Autorinnen und Autoren jüdischer Herkunft. 18. bis 20. Jahrhundert*, 3. svazek, Mnichov 2002, s. 1246.

³⁸⁶ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 30.

³⁸⁷ Podle zápisu v sňatkové matrice Izraelské židovské obce v Černovicích (IKG Czernowitz) se Eugenie a Hermann sezdali 16. prosince 1900 v Černovicích. In: Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten,

V době (rok 1912), kdy Eugeniino reformní reálné gymnázium získalo právo veřejnosti, již Hermann vykonával funkci zástupce ředitele v Muzeu obchodu.³⁸⁸ O rok později z něj ale odešel na Ministerstvo financí.³⁸⁹ Mimo jiné v tomto období získal vyznamenání rytířského kříže Řádu Františka Josefa za zásluhy.³⁹⁰ Jeho pracovní kariéra začala strmě stoupat. V roce 1921 se stal na ministerstvu odborovým vedoucím a dokonce podle vzpomínek Karin Michaëlisové údajně dvakrát odmítl post ministra obchodu z důvodu svého původu. Domníval se, že už dost Židů obsadilo vysoká úřednická místa a nechtěl tím ještě více pobouřit židovské nepřátele.³⁹¹ Záhy o dva roky později odešel ze státní sféry do té privátní. Banka s názvem *Anglo Austrian* mu nabídla prezidentské místo.³⁹² Následně v únoru roku 1924 vyzývaly odbory bankovních úředníků ke stávce, neboť se jich dotýkala problematika nízkých platů a špatných pracovních podmínek. Docházelo k roztržkám mezi policií a demonstranty. Navíc noviny se nemohly smířit s tím, že Hermann opustil státní sektor a odebral se do privátního podniku. Redaktor v *Neue Freie Presse* použil pro svůj článek na titulní stránce deníku i slovo farizej.³⁹³ Asistentka Marie Stiasna měla Hermanna do práce pro jeho bezpečnost raději doprovázet s pistolí uschovanou v kabelce.³⁹⁴ Nic ale nemění na faktu, že se Hermann spolupodílel na zavedení nové rakouské měny, šilinku a zároveň vedl boj za ukončení poválečné hyperinflace.³⁹⁵ Hermann v bance setrval pouze

2012, s. 85. Navíc zpráva o sňatku v místních novinách Bukowinaer Post, *Familiennachricht*. 16. prosince 1900, dostupná online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=bup&datum=19001216&seite=3&zoom=43>, přístup 11. března 2022

³⁸⁸ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 31.

³⁸⁹ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 206.

³⁹⁰ Beatrix SCHIFERER, *Vorbilder: kreative Frauen in Wien; 1750-1950*, Vídeň, 1994, s. 83

³⁹¹ Karin MICHAËLIS, *Der kleine Kobold – die Lebenserinnerungen der Dichterin*, Vídeň, 1948, s. 160.

³⁹² Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 206.

³⁹³ Novinový článek v *Neue Freie Presse*, *Noch einmal: der Fall Schwarzwald. Versuch einer Charakteristik*. 30. srpna 1923, dostupný online:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19230830&seite=1&zoom=48>, přístup 19. března 2022

³⁹⁴ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 267.

³⁹⁵ *Tamtéž*, s. 269.

dva roky. Roku 1926 došlo k jejímu prodeji a Hermanna propustili.³⁹⁶ Dále ve třicátých letech 20. století Hermann řídil firmu *Dynamit Nobel Bratislava* a rovněž v továrně na výrobu dynamitu společnosti *Nobel Bickford* sídlící ve Vídni působil jako vedoucí rada.³⁹⁷ Mimo jiné se věnoval i spisovatelské činnosti a psaní článků například do almanachu Schwarzwaldské školy.³⁹⁸ Zde také vyučoval národní ekonomii, filozofii, sociální a ústavní studie.³⁹⁹

Spisovatele Eliase Canettiho Hermannova osoba fascinovala. Dokonce u něj sklízel větší sympatie než *Paní doktorka*. Zároveň popsal, jak to asi v domě na *Josefstädter Straße 68* vypadalo: „[...] Mnohem lepší než ona, navzdory její vši přívětivé důvěrnosti, se mi líbí zamklý doktor Schwarzwald, malý, poněkud shrbený muž, který se pohybuje s hůlkou a potom zlostně sedí v koutě, odkud si nechává líbit nekonečné tlachání hostů s Paní doktorkou.“⁴⁰⁰ Hans Deichmann, věrný přítel rodiny Schwarzwaldových, Hermanna popisuje jako nejsečtějšího a nejsoudnějšího člověka, kterého poznal. Dále Oskar Kokoschka byl jím tak fascinován, že mu několikrát vytvořil portrét. Hermann mu během jednoho sezení řekl: „*Oskare, všechny lidi tady v domě smíš malovat, jen Genii musíš od svých příšerných čmáranic ušetřit.*“⁴⁰¹

V manželském svazku strávili Schwarzwaldovi dlouhých 39 let, a přestože měl každý z nich docela jiné povahové vlastnosti, dokázali s podivem vedle sebe harmonicky fungovat. Jejich diametrálních povahových rysů si všímaly i noviny: „[...] *On jde vpravo ona vlevo...Její resortem je humanita a sociální rozvoj slabých, jeho autorita a popuzování...Dr. Schwarzwald je však více naladěný na stávkokazy než na přímé republikány, jeho srdce nebije pro sociálně zranitelné, nýbrž pro ty, co podávají výkon,*

³⁹⁶ Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985, s. 37.

³⁹⁷ Österreichisches biographisches Lexikon, heslo Schwarzwald, Hermann, dostupné online: https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Schwarzwald_Hermann_1871_1939.xml, přístup 18. května 2022

³⁹⁸ Ročenka z roku 1913 Schwarzwaldských školních zařízení, dostupné online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=mls&datum=1913&page=33&size=45>, přístup 18. května 2022

³⁹⁹ Brigitta KEINTZEL, *Eugenie Schwarzwald*. In: René KOROTIN, *Gelehrte Frauen, Frauenbiographien vom 10. bis zum 20. Jahrhundert*, Vídeň, 1996, s. 240.

⁴⁰⁰ Elias CANETTI, *Das Augenspiel. Lebensgeschichte 1931-1937*, Mnichov, Vídeň, 1985, s. 202.

⁴⁰¹ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 208.

mistry alchymistického umění z papírové inflace razící zlato. [...]“⁴⁰² Hermann se snažil mírnit Eugeniiny nápady. Racionálně přemýšlel, a když za ním Eugenie přišla s plánem prázdninové akce pro děti na venkově, horlivě s ní o tom diskutoval: „*Hermanne, ted' mě napadla naprosto velká myšlenka! A převezmeme tento nový závazek. Letos v létě musí několik deset tisíc vídeňských dětí na venkov!*“ „*Genie, ty si se zbláznila? Jak si to představuješ? Kdo má zaplatit náklady pro takovou akci?*“ „*To je moje starost. Přivedu si lidi, kteří to mohou uhradit!*“ *Kde chceš vzít potraviny?*“ „*Ty musíme právě z vnitrozemí a ze zahraničí shromáždit.*“ „*A postele?*“ „*Postele? Na čerstvém vzduchu a pod ochranou střechou mohou děti také spát na seně nebo na slavnících.*“ „*Jak si to všechno představuješ! To je všechno neproveditelné!*“⁴⁰³ Eugenie tuto akci přesto zrealizovala a umožnila tak městské mládeži poznat venkovský život. Dosáhla uznání ze strany veřejnosti a děti jí byly za takový čin velmi vděčné.

V manželství se Eugenie mohla o svého muže kdykoliv opřít. Z vnějšku spolu žili ve spořádaném vztahu, avšak nezávisle od nekompromisních představ o řádném svazku se zde za kulisami vytvořil neobyčejný styl soužití tří lidí. Neodmyslitelně spjatá s Eugenií a Hermanem byla totiž mladá dáma Marie Stiasna. „*Přítelkyně Hermanna, která se o něj starala, ale nejenom o něj. Dělal doslova veškerou školní administrativu a zajišťovala chod domácnosti. Krásná, pohotová, inteligentní. Ani užvaněná ani zamlklá žena, bystrý člověk, jehož úsměv byl všem vzduchem života.*“⁴⁰⁴ Marie studovala anglistiku a romanistiku a po promoci v roce 1917 se začala objevovat v kruhu Schwarzwaldových.⁴⁰⁵ Nejdříve působila na ministerstvu financí jako sekretářka Hermanna Schwarzwalda⁴⁰⁶, poté se ale na škole stala pravou rukou Eugenie a nastěhovala se k nim do domu.⁴⁰⁷ Nebylo

⁴⁰² Novinový článek v Arbeiter-Zeitung, Tagesneuigkeiten. *Er geht rechts-sie geht links*. 6. března 1924, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=aze&datum=19240306&seite=4&zoom=33>, přístup 2. března 2022

⁴⁰³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 25, Helene RÄTTIG, *In memoriam Dr. Eugenie Schwarzwald*, s. 2.

⁴⁰⁴ René FREUND, *Land der Träumer, Zwischen Größe und Größenwahn- verkannte Österreicher und ihre Utopien*, Vídeň, 2000, s. 111.

⁴⁰⁵ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 239.

⁴⁰⁶ Dietmar GRIESER, *Fraudaktors rechte Hand. Eugenie Schwarzwald und Marie Stiasny*. In: Dietmar GRIESER, *Die guten Geister, Sie dienten den Großen dieser Welt – Köchin, Butler, Sekretär*, Vídeň, 2008, s. 126.

⁴⁰⁷ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 33

tajemstvím, že s manželi žila ve vztahu.⁴⁰⁸ Hermann využíval pro sebe svou vlastní ložnici a v případě, že si stěžoval na zdravotní problémy, ptávala se Eugenie své společnice, jakpak se její manžel vyspal.⁴⁰⁹ Eugenie se v tomto vztahu necítila vůbec znevýhodněná, ba naopak. Lze tak argumentovat díky dopisům, adresované přítelkyni Karin Michaëlisové, kde svého manžela a Marii Eugenie označuje jako „*ti moji*“ anebo „*moji milovaní*“. Podobným způsobem nazýval své dvě osudové ženy Hermann a to „*moje dámy*“.⁴¹⁰ Marie sehrála v životě Schwarzwaldů významnou roli. Až do konce života se jim snažila pomáhat. Jednak zajistit jejich adekvátní zdravotní péči a zachránit majetek nedobrovolně zanechaný v Rakousku.

4.6.2 Salónní atmosféra

Velkou část svého života strávili manželé Schwarzwaldovi v pronajatém domě na *Josefstädter Straße 68* v osmém vídeňském okrsku, kam se v roce 1909 přestěhovali.⁴¹¹ Eugenie svůj nový domov nazývala „*Gartenhäusls*“ (zahradním domečkem).⁴¹² Nacházela se zde řada bříz, dva javory, keře vonících růží s růžovými a tmavě červenými květy. Z jedné sousedské zahrady jim na pozemek zasahoval bambusový porost, další zeď byla porostlá břechťanem a vinnou révou. V létě zahrada nabízela příjemný chládek s foukáním lehkého vánku.⁴¹³

Jejich nová adresa se stala místem setkání mladých talentů, později působících v oblasti literatury, hudby, vědy, herectví, politiky a podobně. Liberální, světu otevřená atmosféra, kde se střetávali lidé různých politických a uměleckých názorů. Intelektuálové, již zde horlivě diskutovali, patřili k příslušníkům takzvané Vídeňské moderny.⁴¹⁴ Zvláště literární

⁴⁰⁸ Heike HERRBERG, Heidi WAGNER, *Wiener Melange, Frauen zwischen Salon und Kaffeehaus*, Berlín, 2014, s. 45.

⁴⁰⁹ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 239.

⁴¹⁰ *Tamtéž*, s. 240.

⁴¹¹ Beatrix SCHIFERER, *Eine Frau aus der Bukowina: Leben und Werk der Eugenie Schwarzwald*. In: Ilona SLAWINSKI, Joseph P. STRELKA, *Die Bukowina Vergangenheit und Gegenwart, Eine Veröffentlichung des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts*, Vídeň, 1995, s. 210.

⁴¹² Bettina BALÁKA, *Über Eugenie Schwarzwald*, Vídeň, 2020, s. 17.

⁴¹³ *Tamtéž*, s. 14.

⁴¹⁴ Isabella ACKERL *Wiener Salonkultur um die Jahrhundertwende*. In: Jürgen NAUTZ, *Die Wiener Jahrhundertwende*, Vídeň, Graz, 1993, s. 144.

autoři Arno Holz, Carl Zuckmayer, Egon Friedell a Felix Braun vyhledávali salonní atmosféru školní reformátorky.⁴¹⁵ Pak se zde objevovala zvučná spisovatelská jména jako Rainer Maria Rilke, Jakob Wassermann, Robert Musil anebo Peter Altenberg.⁴¹⁶ Příležitostně navštěvoval Schwarzwaldovi i Michael Hainisch, syn Marianny Hainischové a pozdější první prezident Rakouské republiky.⁴¹⁷ Dalšího hosta Eliase Canettiho oslňovala nikoliv paní domu Eugenie Schwarzwaldová, ale seznam přítomných umělců.⁴¹⁸ Z ženských řad jsou se schwarzwaldským domovem nejvíce spjaty Karin Michaëlisová, Dorothy Thompsonová a Alice Herdanová-Zuckmayerová. Zároveň se jednalo i o oddané Eugeniiny přítelkyně, které s ní udržovaly pravidelný písemný kontakt.

V salonu, navrženým architektem Adolfem Loosem, se tak scházely po dobu téměř třiceti let osobnosti vídeňského kulturního života, ale i příslušníci jiných národů, kteří takzvaný „otevřený dům“ popisovali jako centrum pohostinnosti, tolerance a lidskosti. Eugenie žádného hosta neodmítla. Mohl zde setrvat jak dlouho chtěl a pokud nestihl poslední noční tramvaj, směl s naprostou samozřejmostí zůstat přes noc.⁴¹⁹ Prostřednictvím svých schůzek, které byly po večerech v jejím domě na denním pořádku, získávala drahocenné kontakty, díky nimž angažovala na škole jako učitele například Oskara Kokoschku, Arnolda Schönberga, Egona Wellesze nebo Ottu Rommela, jména známá z oblasti umění a kultury.

4.6.3 Přátelství Eugenie Schwarzwaldové

Jak již bylo výše zmíněno, sblížila se Eugenie nejvíce s Karin Michaëlisovou a Dorothy Thompsonovou. Karin se s Eugenií poprvé uviděla na půdě Schwarzwaldské školy v roce 1910. Jak lze z dochované korespondence (více než 100 dopisů) zvláště z posledních let Eugeniina života odhadnout, jednalo se mezi nimi očividně vůbec o to největší přátelské

⁴¹⁵ Isabella ACKERL *Wiener Salonkultur um die Jahrhundertwende*. In: Jürgen NAUTZ, *Die Wiener Jahrhundertwende*, Vídeň, Graz, 1993, s. 706.

⁴¹⁶ Renate GÖLLNER, *Eugenie Schwarzwald und ihre Schulen*. In: Ruth DEVIME, Ilse ROLLETT, *Mädchen bevorzugt. Feministische Beiträge zur 162 Mädchenbildung und Mädchenpolitik*, Vídeň, 1994, s. 232.

⁴¹⁷ Karin MICHAËLIS, *Der kleine Kobold – die Lebenserinnerungen der Dichterin*, Vídeň, 1948, s. 197.

⁴¹⁸ Elias CANETTI, *Das Augenspiel. Lebensgeschichte 1931-1937*, Mnichov, Vídeň, 1985, s. 203.

⁴¹⁹ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 131.

pouto. Dánská spisovatelka Karin Michaëlisová se věnovala tvorbě románů pro děti a dospělé a rovněž veřejně bojovala za lidská práva.⁴²⁰ Ve svých pamětech z konce čtyřicátých let 20. století se rozepsala i o svém vztahu k *Paní doktorce*. V době nacistické sféry vlivu byly její knihy zakázány, neboť veřejně vystupovala proti tomuto totalitnímu režimu. Kromě toho u sebe doma na ostrově Thurø v jižním Dánsku ukrývala od roku 1933 před nacisty celkem 15 emigrantů.⁴²¹ Karin vykreslila svou milovanou Eugenií jako specifickou umělkyni činu s vlídným přístupem k dětskému publiku. Úspěch Schwarzwaldské školy dále přisuzovala celkovému pozitivnímu pojetí: „*Genia se narodila jako umělkyně, ale ne jako malířka, ne jako básnířka, ne jako herečka. Umění bylo u ní život, genialita jednáním: vytvářela dítěti radost, odstraňovala to nejtěžší: starosti dítěte.*“⁴²² Totožně ji Karin Michaëlisová vystihla i ve svém dalším vyjádření: „*Ona geniální žena, která nenapsala žádné geniální dílo, žádné nevynalezla, ona rodilá umělkyně, u níž se nerozvinul žádný zvláštní talent, ani jako malířka, básnířka ani jako herečka. Umění se u ní proměnilo do života, do geniality skutku. Vytvořila to nejvyšší, to nejkrásnější, co může být vytvořeno: radost dítěte, odstranila to nejtěžší: starosti dítěte.*“⁴²³ Eugenie otevírala právě této věkové kategorii svou náruč a dokázala vystihnout moment, kdy to bylo nejvíce nutné. „*Nežila si svůj vlastní život, nýbrž ten od pěti stovek dětí a jako opravdová matka milovala nejčastěji to dítě, které ji v ten moment nejvíce potřebovalo.*“ Hrála zde jistě velkou roli skutečnost, že z jejího manželství s Hermannem žádné dítě nevzešlo.⁴²⁴

⁴²⁰ Karin Michaëlisová psala především o postavení žen ve společnosti. Debutovala v roce 1911 v Německu se svým románem *The Dangerous Age*, kterého se prodalo přes 80000 kusů. Díky svým cestovatelským misím v podobě přednášek se ve dvacátých a třicátých letech 20. století stala známou evropskému publiku čtenářů. Její romány byly přeloženy do několika jazyků. In: Ines RIEDER, *Wer mit wem? - Hundert Jahre lesbische Liebe. Berühmte Frauen, ihre Freundinnen, Liebhaberinnen und Lebensgefährtinnen*, Vídeň, 1994, s. 133.

⁴²¹ Bettina BALÀKA, *Über Eugenie Schwarzwald*, Vídeň, 2020, s. 47.

⁴²² Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 25, Das Maedchen aus den ukrainischen Waeldern von Karin Michaelis, s. 4.

⁴²³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 25, Karin Michaëlis, Das kleine Mädchen aus den polnischen Wäldern, s. 4.

⁴²⁴ Wilhelm BRAUN, *Dr. Eugenie Schwarzwald*. In: Annette DAIGGER, Renate SCHRÖDER-WERLE, Jürgen THÖMIG, *West-östlicher Divan zum utopischen Kakanien*, Vídeň, 1999, s. 338.

Další žena z úzkého okruhu přátel, s níž Eugenie sdílela ve svých dopisech své pocity, úspěchy a zklamání, se jmenovala Dorothy Thompsonová. S touto americkou novinářkou se Eugenie sblížila v roce 1926, kdy se Dorothy ocitla v Evropě a zároveň v krachujícím manželství s maďarským žurnalistou Josephem Bardem. Podporu našla právě u Eugenie ve Vídni.⁴²⁵ Zakrátko po rozvodu se jejím novým životním partnerem stal Sinclair Lewis. Tento nositel Nobelovy ceny za literaturu z roku 1930 si velmi oblíbil Itálii, kde se snažil seznámit s místním písemnictvím a hudbou. Toho využila Dorothy, když si na Semmeringu nedaleko Eugenie pronajala v roce 1932 nemovitost a trávila tak v její blízkosti více času.⁴²⁶ Netrvalo však dlouho a Dorothy musela Evropu opustit. Svými protihitlerovskými články v amerických novinách se velmi znelíbila nacistickým úřadům a dokonce jí byl od roku 1934 zakázán vstup na německé území.⁴²⁷ Setkání s *Paní doktorkou* se v té době jevilo jako nebezpečné, a protože Thompsonová cítila vůči ní určitý závazek, přišla s nabídkou finanční pomoci a návrhem přestěhovat se do Ameriky.

4.7 Atmosféra třicátých let 20. století a poslední etapa života

4.7.1 Transformace společnosti a změny k horšímu

Na konci dvacátých let 20. století komplikovala schwarzwaldské aktivity stále se zhoršující ekonomická a politická situace. Nejen, že se Eugenie bezprostředně musel dotýkat krach na newyorské burze 24. října 1929, kdy čelila náporu nově nezaměstnaných prosících o pomoc, ale také ustavičné shánění peněz pro chod školy se jevilo jako velmi namáhavé, jak se o tom zmínila své přítelkyni Karin Michaëlisové v dopise psaném z Grundlsee: „[...] začíná září, (tady člověk neví jaký je den natož měsíc) můj měsíc sebevraždy. Protože bezesně ležím před starostmi, jestli moje škola finančně projde skrz nový školní rok, protože jsem osm hodin denně na telefonu a hledám místa, byty, oblečení, protože píšu pošetilé články, poněvadž nutně potřebuji pár stovek marek, když se užírám

⁴²⁵ Vincent SHEEAN, Jaffé FRITZ, *Dorothy und Red: die Geschichte von Dorothy Thompson und Sinclair Lewis*, Mnichov, 1964, s. 21.

⁴²⁶ *Tamtéž*, s. 236.

⁴²⁷ Kerstin FELLER, *Dorothy Thompson. Eine Schlüsselfigur der Welt des Exils*. In: John SPALEK, Konrad FEILCHENFELDT, Sandra HAWRYLCHAK, *Deutschsprachige Exilliteratur seit 1933. Band 3. USA*, 2002, s. 364.

*soucitem se světem, jehož hloupost je ještě větší než jeho neštěstí.*⁴²⁸ Tím mohla narážet na vzestup Národně socialistické německé dělnické strany, která se po volbách v září 1930 stala druhou nejsilnější politickou frakcí v německém parlamentu. Byť si držela od politiky odstup, nemohla dlouho ignorovat nebezpečí hrozící židovské národnosti. Schwarzwaldovi se ve Vídni radili k židovskému měšťanstvu, jež se zcela asimilovalo, ale nešlo směrem konverze.⁴²⁹

V roce 1932 se finanční situace školy zdála neúnosná. Zadlužená Eugenie se se svými problémy svěřila Hansu Deichmannovi: „[...] Školní starosti znamenají: obecné škole se daří ještě hůře než v předešlém školním roce a má schodek 16000 šilinků, o kterých nevím, kde bych je měla vzít. Zavřít ale nemůžu, protože by jinak bylo šest lidí bez práce. Tomuto problému jsem se teď 4 týdny věnovala, aniž bych si lichotila, smím říct s minimální úspěchem. Ještě nevím, co budu dělat, ale v každém případě není pochyb o tom, že se jedná o krizový jev, když se všichni lidé okolo mají stejně [...]“⁴³⁰ Finanční deficit obecné školy se za rok sice o polovinu snížil, přesto okolnosti Eugenie donutily tento typ vzdělávání zavřít.⁴³¹ Další ranou pro ni byla ztráta starého přítele Adolfa Looseho v srpnu 1933. Byť se od něj po jeho aféře spoustu lidí odvrátilo, Eugenie zůstala. Je zajímavé, jak po třiceti letech spolupráce a přátelství Eugenie preferovala vykáni v komunikaci.⁴³²

Nový smysl práce našla v podobě pomoci německým uprchlíkům. Chtěla je ubytovat ve svém hotelu Jezerní pohled na jezeře Grundlsee, který plánovala využívat i během zimy. Jenže její nadační činnost financovaly z velké části výdělky z psaní novinových článků a ty se jí psaly těžko, když byla nucena posílat pozitivně laděné historiky každodennosti. Německé noviny už její články nevydávaly vůbec.⁴³³ Rovněž myslela i na v minulosti

⁴²⁸ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 136.

⁴²⁹ Renate GÖLLNER, *Ein frühes reformpädagogisches Projekt: Eugenie Schwarzwald, eine Pionierin der Mädchenbildung*, Klagenfurt, 1995, s. 3.

⁴³⁰ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 139.

⁴³¹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Videň, 1999, s. 215.

⁴³² Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen A 1/21, 1939/40 Briefe G.S. an ihren Arzt in Zürich, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Adolfu Loosovi, Hofgastein, 25.5.32.

⁴³³ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 294.

úspěšný projekt *Vídeňské děti na venkov*: „Nyní prázdné hotely a penziony by se znovu mohly zaplnit dětmi.“⁴³⁴ Od roku 1934 se Eugenie musela ve své škole držet veřejného učebního plánu. To pro ni znamenalo, že už si sama nemohla vybírat učitele, neboť tato kompetence nově náležela městskému školnímu radovi.⁴³⁵

Dolehly na ni také únorové události spjaté s honem na sociální demokraty. Obětí této akce se stal mimo jiné Otto Glöckel, jehož 13. února 1934 zatkli. Po rozpuštění rakouského parlamentu a nástupu nové vlády pod vedením konzervativce a člena Křesťansko-sociální strany Engelberta Dollfuß se totiž nové školské reformy ocitly v jeho nemilosti. Po devíti měsících, aniž by byla vznesena obžaloba, směl Otto Glöckel opustit vězení. Tento nucený vězeňský pobyt se na něm ovšem podepsal po zdravotní stránce.⁴³⁶ Eugenie popsal probíhající situaci v dopise věnovaném Dorothy Thompsonové: „[...] Nezranili jsme se. Můžeš si jen myslet, co to pro naše srdce znamenalo, když 13. února, na Hemmeho narozeniny, doprovázelo každé slovo 24 hodin burácení kanónů. Jsme všichni tak unavení a podlomení, jako kdybychom dvacet dní drželi půst. Dodneška jsem se ještě pro jednu nerozhodla, jakou záchrannou akci bych vedla a ty přece víš, že mojí první myšlenkou je pomáhat [...] Tak hrozné mi přijde všechno, co souvisí s násilím, tak můžu přece pochopit, že národ sahá po zbraních, aby zlepšil svou neúnosnou pozici. Nevinní stříleli na nevinné, nikdo nebyl vážně na nikoho rozhněvaný. Každý věděl, že přitom pro něj nemůže nic vyplynout. Absolutně se nemůžeme dozvědět, kdo vyslovil to slovo rozkazu. Věřím, že to byla nouze. Rozumy a srdce, zahalené z hladu a zoufalství, nemohly už ovládat své ruce. Toto sáhnutí po zbraních se stalo neštěstím, které se k Vídni vůbec nehodí. Přitom, jak to bylo možné v rámci hrozných událostí, snažily se všechny složky chovat řádně. Všude odvaha, splnění povinnosti, poslední oddanost, ale to celé jedno strašlivé nedorozumění, neúrodné a možná užitečné pro společné nepřátele [...]“⁴³⁷

⁴³⁴ Novinový článek v *Neue Freie Presse*, *Sommerrost 1933*, 16. července 1933, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19330716&seite=10&zoom=33>, přístup 10. června 2022

⁴³⁵ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 101.

⁴³⁶ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 213.

⁴³⁷ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 27-29, Mappe 28, Briefe 1934-1938, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Dorothy Thompsonové 24. února 1934

Nabízela se myšlenka emigrace. Hermann tuto možnost jasně odmítl. Byť mu doktoři po diagnóze chronické arteriosklerózy zakázali se rozčilovat, nechtěl Vídeň za žádnou cenu opustit.⁴³⁸ Protože manželé v hlavním rakouském městě nadále setrvali, Eugenie se v následujících týdnech bezprostředně dotýkala opatření, prováděná „křesťanským stavovským státem“ v čele s Engelbertem Dollfußem. Část jejich profesorů, patřících k sociálním demokratům, musela školu opustit. Například obecní radní a dlouholetá Eugeniina kolegyně Aline Furtmüllerová, která se těšila za strany žákyň velké oblibě, byla donucena jít do penze, kde se angažovala v činnostech ilegálních revolučních socialistů. Ačkoliv ji také zadrželi, podařilo se jí po jejím propuštění spolu s manželem uprchnout do Spojených států.⁴³⁹ V roce 1936 na pozici ředitelky lycea vystřídala Josefina Weisselová Amalii Mayerovou, jež po 16 letech ve vedení a celkově po 35 letech školu opustila. O rok později v roce 1937 se vedení lycea a reálného gymnázia ujala Margarete Erbanová.⁴⁴⁰

Eugenie se snažila za každou cenu získat finance pro chod školních aktivit. Přísun peněz jí mimo jiné zajišťovaly cesty po přednáškách. Pravidelně nejméně dvakrát do měsíce opouštěla Vídeň a pro své posluchače hovořila o tématech jako pacifismus, reforma vzdělání nebo práce pro mládež. Dále také vystupovala v rádiových vysíláních. Když měl Hermann pocit, že jí v zahraničí hrozí nebezpečí, její akce jí rozmlouval. Určitě si Eugenie dala pauzu od cestování v listopadu 1936, kdy Hermann prodělal mozkovou mrtvici a byl po dlouhou dobu upoutaný k lůžku.⁴⁴¹ Začátkem roku 1938 plánovala s podporou Aage Donse cestu do Dánska. S tímto dánským spisovatelem se seznámila o rok dříve během léta na Grundlsee. Právě on patřil na konci jejího života k úzkému okruhu adresátů. 23. července 1940, těsně před svou smrtí, mu Eugenie věnovala svůj poslední dopis.⁴⁴² Ostatně korespondence v letech 1938 až 1940 sehrála pro bádání o životě vídeňské školní reformátorky důležitou roli, jelikož kromě zpráv nacistických úřadů tvořily dopisy výhradní pramenný materiál. Jedině touto formou mohla Eugenie komunikovat se světem poté, co se návrat z dánských přednášek jevil jako krajně nebezpečný.

⁴³⁸ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 304.

⁴³⁹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 214.

⁴⁴⁰ Bettina BALÁKA, *Über Eugenie Schwarzwald*, Vídeň, 2020, s. 110.

⁴⁴¹ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 310.

⁴⁴² Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 1-4, Briefe von Dr. Eugenie Schwarzwald an, s. 6.

4.7.2 Už nikdy zpátky do Rakouska

Tato březnová mise roku 1938 se jí nakonec stala osudnou. Strach o sebe a o své nejbližší a jaké důsledky může mít příchod nacistů k moci si uvědomovala již na konci roku 1937: „[...] Už v prosinci jsem věděla a pořád se pokoušela Hemmeho a Mariedl pohnout k likvidaci naší tamní existence [...].“⁴⁴³ V únoru 1938 se její obavy stupňovaly. Se svým rozpoložením se Eugenie svěřila Karin Michaëlisové: „[...] Dělán si starosti, jestli mám jet začátkem března na pár dní do Kodaně, kde mi mladý Aage Dons zajistil laskavým způsobem přednes v rádiu a v Lize míru (Friedensliga). Myšlenka opustit dům a snad, že ho tak po návratu znovu nenajdu, mě paralyzuje [...].“⁴⁴⁴ Přesto se s velkou nevolí a po neustálém rozmýšlení Eugenie 3. března 1938 vydala na cestu.⁴⁴⁵ Mimochodem právě z této zahraniční mise uveřejnily vídeňské noviny 11. března 1938 její poslední fejetonový příspěvek.⁴⁴⁶

Doma se mezitím situace zhoršovala. 12. března bylo Rakousko připojeno k nacistickému Německu. Nově zavedená opatření vůči Židům se dotkla rodiny Schwarzwaldových prakticky okamžitě. Už v ten samý den se v jejich domě na *Josefstädter Straße* objevili čtyři muži gestapa. Klidný Hermann, který zrovna obědval, je pozval dál. Ti se hned zajímali o telefonní seznam. Opisovali si jména a ptali se, kdo má židovský původ. Následně se rozhodli Hermanna, Marii Stiasnou a ještě další dva hosty zadržet. Relativně pokojný oběd se tak rázem proměnil ve špatný zážitek. Při výslechu na policejní služebně se Marii podařilo gestapo přesvědčit o tom, že Hermanna sužují zdravotní problémy. Navíc Marie Hermanna oslovovala jako „pana sekčního šéfa“, což mělo tyto muže patrně také ovlivnit, nechat ho být. Propustili je po několika hodinách, a protože se Marie bála, co bude dál, rozhodla se Hermanna přemístit do svého bytu

⁴⁴³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 27-29, Mappe 28, Briefe 1934-1938, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Alici Herdanové-Zuckmayerové 11. dubna 1938

⁴⁴⁴ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 25, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Karin Michaëlisové, 2. února 1938, s. 3.

⁴⁴⁵ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 317.

⁴⁴⁶ Novinový článek v Neues Wiener Tagblatt, *Hotel in Spanien*, 11. března 1938, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwg&datum=19380311&seite=8&zoom=33>, přístup 27. dubna 2022

v Pötzleinsdorfu na tehdejší předměstí Vídně.⁴⁴⁷ Místo úkrytu si nevybrala náhodou. Věděla, jaké panují v tomto městě poměry, neboť se zde narodila.⁴⁴⁸ Obyvatelé domu na *Josefstädter Straße 68* po spatření nacistických uniforem ze strachu a paniky spálili veškeré dopisy od *Paní doktorky*. Strachovali se z další domovní prohlídky.⁴⁴⁹

Eugenie tou dobou podle plánu absolvovala v Dánsku svůj program a chystala se na návrat do Vídně. Přátelé ji ale informovali o nevítané návštěvě u ní doma a doporučili jí setrvat v Kodani. Daleko od svých každodenních školních povinností a dobročinných projektů tak měla nyní čas k přemýšlení. Věděla, že situace už nebude taková jako předtím. Měsíc po převzetí moci nacisty se smířila v dopise pro Alici Herdanovou-Zuckmayerovou se ztrátou majetku a aktivit, které do poslední chvíle v Rakousku vedla. Zároveň chtěla s odhodláním začít znovu.⁴⁵⁰ Nejvíc jí však trápilo odloučení od manžela. Jakýkoliv přímý písemný kontakt s Vídní nepřipadal v úvahu. Musela se spoléhat na své známé, kteří Hermannovi její korespondenci zprostředkovávali. Navíc se Eugenie musela snažit dopisy formulovat nezáludným způsobem. Jako adresu uváděla tu v osmém vídeňském okrese. Že by nevěděla o Hermannově stěhování nebo se snažila úřady oklamat?⁴⁵¹

Eugenie nevzdávala naději oživit své aktivity. O tom také 14. května 1938 informovala československého spisovatele Františka Langera. Patrně se velmi dobře znali, poněvadž ho v dopise oslovovala *Frantiček*. „[...] Zrovna hledám zemi, která mi povolí, mé životní dílo nově vybudovat, protože jsem v krátkosti všechno ztratila, můj okruh působení, moji školu, moji nadaci, moje domovy, můj majetek a nadto jsem daleko od mého muže, skrz tu

⁴⁴⁷ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 318. Podle Göllnerové se Schwarzwaldovi přemístili do Pötzleinsdorfu už v únoru 1938. Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 223.

⁴⁴⁸ Dietmar GRIESER, *Fraudoktors rechte Hand. Eugenie Schwarzwald und Marie Stiasny*. In: Dietmar GRIESER, *Die guten Geister, Sie dienten den Großen dieser Welt – Köchin, Butler, Sekretär*, Vídeň, 2008, s. 126.

⁴⁴⁹ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 212.

⁴⁵⁰ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 27-29, Mappe 28, Briefe 1934-1938, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Alici Herdanové-Zuckmayerové 11. dubna 1938

⁴⁵¹ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 321.

nešťastnou náhodou, když jsem 3. března odcestovala na přednášku, ze které bych se neměla vrátit domů. Poloviční smrt [...]“⁴⁵²

Ovšem situace byla ještě horší. 1. května 1938 se Eugenie od kodaňského lékaře dozvěděla zdrcující diagnózu. Bojovala s rakovinou prsu. Odborníci ji nutili k neodkladné operaci. Eugenie však chtěla podstoupit zákrok ve Švýcarsku. Ovšem, aby mohla vycestovat, musela tři týdny čekat na vyřízení víz. Do té doby měla ještě nějaké místní pracovní závazky v podobě přednášek ve spolcích a rádiových vysíláních. Při zástavce u Karin Michaëlisové na ostrově Thurø se začal její zdravotní stav horšit. Lékaři tak na Eugenii s operací naléhali. Nakonec ji přesvědčili a Eugenie se 24. května 1938 podrobila zákroku.⁴⁵³ Následovala třítýdenní nemocniční kúra a poté rekonvalescence u její věrné dánské přítelkyně. Karin Michaëlisová se snažila Eugenii přesvědčit, aby se k ní nastěhovala. Eugenie nejdříve odmítala. Přeci jen z Kodaně měla lepší přístup k informačním pramenům a diplomatickým kanálům. Eugenie totiž dále plánovala navštívit Paříž a poté se usadit v Curychu.⁴⁵⁴ O jejím zdravotním stavu neměl Hermann ve Vídni ani tušení.⁴⁵⁵ Eugenie se ho snažila přemluvit, aby opustil Vídeň a našel bezpečí u ní v zahraničí. Hermann o takové cestě zpočátku nechtěl vůbec nic slyšet. Svůj názor ale postupně přehodnotil a Eugenie od něj 4. července, tedy v den, kdy slavila narozeniny, obdržela zprávu o tom, že by ji rád následoval do Curychu, odkud chtěla Eugenie

⁴⁵² Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen A 1/21, 1939/40 Briefe G.S. an ihren Arzt in Zürich, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Františku Langerovi, Kopenhagen, 14. 5.38.

⁴⁵³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 18-21, 1939/40 Briefe G.S. an ihren Arzt in Zürich, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Patu Coatesovi z 31. ledna 1939. Patrick Devereux Coates (1916-1991) britský diplomat v Číně (1937-1942), jako devatenáctiletý navštívil se svou rodinou vilu Seeblick a právě tam vzniklo přátelství mezi ním a *Paní doktorkou*. In: Alice HERDAN-ZUCKMAYER, *Genies sind im Lehrplan nicht vorgesehen*, Frankfurt nad Mohanem, 1979, s. 259.

⁴⁵⁴ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 324.

⁴⁵⁵ Karin MICHAËLIS, *Der kleine Kobold – die Lebenserinnerungen der Dichterin*, Vídeň, 1948, s. 286.

realizovat své nové plány.⁴⁵⁶ Po své dánské rekonvalescenci se tam skutečně 27. července 1938 přestěhovala.⁴⁵⁷

Se svou energickou povahou však zamýšlela dále cestovat. Svěřila se Karin Michaëlisové s nápadem zřídit rakouský sportovní hotel ve Francii, kde má lepší kontakty než ve Švýcarsku.⁴⁵⁸ Eugenie se téměř 40 let snažila oživit dívčí střední vzdělání a dále přispět svými inovacemi v oblasti sociální projektů. Za ta léta si na svou stranu získala velké množství příznivců, kteří jí nyní v neveselé situaci nabídli pomocnou ruku. Švýcarští přátelé jí domlouvali, aby s manželem zůstala ve Švýcarsku. Ti z Francie ji zase lákali k sobě. Eugenie dostávala ale i nabídky z Ameriky.⁴⁵⁹ Přála si ovšem jediné. Co nejrychleji vyřídit víza pro svého manžela a své nejbližší a bezpečně je dostat do Curychu. Strávila tak velkou část dne nad korespondencí s cizineckou policií, notáři a švýcarským státním kancléřstvím. Se svým právním zástupcem Helmuthem Jamesem von Moltkem byla také v intenzivní kontaktu, neboť se s jeho pomocí snažila na dálku zachránit zabavený majetek. Jako důležitý článek akce vystupovala i administrativní pomocnice školy Marie Stiasna. 15. srpna 1938 se jí totiž povedlo najít nového majitele pro vilu Jezerní pohled na jezeře Grundlsee. Za 50 000 říšských marek o ni projevila zájem nacistická organizace válečných veteránů pod vedením Wilhelma Reinharda. Více jak polovinu kupní ceny spolkl hypotéky, pár tisíc říšských marek připadlo právnímu zástupci a zbytek (necelých 20 tisíc marek) bylo přímo vloženo na zablokované konto, tzv. emigrantské konto, ke kterému neměla Eugenie ani zplnomocněnci přístup. Tím tak hotel i výtěžek z prodeje připadly víceméně do rukou nového režimu.⁴⁶⁰ Trvalo něco přes měsíc, než župní správa povolila převedení vily. Z malé částky, kterou Marie Stiasna obdržela za vilu Seeblick, nechala vyřídit pro Hermanna víza a na konci září roku 1938 se manželé Schwarzwaldovi po půlročním odloučení znovu shledali.⁴⁶¹

⁴⁵⁶ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 18-21, 1939/40 Briefe G.S. an ihren Arzt in Zürich, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Patu Coatesovi z 31. ledna 1939

⁴⁵⁷ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 139.

⁴⁵⁸ *Tamtéž*, s. 251.

⁴⁵⁹ *Tamtéž*, s. 252.

⁴⁶⁰ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 328.

⁴⁶¹ *Tamtéž*, s. 332.

4.7.3 Nelehký konec

Eugenie se jistě cítila šťastně. I když v této době došlo k definitivnímu uzavření školy a likvidaci jejího majetku, nyní už nemusela být na všechno sama. Zároveň se však rozhodla před Hermannem zamlčet jedno trápení. V den před Hermannovým příjezdem se při lékařské kontrole dozvěděla o další nezbytně nutné operaci, neboť se jí rakovina vrátila. Nemoc se snažila zprvu porazit ozařováním, ale čas rychle utíkal a zákrok se jevil jako jediné řešení. 24. listopadu 1938 se tak Eugenie znovu ocitla na operačním sále.⁴⁶² Svoje zdravotní problémy se snažila Hermannovi nadále tajit. Také Hermann na tom nebyl po zdravotní stránce nejlépe. Vysoký krevní tlak a arterioskleróza mu komplikovaly život. Údajně ho již od roku 1931 sužovaly poruchy řeči a psaní.⁴⁶³

Marie Stiasna ve Švýcarsku nepobyla dlouho a vrátila se do Vídně, do *Josefstädter Straße*, ještě zachránit zbytky z majetku manželů.⁴⁶⁴ Její pokus se však minul účinkem. Ani Helmuthu Jamesovi von Moltkemu se z jejího vlastnictví nepodařilo skoro nic získat zpátky. V dopise pro Pata Coatese ze 17. října 1938 se dozvídáme, co se stalo s jejími majetky: „[...] Z Vídně se už nedá nic zachránit. V našem domě jsme vypověděli smlouvu. Protože většina nábytku byla vestavěná, můžeme si vzít s sebou z domácnosti jen málo. Peníze, šperky a kožešiny jsme nikdy neměli. Můj dětský domov v Kübu byl zabaven, aniž by mi to někdo sdělil; Grundlsee se prodal za desetinu ceny k pokrytí nákladů za stěhování a daní. Moje škola s 500 žáky byla 15. září 1938 zavřena, na den, ve kterém 37 let existovala, aniž by mě o tom někdo vyrozuměl. Školské vybavení, vybavení slavnostního sálu, naše drahocenné sbírky byly prodány, aniž bych o tom předtím slyšela jen jedno slovo. Peníze z toho jsem žádné nedostala. [...] Nezbyvá nám nic jiného než malý příspěvek, který Hemme dostával z Anglie v době, když byl předsedou Anglobanky. Tyto peníze jsou jediné, co mezi námi a smrtí z hladu stojí, ale z toho si samozřejmě vůbec nic

⁴⁶² Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 18-21, 1939/40 Briefe G.S. an ihren Arzt in Zürich, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Patu Coatesovi z 31. ledna 1939

⁴⁶³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 25, Briefe Marie Stiasny an Dr. Kartagener, nedatovaná zpráva lékaře pohřebnímu ústavu o zdravotním stavu Hermanna Schwarzwalda

⁴⁶⁴ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 334.

*nedělám. Vím určitě, že brzy budu vydělávat dostatek peněz, abych nás všechny uživila.*⁴⁶⁵

Co se finančních příjmů týče, byli tak Schwarzwaldovi odkázáni na Hermannovu penzi, ze které však Eugenie nemohla investovat do svých projektů. V tomto případě jí nabídli pomoc například Rudolf Serkin, Albert Einstein nebo Thomas Mann. Edward Cushing z Connecticutu, host v hotelu Seeblick, ustanovil ve státech Schwarzwaldský fond k financování nového hotelu. Zároveň chtěl, aby se novým domovem Schwarzwaldových stal New York nebo Vermont. Eugenie tak náročné stěhování neplánovala. Ani Hermannovi se ten nápad nelíbil. Přesto se však z Curychu odstěhovali na cenově dostupnější místo. Jejich novým domovem se v únoru 1939 stalo město Ascona v jižním Švýcarsku. Marie jim pomohla se zařízením nového bydlení, vařila a obstarávala manželům veškerou péči.⁴⁶⁶

Vedle zdravotních problémů a nedostatku financí čelili Schwarzwaldovi podle nových švýcarských zákonů další nepříjemnosti. Jako azylanti nesměli ve Švýcarsku pracovat.⁴⁶⁷ O tom Eugenie informovala i Karin Michaëlisovou v dopise z 23. března 1939. Jejich povolení k pobytu mělo končit k poslednímu březnovému dni. Eugenie však byla přesvědčená, že bude moci se svým manželem a Marií nadále zůstat, neboť jsou podle ní ve Švýcarsku velmi oblíbení a pomáhají jim místní přátelé.⁴⁶⁸ Podpořit ji chtěla i Dorothy Thompsonová, Eugeniina blízká přítelkyně, která za oceánem působila jako úspěšná spisovatelka a žurnalistka. Snažila se Eugenie přemluvit, aby i s rodinou emigrovala do Ameriky. Zajistila ji totiž učitelskou pozici v jedné newyorské škole, a tudíž s jistotou pracovní smlouvy by si Eugenie nemusela dělat starosti se sháněním víza.⁴⁶⁹ Dále se Thompsonová rozhodla Eugenie měsíčně posílat 400 až 500 švýcarských franků po dobu,

⁴⁶⁵ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 18-21, Briefe G.S. an ihren Arzt in Zürich, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Patu Coatesovi, Zürich, 17. Oktober 1938.

⁴⁶⁶ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 334.

⁴⁶⁷ *Tamtéž*, s. 335.

⁴⁶⁸ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, A1 5-8, 1939, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Karin Michaëlisové, Ascona, 23. března 1939

⁴⁶⁹ Kerstin FELLER, Dorothy Thompson. *Eine Schlüsselfigur der Welt des Exils*. In: John SPALEK, Konrad FEILCHENFELDT, Sandra HAWRYLCHAK, *Deutschsprachige Exilliteratur seit 1933. Band 3. USA*, 2002, s. 379.

kdy je bude potřebovat.⁴⁷⁰ *Paní doktorka* o stěhování do Ameriky neuvažovala. Ale zároveň v dopise ze 27. června 1939 vyslovila Thompsonové přání, zdali by jí imigrační dokumenty přeci jen nemohla zaopatřit, protože pokud i přes mírové poměry zvítězí fašismus, nemá jí v Evropě co držet a jako jediné bezpečné řešení, kam se přestěhovat, připadá Amerika. Jestli však válka vypukne, je odhodlána zůstat, neboť chtěla i nadále se svými zkušenostmi z předchozích let zejména z doby první světové války pomáhat potřebným.⁴⁷¹ Stejně stanovisko ohledně setrvání v Evropě či využití nabídky Dorothy Thompsonové zaujala i v dalších dochovaných dopisech z 3. července a 26. července 1939.⁴⁷²

Její taktikou tak bylo vyčkávat. Nahrával ji k tomu i fakt, že směla s rodinou zůstat ve Švýcarsku.⁴⁷³ Navíc Hermannův zdravotní stav se začal rychle horšit a dlouhé cestování nepřipadalo v úvahu. Přesto se Eugenie rozhodla přemístit do švýcarského města Flims, kde by si Hermann mohl v horách vychutnat letní počasí.⁴⁷⁴ Tamní pobyt však netrval dlouho. 17. srpna 1939 ho sanitka odvezla do curyšské nemocnice, ve které zemřel na selhání srdce.⁴⁷⁵ Bezprostředně po manželově smrti pravděpodobně neexistují od Eugenie žádné dopisy. Nastalá situace ji velmi zlomila. O Hermannově úmrtí informoval Karin Michaëlisovou Rudolf Serkin.⁴⁷⁶ Dále korespondenci vyřizovala Marie Stiasna. Ta se také v říjnu 1939 postarala o další stěhování zpátky do Curychu. Radost Eugenie neudělal ani zachráněný nábytek z Vídně, který do nového bytu dorazil.⁴⁷⁷ Trvalo dlouho, než Eugenie navázala písemný kontakt se svými blízkými. Až 3. listopadu 1939 vylíčila do Číny Patu

⁴⁷⁰ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 18-21, Briefe an/über 1934-1938 Wien, Ein Brief Dorothy Thompson an Genia Schwarzwald. (übersetzt) 31. Mai 1939.

⁴⁷¹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 228.

⁴⁷² Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5- 8, 1939, Dopisy Eugenie Schwarzwaldové adresované Victoru Zuckerhandlovi z 3. července 1939 a Felixi Braunovi z 26. července 1939

⁴⁷³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 5-8, 1939, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Patu Coatesovi z 28. června 1939

⁴⁷⁴ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 340.

⁴⁷⁵ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 229.

⁴⁷⁶ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 261.

⁴⁷⁷ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 340.

Coatesovi, v jak špatném rozpoložení se zrovna nachází: „[...] *Jak mi je, víš. Ztratila jsem mého nejlepšího přítele, jo, víc pohon do života, životní smysl, můj životní cíl. Absolutně nevím, jak bych měla dále žít a se všemi záležitostmi, jestli můžu nadále pracovat. Vše, co jsem dělala, se dělo k poctě, z lásky. Byl ke mně tak hodný, tak shovívavý, tak vděčný. Nic nebylo na světě tak špatné, dokud směl člověk doufat, že vstoupí do dveří, že hodí láskyplný, ustaraný, přímý pohled. To jediné, co mě za poslední dva měsíce nechává zapomenout, je skutečnost, že jsem sama nemocná. Potom, co jsem předešlý rok překonala první smrtelnou nemoc, mě postihla nová nemoc. Od Hemmovy kremace ležím s nesmírnými bolestmi a téměř nehybně v posteli s nemocí, která se nazývá artritida.*“⁴⁷⁸

Špatný psychický stav se tak podepsal na jejím zdraví. Na utišení bolesti dostávala nyní Eugenie morfium. Metastázy se z kostního systému rozšířily na plíce.⁴⁷⁹ Ač by Eugenie chtěla, nebyla už schopná reagovat na nabídky z celého světa ohledně pomoci. Ve Stockholmu měla zařídit domov pro finské děti, v Kanadě zase podpořit jedno sídlo a v Londýně otevřít kuchyň pro emigranty.⁴⁸⁰ O jejím zoufalém stavu se rozepsal Robert Musil ve svých denících: „[...] *Plány nových projektů jsou pryč, manžel najednou zemřel, ona sama na smrt nemocná. Ptám se jí v duchu, jestli věří, a protože si nedokážu představit, jak to dělá, nést svůj osud a ještě hledět vstříc blízké smrti.*“⁴⁸¹ Eugenie byla nepřetržitě odkázána na péči své dlouholeté přítelkyně a pomocnice Marie Stiasne. Ta ji provázela do posledních chvil jejího života, do 7. srpna 1940, kdy vídeňská školní reformátorka nemoci v Curychu podlehla.⁴⁸²

⁴⁷⁸ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 5-8, 1939, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Patu Coatesovi 3. listopadu 1939

⁴⁷⁹ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappe 25, Briefe Marie Stiasny an Dr. Kartagener

⁴⁸⁰ Renate GÖLLNER, *Das Ende einer Epoche. Jüdische Frauen und Bildung: Die Schwarzwaldschule*. In: Siglinde BOLBECHER, *Zwischenwelt 9, Frauen im Exil*, Klagenfurt, 2007, s. 36.

⁴⁸¹ Adolf FRISÉ, Robert Musil, *Tagebücher*, Hamburk, 1977, Bd. I., s. 631.

⁴⁸² Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 13-17, A1/13, úmrtní oznámení, srov.: Eugenie Schwarzwaldová zemřela 6. srpna 1940. In: Gustav KECKEIS, *Lexikon der Frau: in zwei Bänden: Band 2: I–Z*, Curych, 1954, s. 1220. Anebo Schwarzwaldová pobývala po roce 1938 ve Spojených státech amerických a zemřela v New Yorku. In: Lisa SILVERMAN, *Jewish Intellectual Women and the Public Sphere in Inter-War Vienna*. In: Angela KERSHAW, Angela KIMYONGÜR, *Women in Europe between the wars*, Aldershot, 2007, s. 158.

Marii se podařilo brzy po její smrti emigrovat do Spojených států. Později se usadila v Argentině a v městě Buenos Aires si otevřela obchod s knihami a květinami. Zemřela v roce 1958 na infarkt.⁴⁸³ Po roce 1945 se Marie ještě neúspěšně dožadovala uzavřít kapitolu týkající se hotelu Jezerní pohled na jezeře Grundlsee. Domáhala se totiž jeho navrácení. Sice se dočkala kladného vyřízení, tedy, že by jí byla vila vrácena v takovém stavu, v jakém se zrovna nacházela, ovšem musela by ho za nemalou částku odkoupit. Spor se táhl řadu let. Roku 1957 se vila Seeblick začlenila do spolku „*Deutsche Kameradenwerk*“ provozující sociální činnost. V jaké formě se tak stalo nelze vypátrat z důvodu absence úředních pramenů. Po 25 letech přestal spolek existovat.⁴⁸⁴

4.7.4 Zánik schwarzwaldského školního projektu

Ohledně existence školy jednaly nacistické orgány rychle. 22. dubna 1938 byl vrchní stavební rada Konstantin Peller povolán do funkce komisaře schwarzwaldských školních zařízení.⁴⁸⁵ Na to z dánského exilu Eugenie zareagovala prostřednictvím svého berlínského právního zástupce hraběte Helmutha Jamese von Moltke, když vystoupila z představenstva školy. Zanedlouho se celé představenstvo rozpustilo a nahradilo jej nové, árijské.⁴⁸⁶ Nový městský školní rada ve Vídni odmítl škole udělit právo veřejnosti.⁴⁸⁷ S tím však nesouhlasil Peller, jež byl ústavem oslněn a ve své zprávě pro městského školního radu z 3. května 1938 se vyslovil školu ne rozpustit, ale přeměnit ji na ústav vhodný pro

⁴⁸³ Dietmar GRIESER, *Fraudaktors rechte Hand. Eugenie Schwarzwald und Marie Stiasny*. In: Dietmar GRIESER, *Die guten Geister, Sie dienten den Großen dieser Welt – Köchin, Butler, Sekretär*, Vídeň, 2008, s. 130.

⁴⁸⁴ Robert STREIBEL, *Eugenie lebt: Spekulationen über das Phänomen Eugenie Schwarzwald: Begleitbroschüre zur Sonderausstellung*, Bad Aussee, 2016, s. 25.

⁴⁸⁵ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 220.

⁴⁸⁶ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 220.

⁴⁸⁷ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 1-4, Schule Auflösung Archiv Schwarzwald A 1/3, Verein der Schwarzwaldschen Schulanstalten; Ansuchen um Wiederverleihung des Öffentlichkeitsrechtes. Ablehnung. 30. August 1938

árijské dívky.⁴⁸⁸ Sama jeho dcera, Nelli Pellerová, členka Svazu německých dívek, školu navštěvovala jako řádná studentka.⁴⁸⁹

Atmosféra doby samozřejmě i na škole zrcadlí rozdělení árijské a židovské populace. Zdejší náladu popsala studentka Gertrude Mongiová: „[...] *Po připojení musely židovské dívky od těch árijských sedět odděleně. Pět nežidovských dívek muselo zdravit Heil Hitler. Učitel zeměpisu omylem jednou židovské dívky pozdravil Heil Hitler. Nikdo neodpověděl; ale měly jsme strašné zážitky. Některé spolužačky se už najednou neobjevily a skoro každý den přišel někdo do školy s pláčem: >Vyzvedli si mého otce< a tak dále [...]*“⁴⁹⁰ S formálním přijetím Norimberských zákonů v Rakousku docházelo k opakovanému a nucenému propouštění židovských profesorů a rovněž markantně klesal počet židovských studentů.⁴⁹¹ Vídeň se pro ně stala nebezpečná, a tak se stěhovali do zahraničí. Svůj nový domov našli například v Anglii, Americe a v Austrálii. V mnoha případech už o nich po roce 1938 nelze najít žádnou stopu.⁴⁹²

Peller požádal v polovině srpna 1938 o právo veřejnosti. Úřady jeho žádost zamítly, neboť podle nich už v tomto případě nelze školu transformovat. Jako argument měl posloužit fakt, že škola je pro přetvoření už příliš „zžidovstělá“ a doposud se nacházela v soukromé budově. Výchova nyní ale náleží zcela do rukou státu.⁴⁹³ Komisař požádal 3. září 1938 školu zrušit a zabavit její jmění. A tak 37 let po slavnostním otevření školy se uzavřely brány jedné z nejvýznamnější a nejproslulejší vídeňské dívčí školy s absencí její majitelky. Spolek schwarzwaldských školních zařízení byl pak 12. dubna 1939 úředně zrušen.⁴⁹⁴

⁴⁸⁸ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 1-4, Schule Auflösung Archiv Schwarzwald A 1/3, Konstantin Peller an den Stadtschulrat für Wien, 3. Mai 1938

⁴⁸⁹ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 101.

⁴⁹⁰ *Tamtéž*, s. 102.

⁴⁹¹ Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim, Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999, s. 219.

⁴⁹² Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 98.

⁴⁹³ Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012, s. 330.

⁴⁹⁴ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 252.

4.7.5 Odkaz reformní pedagožky

Po druhé světové válce upadla Eugenie v zapomnění. Její náhrobní deska se ztratila.⁴⁹⁵ Většinu majetku během razií zabavili nacisti a zlikvidovali ho. Také Eugenie svým budoucím badatelům neusnadnila práci, neboť po sobě vlastně nezanechala žádná hmotná díla. Nikdy si nenašla čas, své představy o vzdělání a sociálních reformách systematicky popsat do papírové podoby. Byla to žena činu, své nápady rovnou praktikovala a sama se teoretičkou nenazývala.⁴⁹⁶ Rovněž se negativně vyslovila k zpracování vlastních vzpomínek: *„Ze všech stran mě prosí, abych napsala paměti. Člověk ví, že znám nekonečně mnoho lidí, mimo jiné takové, kteří mají v současnosti velký význam, a že mě s těmito lidmi spojuje nejvřelejší pocity přátelství. Od toho si člověk slibuje senzaci. Ale právě povaha vztahů je to, co mi v psaní brání. [...] Vše, co bych mohla vyprávět, by bylo nediskrétní a znělo by jako samochvála. Kdybych měla napsat vzpomínky se závětním záznamem (věřím, že by mohly být zajímavé), musela bych je uložit do trezoru, aby se za padesát let objevily. To mi přijde ale dlouho. My ženy nemáme tak silně rozvinutý historický smysl. Na druhou stranu mi chybí nestydatost, se kterou v dnešní době všichni lidé vyzradí svoje a svých přátel nejintimnější tajemství [...]*“⁴⁹⁷

Ani pamětní desku spjatou s jejím jménem dodnes ve Vídni ani v žádném jiném rakouském městě nenajdeme. V roce 2012 se o to ve Vídni pokoušely dvě rakouské politické strany Sociálně demokratická strana Rakouska (*Sozialdemokratische Partei Österreichs*) a Zelení (*Grünen*). Zažádaly o zřízení místa připomínající odkaz na její školu v *Herrengasse 10*, kde se od roku 2018 nachází *Steigenberger Hotel Herrenhof*. To zamítla Svobodná strana Rakouska (*Freiheitliche Partei Österreichs*) argumentem, že Eugenie mohla antisemitisticky smýšlet, jak lze dohledat v jednom příspěvku na internetové encyklopedii Wikipedii. Totiž v dopise pro Hanse Deichmanna z 3. listopadu 1931 se sama sarkasticky popisuje nejspíš ne vážně jako antisemitka: *„[...] Co mě, která je upřímně*

⁴⁹⁵ Robert STREIBEL, *Eugenie lebt: Spekulationen über das Phänomen Eugenie Schwarzwald: Begleitbroschüre zur Sonderausstellung*, Bad Aussee, 2016, s. 20.

⁴⁹⁶ Novinový článek v *Neues Wiener Journal, Koedukation. Enquete über die gemeinsame Erziehung von Knaben und Mädchen. Frau Dr. Eugenie Schwarzwald*, dostupný online: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwj&datum=19080607&seite=5&zoom=33>, přístup 5. května 2022

⁴⁹⁷ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98, Mappen 27-29, Mappe 28, Briefe 1934-1938, dopis Eugenie Schwarzwaldové adresovaný Patu Coatesovi 7. ledna 1938, s. 3.

*antisemitská, nejvíc rozčiluje je skutečnost, že Žid, třebaže by také neměl žádný talent a charakter, zato ale chyby a poddajnost své rasy, dosáhne bezpodmínečně svého cíle. Židovská otázka je proto neřešitelná, protože hostitelský lid chce jen špatné Židy [...]*⁴⁹⁸ Toto z kontextu vytržené vyjádření stojí v evidentním rozporu k jejímu postavení vůči židovské otázce. V době, kdy se nacisté začali zajímat o její školu, zjistili, že podle údajů tvořily židovské dívky 70 procent studentek.⁴⁹⁹ Eugenie se úřadům při svém nedobrovolném pobytu ve Švýcarsku rovněž hlásila k židovské konfesi.⁵⁰⁰ Nadto její přátelé byli odvážní antifašisté. Helmuth James Graf von Moltke, který byl pro svůj boj proti Hitlerovi v roce 1945 u národního soudního dvoru odsouzen k smrti a oběšen, tak jako Hans Deichmann, špion italského protifašistického hnutí *Resistenza*, riskoval svůj život. Američanka Dorothy Thompsonová byla první ze zahraničních autorek, jež po převzetí moci nacisty musela opustit Německo, když veřejně kritizovala vůdce. A tak třebaže existovaly pádné důvody, popírající Eugeniiny antipatie k židovské národnosti, dosud se nepodařilo vytvořit odkaz připomínající její jméno.

Ve Vídni dnes na Eugenie Schwarzwaldovou existuje pouze památka ve dvaadvacátém správním obvodu v podobě stezky, kterou zhotovilo město v roce 2011.⁵⁰¹ A vlastně ještě jednu malou stopu spjatou s její osobou lze vypátrat v dodnes fungujícím hotelovém resortu na jezeře Grundlsee, kde se hosté schází v konferenčním sále Eugenie Schwarzwaldové.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, 1988, s. 229.

⁴⁹⁹ Bettina BALÁKA, *Über Eugenie Schwarzwald*, Vídeň, 2020, s. 46.

⁵⁰⁰ *Tamtéž*, s. 43.

⁵⁰¹ Michaela FEURSTEIN-PRASSER, *Eugenie Schwarzwald*. In: Reinhard BUCHBERGER, Michaela FEURSTEIN-PRASSER, Felicitas HEIMANN-JELINEK, Nina LINKE, *Tafelkratzer, Tintenpatzer*, Vídeň, 2016, s. 168.

⁵⁰² Robert STREIBEL, *Ein Adabei der guten Taten Eugenie Schwarzwald und ihre Loge am Grundlsee*. In: Thomas, HELLMUTH, Ewald HIEBL, Günther MARCHNER, Martin SCHEUTZ, *Visionäre bewegen die Welt, ein Lesebuch durch das Salzkammergut*, Salzburg, 2005, s. 48.

5 Závěr

Rakouská vychovatelka, školní reformátorka, zakladatelka a dlouholetá vedoucí schwarzwaldských školních zařízení, to byla v pedagogické rovině Eugenie Schwarzwaldová, která se v první řadě prokazatelně podílela na modernizaci rakouského ženského vzdělání. Žila v době, kdy se pozvolna středoškolské a vysokoškolské prostředí stávalo součástí dívčích životů. Z iniciativy spolků a soukromých osob se zřizovala dívčí gymnázia a lycea a po sáhodlouhých politických debatách se dívky směly s koncem 19. století zapsat jako řádné posluchačky na univerzity. Byť stále se tak dělo s určitým znevýhodněním, neboť stát upřednostňoval financovat chlapecké střední školy a univerzitní přednášky navštěvovali převážně hoši, jednalo se o všem o zásadní krok k rovnocennému přístupu k vzdělání tak, jak jej známe dnes.

Na tomto vývoji měla svůj podíl právě i Eugenie Schwarzwaldová, jejíž inovace představovaly základ pro rozsáhlou rakouskou školní reformu teoreticky ukotvenou ve dvacátých letech 20. století. Tato pedagogická průkopnice se snažila dívkám i chlapcům nabídnout to, co dnešní mládež bere jako samozřejmost. Kromě klasické školní výuky si zakládala na uplatnění teorie v praxi, dále se u příslušných školských odborů domáhala realizovat smíšené dívčí a chlapecké třídy a také pořádala lyžařské kurzy a letní tábory v podobě prázdninových kolonií.

Působení této ženy zanechalo stopy v literatuře, vědě, v pedagogice a především u velkého množství studentek. Ovšem k tomu, aby se na její jméno nezapomnělo, nebyly podmínky zrovna ideální. Eugenie Schwarzwaldová jako žena činu neměla na papíře jasně sepsaný pedagogický koncept svých reforem a také zde podstatný důvod sehrály okolnosti, které se ke konci třicátých let 20. století odehrály. Totiž jako příslušníci židovského vyznání jí byl po nástupu nacistického režimu zabaven majetek a ona se tak v exilu musela nedobrovolně vzdát svého celoživotního díla. Vinou této totalitní vlny se i její někteří žáci a přátelé museli dostat z Vídně a svůj nový domov hledat mimo Evropu. Trvalo dlouho, než se podařilo doložit Eugeniin význam pro rakouské školství a poukázat na její pionýrskou činnost. V osmdesátých letech 20. století se na tom podílel Hans Deichmann, jež intenzivně zpracoval život této mimořádné dámy a pramenný materiál zanechal badatelům v samostatném archivním fondu. Na něj navázala mladší generace, jmenovitě Renata Göllnerová, Deborah Holmesová a Robert Streibel, kteří se snažili její biografii doplnit o detailnější informace.

Eugenie Schwarzwaldová vedla po téměř čtyři desetiletí největší dívčí školu ve Vídni. Už od začátku svého působení se jí snažila rozšířit o další formy výuky, v nichž by se dívky od útlého věku až do maturity konstantně vzdělávaly a nemusely by přestupovat na jiná školská zařízení. Tímto způsobem tak mohla Eugenie testovat po roky své pedagogické reformy a pozorovat, zdali přinesou žádoucí výsledek. Podařilo se jí vybudovat konglomerát více výchovných programů a kurzů o tisících studentkách. Vedle koedukační občanské školy a lycea se dívky hlásily do gymnaziálních kurzů a kurzů dalšího vzdělávání a také později do ženské vyšší střední školy. Podle veřejně schválených školních osnov neměly mladé ženy přístup k humanitní výuce a Eugenie hledala alternativy, jak tento nedostatek napravit. Právě největší její inovací v oblasti vyšší dívčí erudice lze pak přiřadit k zřízení dívčího reálného gymnázia, čímž se studentky dostaly k běžné výuce cizích jazyků, k angličtině a francouzštině. Schwarzwaldská škola, jak se komplexně tento ústav nazýval, tak zároveň se svým vzdělávacím konceptem dávala dívkám po složení maturity právo volby pokračovat ve vysokoškolském studiu.

Její majitelka nechtěla děti formovat podle tradičních hodnot. Razila si svou vlastní cestu, na které několika generacím, převážně židovského původu, pomáhala k získání sebejistoty a nezávislosti. Tělesné tresty u ní nenašly uplatnění. To samé platilo i u napomenutí a vytýkání. Rovněž se *Paní doktorka* domnívala, že výkon žáků nezvyší drilováním látky. Snažila se k dítěti chovat jako k jedinci, aktivovat jeho individuální schopnosti a nadání, probudit jeho zájem na výuce a povzbudit dětskou zvědavost a fantazii. Učení mělo být zábavou. Se svými školními osnovami osvobozovala Eugenie Schwarzwaldová děti od tlaku každodennosti.⁵⁰³ Na tyto elementy reformní pedagogiky upozorňují dochované školní ročenky, v nichž se kromě běžných učebních osnov dokumentují právě výjimečnosti instituce. Studentky se tak například vzdělávaly při divadelních představeních, výstavách, slavnostech, školních výletech a exkurzích. Touto pestrá nabídkou kulturní edukace si škola zajišťovala plné třídy žákyň. Dále se zde vedle odborníků daného předmětu objevovali vynikající umělci, jejichž jména nepatřila mezi tradiční učitele. Na které škole té doby bylo možné (byť jen krátce) se seznámit s výukou kreslení Oskara Kokoschky anebo si něco poslechnout o dějinách umění z úst Adolfa Loose.

⁵⁰³ Paul Stephan GRÜNFELD, *Frau Doktor, Ein Bildnis aus dem unbekanntem Wien*, München, 1922. s. 11.

Vedle nadšených dětí vystupovaly úřady, jež nekonvenční moderní pedagogické metody, potvrzující jedinečnost tehdejšího způsobu vzdělání, hodnotily rezervovaně. Když Eugenie Schwarzwaldová na podzim roku 1901 svoji školu otevírala, nemohla tušit, v jaké konzervativní sféře se zrovna ocitla. Zpočátku věřící v nezávislost úředních složek se vydala neznámou cestou, v jejímž cíli stál školský odbor. S tímto orgánem správní autority vídeňská školní reformátorka rokovala po celou dobu existence školy. Řešily se hlavně finanční příspěvky, udělení práva veřejnosti a rovněž se zemskému školnímu radovi často nelíbilo složení učitelského sboru, neboť někteří pedagogové postrádali domácí učitelskou kvalifikaci, jak tomu bylo i v případě Eugenie Schwarzwaldové. Kompromis našla rakouská byrokracie v udělování provizorního povolení. Tento záměr však neproběhl bez taktického plánování. Schwarzwaldská instituce byla školním experimentem, prováděným jednak na náklady a rizika její majitelky, ale také do jisté míry v zájmu úřadů, které se chytly příležitosti, vyčkávaly a zjišťovaly, jak si stojí poptávka po vyšším dívčím vzděláním. Kvalitou schwarzwaldských školních principů si byl ve dvacátých letech 20. století jistý Otto Glöckel, jehož zaujalo praktikování sociální koedukace a pozitivní atmosféra, panující mezi učiteli a žáky. Glöckel se rozhodl tyto inovace teoreticky formulovat a dnes jsou v historii rakouské pedagogiky spjaty právě s jeho jménem.

S vypuknutím první světové války začala reformní pedagožce nová životní etapa. Díky své obětavosti, genialitě a skrze četné kontakty si jí podařilo realizovat další projekty, které tehdy patřily do pravidelných rubrik předních novin. Jednalo se o prázdninové pobyty a domovy k odpočinku tisíců dětí a dospělých. V širším okolí Vídně, zvláště na Semmeringu zřizovala dnešní prázdninové tábory a nebylo výjimkou, že děti díky této akci vycestovaly do zahraničí. Její dospělí hosté pak vyhledávali od dvacátých let 20. století hotel *Jezerní pohled* u jezera Grundlsee v oblasti Solné komory. Tento resort platil za moderní prázdninovou adresu intelektuální elity.

Eugenie Schwarzwaldová nevnímala ve válečném období pomoc jen jako sociální prosbu, ale také jako morální povinnost. Své aktivity dále rozšířila o provoz takzvaných vídeňských Společenských kuchyní, v jejichž rámci se střední vrstva obyvatel dostala za nákladové ceny k teplé stravě. Tato akce si u veřejnosti našla své místo, neboť na konci války bylo v provozu 25 kuchyní.⁵⁰⁴ V Německu trh sužovaný inflací vystřelil ceny

⁵⁰⁴ Wilhelm BRAUN, *Dr. Eugenie Schwarzwald*. In: Annette DAIGGER, Renate SCHRÖDER-WERLE, Jürgen THÖMIG, *West-östlicher Divan zum utopischen Kakanien*, Vídeň, 1999, s. 344.

potravin do závratných výšin a jako řešení se nabízel schwarzwaldský model stravování, který dobročinná pedagožka v Berlíně opravdu realizovala. Noviny o ní tehdy psaly jako o „jedné z nejpulárnějších žen Berlína.“⁵⁰⁵ Stejně jako tento pohostinský projekt byly i její ostatní činnosti závislé na peněžních a materiálních darech. Proto Eugenie Schwarzwaldová zakládala spolky, vytvářela výbory, organizovala benefiční akce a mobilizovala veřejnost s pomocí novin.

Své myšlenky stavěla před svého manžela, Hermanna Schwarzwalda, jenž tehdejší společnosti nebyl rovněž neznámý, jelikož ve dvacátých letech 20. století zastával pozici vedoucího kreditní a měnové sekce u Ministerstva financí a patřil k jedním z tvůrců šilinkové měny. Jeho významná funkce Eugenie nespojovala. *Paní doktorka* nežila ve stínu svého muže, ba naopak. Hermann Schwarzwald se svými protikladnými povahovými vlastnostmi byl ten klidný, který svou energickou ženu zpovzdálí pozoroval a usměrňoval její nápady. Společně si pak hájili ve Vídni pozdní habsburské monarchie své postavení tím, že etablovali subkulturu ve svém salónu i mimo něj. Jejich domov na *Josefstädter Straße* se stal místem, kde se setkával smíšený kruh umělců, spisovatelů, filozofů, ale i nezařaditelná jména různého věku, profesí, politických smýšlení, národů a postavení. Jednalo se o příslušníky takzvané vídeňské moderny, s jejímž směrem je mimo jiné spjatý Adolf Loos, blízký přítel Eugenie Schwarzwaldové.

Existenci vídeňské reformátorky a její činnosti začal ve třicátých letech 20. století ohrožovat nastupující nacistický režim. Ona chtěla, tak jako v první světové válce, v prvé řadě nabídnout pomocnou ruku. Jenže společenská situace se změnila a Eugenie byla donucena strávit zbytek života mimo svůj vídeňský domov v nemoci ve Švýcarsku. Její celoživotní školní dílo se ocitlo ve vlastnictví nacistů. Ti sice zprvu zamýšleli zařízení zachovat, ale se schwarzwaldským modelem to již nemělo nic společného. Jeho nová podoba donutila studentky árijského původu školu opustit a přihlásit se ke studiu na jiném vzdělávacím ústavu. Dívky ze židovských rodin se musely nadto ukrývat nebo vystěhovat, případně se staly oběťmi režimu. Stejný osud potkal i pedagogy školy. V září 1938 se

⁵⁰⁵ Novinový článek v Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung, *Die Künstlerküche*. 26. ledna 1924, dostupný online:

https://dfg-viewer.de/show?tx_dlf%5Bdouble%5D=0&tx_dlf%5Bid%5D=https%3A%2F%2Fcontent.staatsbibliothek-berlin.de%2Fzefys%2FNSNP27646518-19240126-1-0-0.xml&tx_dlf%5Bpage%5D=3&cHash=900215eae975655e19f17491c10dce97, přístup 20. června 2022

definitivně uzavřely brány školy, neboť jí nacistické správní orgány neudělily právo veřejnosti. Rovněž s osobním majetkem manželů Schwarzwaldových jednali úředníci nekompromisně. Jejich domov v osmém vídeňském okrese zabavili a salón tak zůstal bez své hostitelky. Samotný dům byl pak v šedesátých letech 20. století srovnán se zemí, protože musel ustoupit domu před ním, který se dožadoval většího místa.⁵⁰⁶ O trochu lépe to vypadalo s hotelem na jezeře Grundlsee, ovšem s jeho výkupní cenou po konci druhé světové války nesouhlasila sekretářka Marie Stiasna. Dnes si však alespoň hosté připomenou jeho bývalou majitelku při vstupu do tamního sálu, nesoucí její jméno. Aktivita odhodlané reformátorky tak přežily první světovou válku, pád monarchie, první republiku, austrofašismus a ztroskotaly teprve na důkladnosti Hitlerových stoupců.

6 Seznam pramenů a literatury:

6.1 Archivní prameny

Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (1500 (ca.)-1940 (ca.)), Unterricht und Kultus (1500 (ca.)-1940 (ca.)), Unterrichtsministerium (1848-1940), Allgemeine Reihe (1848-1940), Akten (1848-1940), 2861 Mittelschulen, Wien: 1. Bezirk, Schwarzwald, (Sign. 13 B2), -1927

Wiener Stadt- und Landesarchiv, Schwarzwald-Archiv (Dokumentation Hans Deichmann) 3.5.98

Korespondence

Eugenie SCHWARZWALD, Alban BERG, Vídeň, dopis z 14. listopadu 1923, ÖNB Musiksammlung Signatur: F21.Berg.1348/1-2

Eugenie SCHWARZWALD, Hilde SPIEL, Vídeň, dopis z 8. října 1930, ÖNB Literaturarchiv, signatur: 15/B690/1-2

⁵⁰⁶ Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 54.

Josef POLNAUER, Egon WELLESZ, Vídeň, dopis z 18. září 1968, ÖNB Musiksammlung
Signatur: F13.Wellesz.1503

Egon WELLESZ, Eugenie SCHWARZWALD, pohlednice bez bližší lokace a datace,
ÖNB Musiksammlung Signatur: F13.Wellesz.2456

6.2 Dobová periodika

Neue Freie Presse, Neues Wiener Tagblatt, Neues Wiener Journal, Die Zeit, Der Tag, Bukowinaer Post, Bukowinaer Rundschau, Wiener Zeitung, Czernowitzer Morgenblatt, Dokumente der Frauen, Die Bühne, Der Architekt, Der neue Tag, Das interessante Blatt, Deutsche allgemeine Zeitung, Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung, Prager Tagblatt, výroční zprávy dívčího lycea a později reálného gymnázia Eugenie Schwarzwaldové (*Jahresberichte des Mädchen-Lyzeums am Kohlmarkt*), Říšský věstník zákonů (*Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*), Svaz. Ústřední list svazu rakouského ženského spolku (*Der Bund. Zentralblatt des Bundes österr. Frauenvereine*)

6.3 Literatura

Isabella ACKERL *Wiener Salonkultur um die Jahrhundertwende*. In: Jürgen NAUTZ, *Die Wiener Jahrhundertwende*, Vídeň, Štýrský Hradec, 1993

Erik ADAM, *Eugenie Schwarzwald und die Reformpädagogik. Eine Skizze über eine bislang übergangene Pionierleistung in der Geschichte des österreichischen Bildungswesens*. In: Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996, s. 49.

James C. ALBISETTI, *Mädchenerziehung im deutschsprachigen Österreich, im Deutschen Reich und in der Schweiz, 1866–1914*. In: David F. GOOD, *Frauen in Österreich: Beiträge zu ihrer Situation im 19. und 20. Jahrhundert*, Vídeň, 1994, s. 15-31.

Elsie ALTMANN-LOOS, *Mein Leben mit Adolf Loos*, Vídeň, Mnichov, 1984

Vreni AMSLER, *Veza Canetti zwischen Leben und Werk*, Innsbruck, Vídeň, 2020

Harriet ANDERSON *Utopian feminism: Women's Movements in fin-de-siècle Vienna*, New Haven, Londýn, 1992

- Marie BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha, 2005
- Bettina BALÁKA, *Über Eugenie Schwarzwald*, Vídeň, 2020
- Peter BETTELHEIM, *Janusköpfige Metropole: zur Geistesgegenwart Wiener Wissenskultur, Eugenie Schwarzwald, Die prophezeite Ravag (1934)*, Vídeň, 2011
- Susanne BLUMESBERGER, Michael DOPPELHOFER, Gabriele MAUTHE, *Handbuch österreichischer Autorinnen und Autoren jüdischer Herkunft 18. bis 20. Jahrhundert. Band 3: S–Z, Register*, Mnichov, 2002, s. 1246.
- Dieter BOGNER, *Sonderheft 2 – Aufbruch zur Jahrhundertwende, Der Künstlerkreis um Adolf Loos, Erinnerungen an Adolf Loos*, Linz, 1985
- Marta BOTÍKOVÁ, *Dcerám českým...Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*, s. 227, In: Marta BOTÍKOVÁ, Kornélia JAKUBÍKOVÁ, Katarína NÁDASKÁ, Jana AMBROZOVÁ, Igor HOLÉCZY, Marta PASTIERIKOVÁ, *Slovenský národopis, Od etnografii Slowian do antropologii kulturowej“; Jubilejná výstava Ignáca Bizmayera*, 2007, Vol.55 (2), s. 224-235.
- Wilhelm BRAUN, *Dr. Eugenie Schwarzwald*. In: Annette DAIGGER, Renate SCHRÖDER-WERLE, Jürgen THÖMIG, *West-östlicher Divan zum utopischen Kakanien*, Vídeň, 1999, s. 333-349.
- Elias CANETTI, *Das Augenspiel. Lebensgeschichte 1931-1937*, Mnichov, Vídeň, 1985
- Felix CZEIKE, *Historisches Lexikon Wien: in fünf Bänden: Band 5: Ru-Z*, Vídeň, 1997
- Heidemarie DAWARI-DEHKORDI, *Die österreichische Frauenbewegung von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*, diplomová práce, Universität Linz, Linz, 1982
- Hans DEICHMANN, *Leben mit provisorischer Genehmigung. Leben, Werk und Exil von Dr. Eugenie Schwarzwald (1872-1940)*, Berlín, Vídeň; Mülheim a. d. Ruhr, 1988
- Johann DVOŘÁK, *Intellektuelle Avantgarde in Wien und das Schulreformwerk von Eugenie Schwarzwald*. In: Charlotte ZWIAUER, Harald EICHELBERGER, *Das Kind ist entdeckt. Erziehungsexperimente im Wien der Zwischenkriegszeit*, Vídeň, 2001, s. 291-314.
- Alexander EMANUELY, *Avantgarde in Wien? Oder AvantgardistInnen ohne Avantgarde?* dizertační práce, Kulturwissenschaftlichen, Universität für angewandte Kunst Wien, Vídeň, 2019

Helmut ENGELBRECHT, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs. Von 1848 bis zum Ende der Monarchie*, Band 4., Vídeň, 1986

Michaela FEURSTEIN-PRASSER, *Eugenie Schwarzwald*. In: Reinhard BUCHBERGER, Michaela FEURSTEIN-PRASSER, Felicitas HEIMANN-JELINEK, Nina LINKE, *Tafelkratzer, Tintenpatzer*, Vídeň, 2016, s. 192-195.

Kerstin FELLER, *Dorothy Thompson. Eine Schlüsselfigur der Welt des Exils*. In: John SPALEK, Konrad FEILCHENFELDT, Sandra HAWRYLCHAK, *Deutschsprachige Exilliteratur seit 1933. Band 3. USA*, 2002, s. 364-409.

Bernhard FETZ, *Biographical Contributions to Austrian Intellectual, Cultural and Political History*. In: Günter BISCHOF, Ferdinand KARLHOFER, *Austrian Studies Today*, New Orleans, Innsbruck, 2016

Marina FISCHER-KOWALSKI, Peter SEIDL, *Von den Tugenden der Weiblichkeit. Mädchen und Frauen im österreichischen Bildungssystem*, Vídeň, 1986

Hans FISCHL, *Wesen und Werden der Schulreform in Österreich*, Vídeň, 1929

Renate FLICH, *Im Banne von Klischees. Die Entwicklung der höheren allgemeinbildenden und höheren berufsbildenden Mädchenschulen in Österreich von 1918 bis 1945*, Vídeň, 1996

René FREUND, *Land der Träumer, Zwischen Größe und Größenwahn- verkannte Österreicher und ihre Utopien*, Vídeň, 2000

Margret FRIEDRICH, „*Ein Paradies ist uns verschlossen...*“: *Zur Geschichte der schulischen Mädchenerziehung in Österreich im "langen" 19. Jahrhundert*, Vídeň, 1999

Adolf FRISÉ, *Robert Musil, Tagebücher*, Reinbek, 1983

Frauke GEYKEN, *Freya von Moltke: ein Jahrhundertleben, 1911-2010*, Mnichov, 2011

Renate GÖLLNER, *Eugenie Schwarzwald und ihre Schulen*. In: Ruth DEVIME, Ilse ROLLETT, *Mädchen bevorzugt. Feministische Beiträge zur 162 Mädchenbildung und Mädchenpolitik*, Vídeň, 1994, s. 226-244.

Renate GÖLLNER, „*Die Schule aber war das eigentliche Leben*“. *Eugenie Schwarzwald und die Mädchenbildung um 1900*. In: Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996. s. 41-46.

Renate GÖLLNER, *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Vídeň, 1999

Renate GÖLLNER, *Ein frühes reformpädagogisches Projekt: Eugenie Schwarzwald, eine Pionierin der Mädchenbildung*, Klagenfurt, 1995

Renate GÖLLNER, *Das Ende einer Epoche. Jüdische Frauen und Bildung: Die Schwarzwaldschule*. In: Siglinde BOLBECHER, *Zwischenwelt 9, Frauen im Exil*, Klagenfurt, 2007, s. 35-50.

Renate GÖLLNER, *Schwarzwald, Eugenie, geborene Nußbaum*. In: Hans Günter, HOCKERTS, *Neue Deutsche Biographie: in achtundzwanzig Bänden: Band 24*, Berlin, 2010

Dietmar GRIESER, *Fraudoktors rechte Hand. Eugenie Schwarzwald und Marie Stiasny*. In: *Die guten Geister, Sie dienten den Großen dieser Welt – Köchin, Butler, Sekretär*, Vídeň, 2008

Heinz GSTREIN, *Jüdisches Wien*, Vídeň, Mnichov, 1984, s. 92.

Hanna HACKER, *Eigensinn und Doppelsinn in frauenbezogenen und lesbischen literarischen Texten österreichischer Autorinnen 1900-1938*. In: Olaf BOCKHORN, Hubert Christian EHALT, Helmut Paul FIELHAUER a jini, *Kulturjhrbuch 2 83/84. Wiener Beiträge zu Kulturwissenschaft und Kulturpolitik*, Vídeň, 1983

Heike HERRBERG, Heidi WAGNER, *Wiener Melange, Frauen zwischen Salon und Kaffeehaus*, Berlin, 2002

Alice HERDAN-ZUCKMAYER, *Genies sind im Lehrplan nicht vorgesehen*, Frankfurt nad Mohanem, 1979

Michael HOCHEDLINGER, *Aktenkunde. Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit*, Vídeň, 2009

Deborah HOLMES, *Langeweile ist Gift*, Sankt Pölten, 2012

Deborah HOLMES, *Eugenie Schwarzwald. Ein Leben für eine andere Schule*. In: Bernhard FETZ, *Das Literaturmuseum; 101 Objekte und Geschichten*, Salzburg, Vídeň, 2015

Deborah HOLMES, *Eugenie Schwarzwald and Adolf Loos, Reform Education and Modern Design*. In: Elana SHAPIRA, *Design dialogue*, Vídeň, Kolín, 2018, s. 211-227.

Deborah HOLMES, "Genia" *Schwarzwald and Her Viennese "Salon"*. In: Günter BISCHOF, Fritz PLASSER, Eva MALTSCHNIG, *Austrian lives*, New Orleans, 2012, s. 190-211.

Deborah HOLMES, „Nichts weniger als die Erneuerung der Weiblichkeit“ Wiener Salonkultur ab der Jahrhundertwende. In: Ingrid SCHRAMM, Michael HANSEL, *Hilde Spiel und der literarische Salon*, Innsbruck, Vídeň, Bolzano, 2011, s. 15-34.

Michael HOROWITZ, *100 Menschen, die Österreich bewegten*, Vídeň, Štýrský Hradec, 2019

Alfred HÖLDER, Statistische Zentralkommission, *Special-Orts-Repertorien der im österreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: 1880, XII, Galizien*, Vídeň, 1886

Claudia JAMY, „Jüdische Schulgründerinnen mit Bezug zu Wien um 1900“, diplomová práce, Fakultät für Philosophie und Bildungswissenschaft, Universität Wien, Vídeň, 2012

Daniela JÖRGLER, *Rivalin oder Mitstreiterin: über das Verhältnis von Eugenie Schwarzwald und Otto Glöckel*, diplomová práce, Institut für Bildungs- und Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz, Štýrský Hradec, 2007

Gustav KECKEIS, *Lexikon der Frau: in zwei Bänden: Band 2: I-Z*, Curych, 1954

Brigitta KEINTZEL, *Eugenie Schwarzwald (geb. Nußbaum)*. In: Ilse KOROTIN, *Wir sind die Ersten, die es wagen, Biographien deutschsprachiger Wissenschaftlerinnen, Forscherinnen, intellektueller Frauen*, Vídeň, 1993, s. 113-117.

Brigitta KEINTZEL, *Eugenie Schwarzwald*. In: René KOROTIN, *Gelehrte Frauen, Frauenbiographien vom 10. bis zum 20. Jahrhundert*, Vídeň, 1996, s. 238-241.

Astrid Petra KOMERS, *Ein Leben für die Wohlfahrt: Eugenie Schwarzwald; 1872-1940; Heime, Vereine, Gemeinschaftsküchen und sonstige Aktionen*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaft und Bildungsforschung Abteilung für Historische und Vergleichende Pädagogik an der Universität Klagenfurt, Klagenfurt, 1999

Primus-Heinz KUCHER, Rebecca UNTERBERGER, *"Akustisches Drama": Radioästhetik, Kultur und Radiopolitik in Österreich 1924-1934*, Bielefeld, 2013

Käthe LEICHTER, *Leben und Werk*, Vídeň, 1973

Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, Praha, 2016

Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, Praha, 2009

Anna LIND, *Das Frauenstudium in Österreich, Deutschland und der Schweiz*, diplomová práce, Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Vídeň, 1961

Elisabeth MALLEIER, *Jüdische Frauen in Wien. 1816-1938. Wohlfahrt – Mädchenbildung – Frauenarbeit*, Vídeň, 2003

Amalie MAYER, Hildegard MEISSNER, Henriette SIESS, *Geschichte der österreichischen Mädchenmittelschule*, Vídeň, 1952

Amalie MAYER, Hildegard MEISSNER, Henriette SIESS, *Geschichte der österreichischen Mädchenmittelschule II. Geschichte der einzelnen Anstalten*, Vídeň, 1955

Karin MICHAËLIS, *Opfer: Kriegs- und Friedenswerke an der Donau*, Vídeň, 1917

Karin MICHAËLIS, *Der kleine Kobold – die Lebenserinnerungen der Dichterin*, Vídeň, 1948

Ines RIEDER, *Wer mit wem? - Hundert Jahre lesbische Liebe. Berühmte Frauen, ihre Freundinnen, Liebhaberinnen und Lebensgefährtinnen*, Vídeň, 1994

Ingrid RUHRI, *Dem Talent eine Chance: die Schwarzwald'schen Schulanstalten ; Portrait eines außergewöhnlichen Schulmodells*, diplomová práce, Institut für Erziehungswissenschaften, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzes-Universität Graz, Štýrský Hradec, 1999

Wolfgang SALZBERG, *Häuser-Kataster der Bundeshauptstadt Wien*, 1. svazek: I. a II. okrsek, Vídeň 1927, s. 18.

Renate SEEBAUER, *Frauen, die Schule machten*, Vídeň, 2007

Renate SEEBAUER, „... unseren Mädchen eine ernste Schule, eine Schule, in der sie hauptsächlich denken lernen ...“ (Marianne Hainisch, 1870) In: *Europa – Nachdenken und Vordenken* ; Renate SEEBAUER, Vídeň, 2007

Renate SEEBAUER, *Lehrerinnen – Gleichbehandlung, Aktivitäten, Ideen: zur Sozialgeschichte einer Berufsgruppe mit besonderer Berücksichtigung der Wiener Verhältnisse*, Vídeň, 2014

Vincent SHEEAN, Jaffé FRITZ, *Dorothy und Red: die Geschichte von Dorothy Thompson und Sinclair Lewis*, Mnichov, 1964

Friedrich SCHEU, *Ein Band der Freundschaft. Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*, Vídeň, 1985

Milada SEKYRKOVÁ, *Minerva 1890-1936 Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*, Praha, 2016

Roland Leopold SCHACHEL, *Die erste Wiener Gemeinschaftsküche “Akazienhof“ . Großzügiges Modell einer Gasthausreform von Genia Schwarzwald und Adolf Loos*. In:

Alfred WOLF, *Das Heimatmuseum Alsergrund. Mitteilungsblatt des Museumsvereins Alsergrund*, Vídeň, 1984, s. 16-23.

Beatrix SCHIFERER, *Eine Frau aus der Bukowina: Leben und Werk der Eugenie Schwarzwald*. In: Ilona SLAWINSKI, Joseph P. STRELKA, *Die Bukowina Vergangenheit und Gegenwart, Eine Veröffentlichung des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts*, Vídeň, 1995

Beatrix SCHIFERER, *Vorbilder: kreative Frauen in Wien; 1750-1950*, Vídeň, 1994

Beatrix SCHIFERER, *Der Wiener Salon um 1900 und am Ende des 20. Jahrhunderts*. In: Alexandr, BELOBRATOW, *Jahrbuch der Österreich-Bibliothek in St. Petersburg, Wien und St. Petersburg um die Jahrhundertwende(n): kulturelle Interferenzen, (1999/2000) Bd.4/II*, St. Petersburg, 2001, s. 528-536.

Eugenie SCHWARZWALD a jiní-Oskar Kokoschka: *das gesammelte Werk; 18. Januar bis 1. März 1931*, Mannheim, 1931

Lisa SILVERMAN, *Jewish Intellectual Women and the Public Sphere in Inter-War Vienna*, Silverman. In: Angela KERSHAW, Angela KIMYONGÜR, *Women in Europe between the wars*, Aldershot, 2007, s. 155-169.

Gertrud SIMON, „Von Maria Theresia zu Eugenie Schwarzwald“. *Mädchen- und Frauenbildung in Österreich zwischen 1774 und 1919 im Überblick*. In: Ilse BREHMER, Gertrud SIMON, *Geschichte der Frauenbildung und Mädchenerziehung in Österreich. Ein Überblick*, Štýrský Hradec, 1997, s. 178-188.

Gertrud SIMON, *Hintertreppen zum Elfenbeinturm. Höhere Mädchenbildung in Österreich. Anfänge und Entwicklungen*, Vídeň, 1993

Manès SPERBER, *"All das Vergangene ..."* (Autobiogr. Trilogie:) *Die Wasserträger Gottes. - Die vergebliche Warnung. - Bis man mir Scherben auf die Augen legt*, Vídeň, Mnichov, Curych, 1983

Hilde SPIEL, *Die hellen und die finsternen Zeiten. Erinnerungen 1911-1946*, Mnichov, 1989

Hilde SPIEL, *Jewish women in Austrian culture*. In: Josef FRAENKEL, *The Jews of Austria*, Londýn, 1967

Paul Stefan GRÜNFELD, *Frau Doktor. Ein Bildnis aus dem unbekanntem Wien*, Mnichov, 1922

Robert STREIBEL, *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Vídeň, 1996

Robert STREIBEL, *Ein Adabei der guten Taten Eugenie Schwarzwald und ihre Loge am Grundlsee*. In: Thomas, HELLMUTH, Ewald HIEBL, Günther MARCHNER, Martin SCHEUTZ, *Visionäre bewegen die Welt, ein Lesebuch durch das Salzkammergut*, Salzburg, 2005

Robert STREIBEL *Das Vermächtnis der Eugenie: gesammelte Feuilletons von Eugenie Schwarzwald 1908-1938*, Vídeň, 2017

Robert STREIBEL, *Eugenie lebt: Spekulationen über das Phänomen Eugenie Schwarzwald: Begleitbroschüre zur Sonderausstellung*, Bad Aussee, 2016

Cornelia SZABÓ-KNOTIK, *Eugenie Schwarzwald im Wiener Musikleben Begegnungen, Gemeinsamkeiten*. In: *Der junge Weber, Künstlerische Orientierungen in Wien nach 1900*, Vídeň, 2015

Erika WEINZIERN, *Emanzipation? Österreichische Frauen im 20. Jahrhundert*, Vídeň, Mnichov, 1975

Margit WOLFSBERGER, *Schwarzwald, Eugenie*. In: Brigitta KEINTZEL, Ilse KOROTIN, *Wissenschaftlerinnen in und aus Österreich. Leben – Werte – Wirken*, Vídeň, 2002, s. 671-674.

Jürgen ZINNECKER, *Sozialgeschichte der Mädchenbildung. Zur Kritik der Schulerziehung von Mädchen im bürgerlichen Patriarchalismus*, Weinheim, 1973

7 Seznam zkratk:

OeStA	Österreichisches Staatsarchiv
AVA	Allgemeines Verwaltungsarchiv
UM	Unterrichtsministerium
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek

Příloha 1. Historická data schwarzwaldského školního zařízení

1873	Na adrese <i>Sonnenfelsgasse 1</i> zřídila Eleonore Jeitelesová občanskou školu pro dívky
1874	Stěhování „Jeitelea“ na Františkánské náměstí 5
1888	Získala škola statut lycea
1901	Eugenie Schwarzwaldová koupila lyceum, dále ho rozšířila o kurz dalšího vzdělávání a humanistický kurz
1904	Zřízení koedukační obecné školy
1905-1914	Ludwig Dörfler ředitelem školy
1907	Právo pořádat maturitní zkoušky na půdě Schwarzwaldské školy
1910	Otevření dívčí střední školy, později dívčího reálného gymnázia
1913/1914	Další stěhování na adresu <i>Wallnerstraße 9/Herrengasse 10</i>
1914-1919	Otto Rommel ve funkci ředitele školy
1917-1919	Právní akademie pro ženy
1920	Otevření Ženské vyšší střední školy
1919-1936	Amalie Mayerová ředitelkou lycea
1920-1937	Vedení reálného gymnázia pod Josefíne Weisellovou
1922	Založení Společnosti schwarzwaldských školních zařízení, zrušení gymnaziálních kurzů
1933	Uzavření obecné školy
1936-1937	Josefíne Weisselová převzala vedení lycea
1937-1938	Ředitelkou lycea a reálného gymnázia Margarete Erbanová
Duben 1938	Řízení instituce do rukou nacistického režimu
Září 1938	Definitivní uzavření Schwarzwaldské školy
Duben 1939	Úřední zrušení Spolku schwarzwaldských školních zařízení

Příloha 2. Eugenie Schwarzwaldová na snímku Grete Kollinerové

(Grete Kolliner, Public domain, via Wikimedia Commons; původně otištěno in: Wiener Bilder, 19. 12. 1926, s. 4)